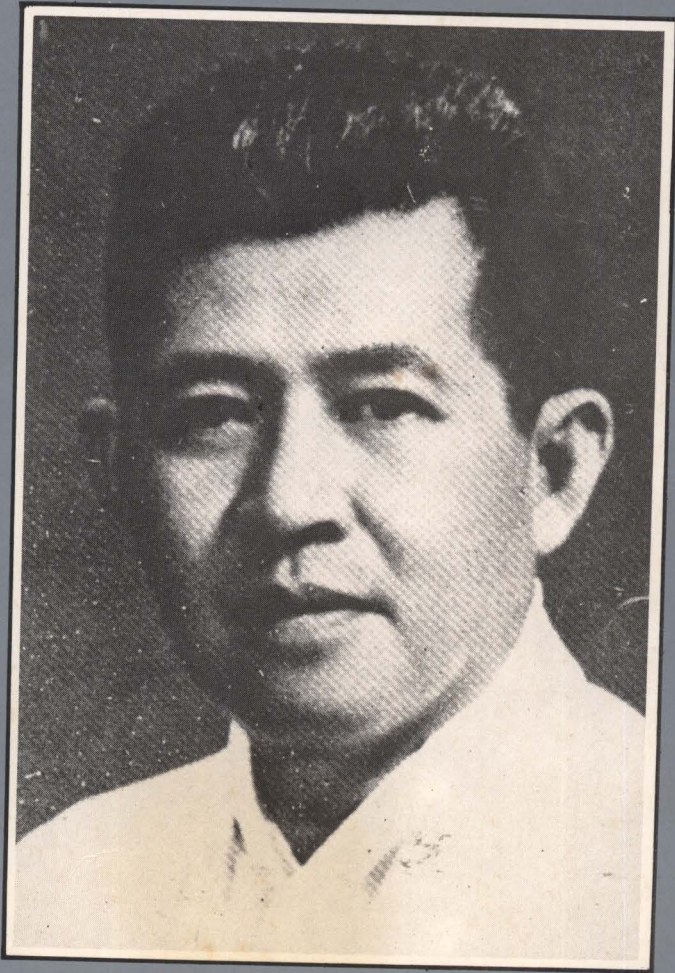

ปรีดี พนมยงค์

ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์

ม.ร.ว. พนมยงค์

ปรีดี พนมยงค์ :

ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion

OPENBASE.in.th

เมื่อทางโครงการ OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทั้งหมดไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา นำมาไปใช้เพื่อการค้า และต้องให้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

เพิ่มพล โพธิ์เพิ่มเหม

บรรณาธิการ

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาส

รับอิฐธาตุ ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์

6 - 11 พฤษภาคม 2529

ปรีดี พนมยงค์: ชีวิต งาน และวรรณศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ

เพิ่มพล โพธิ์เพิ่มเหม (บรรณาธิการ)

ISBN 974-571-202-7

ลิขสิทธิ์ของบทความในหนังสือเล่มนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละคน
ผู้เขียนอนุญาตให้สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์จำหน่าย
โดยมอบค่าลิขสิทธิ์ที่พึงได้จากการจัดพิมพ์ครั้งนี้
สมทบทุน “กองทุนอนุสรณ์ท่านผู้ประศาสน์การ”
สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนพฤษภาคม 2529

จำนวน 2,000 เล่ม

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ชั้น 5 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 223-9232

จัดจำหน่ายโดย ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ชั้นล่าง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 221-0833

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นางสาวอรุณี อินทรสุขศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

แบบปกโดย นายเพิ่มพล โพธิ์เพิ่มเหม

สารบัญ

ภาพและบทกวี

ภาพ	2
บทกวี	
สักวากลอนสดพระนางเรอลักขมีลาวัณย์-นายปรีดี พนมยงค์	9
สงครามและสันติภาพ โดย “นายปรีดี”	11
อังคาร กัลยาณพงศ์	13
ขรรค์ชัย บุนปาน	14
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	15
วิสา คัญทัพ	16
เงินชัน	21
เชียรวิทย์ ธงศรีเจริญ	22

(๘)

ปรีดี พนมยงค์ :

ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
คำประศาสน์การฯ

หลวงประดิษฐมนูธรรม

หลวงประดิษฐมนูธรรมให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและการอุดมศึกษาของไทย

สมจิตต์ ศิกษมัตติ

อบรมบัณฑิต

ปรีดี พนมยงค์

ปรีดีกับ ม.ธ.ก.✓

ปรีดี พนมยงค์

ผู้ประศาสน์การของเรา✓

สุภัทร สุคนธาภิรมย์

ปรีดี พนมยงค์กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ปรีดี พนมยงค์: “รัฐ” แห่งขบวนการเสรีไทย

เผชิญหน้ากับ “รัฐ”

พล.อ.เนตร เขมะโยธิน

พบหัวหน้าเสรีไทย หลวงประดิษฐมนูธรรม

พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์

ปรีดีกับพระบรมวงศานุวงศ์

สมภพ จันทรประภา

ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย

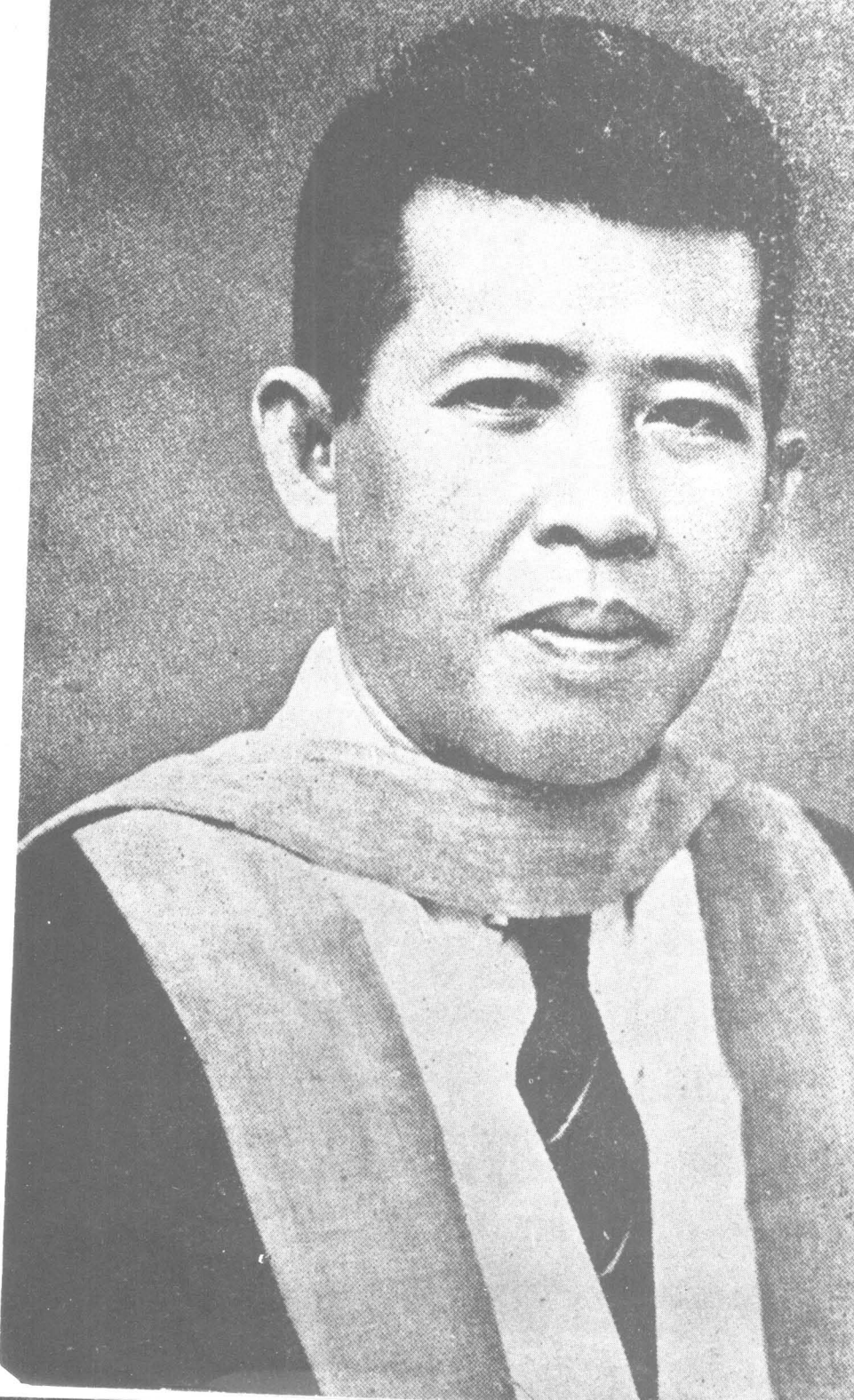
ไชยันต์ รัชชกุล

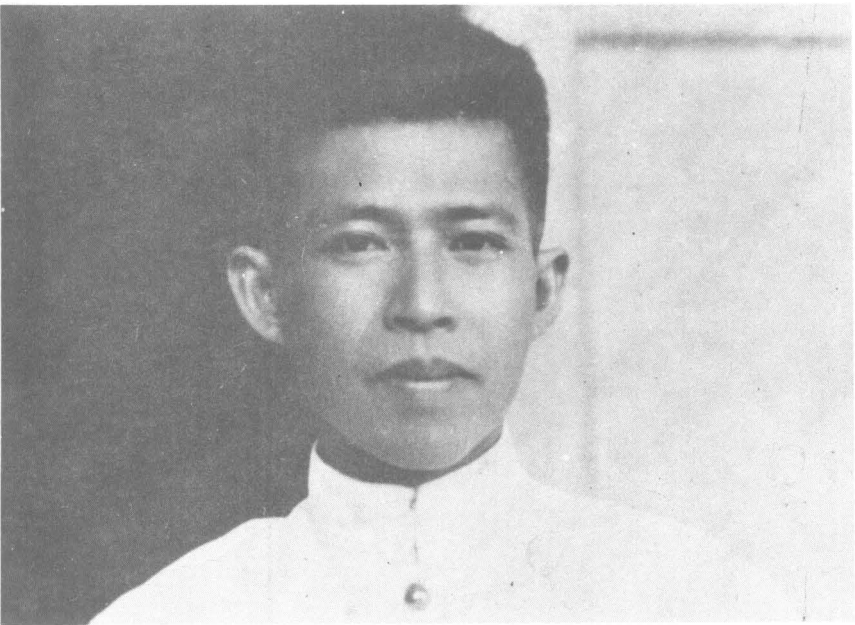
รัฐบุรุษอาวุโส

ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิตและงาน

- การเรียนกฎหมายในฝรั่งเศสโดยย่อ
เรียบเรียงตามกฎหมายประธานาธิบดีและกฎหมายนิติ 123
ปรีดี พนมยงค์
- เกร็ดประมวลกฎหมาย เรื่อง พระเจ้าโนโปเลียน (นโปเลียน)
กับประมวลกฎหมายแห่งฝรั่งเศส 135
ปรีดี พนมยงค์
- การปฏิวัติฝรั่งเศส 143
หลวงประดิษฐมนูธรรม
- ปาฐกถาเรื่อง “สองปีที่ล่วงมาแล้ว” 147
หลวงประดิษฐมนูธรรม
- ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนาการเมืองไทย 155
เสน่ห์ อามริก
- ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เล่าวัตรปฏิบัติบนปลายชีวิต
ของรัฐบาลอานูโต 175
สุวัฒน์ ทองธนากุล
- ปรีดี พนมยงค์: ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443-2526 181
กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญ

ภาพ และบทกวี

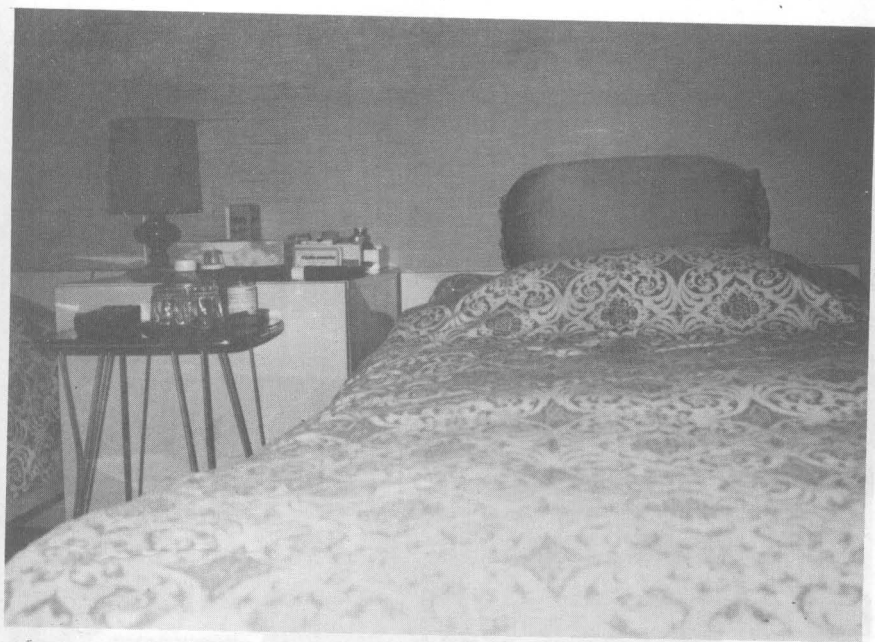

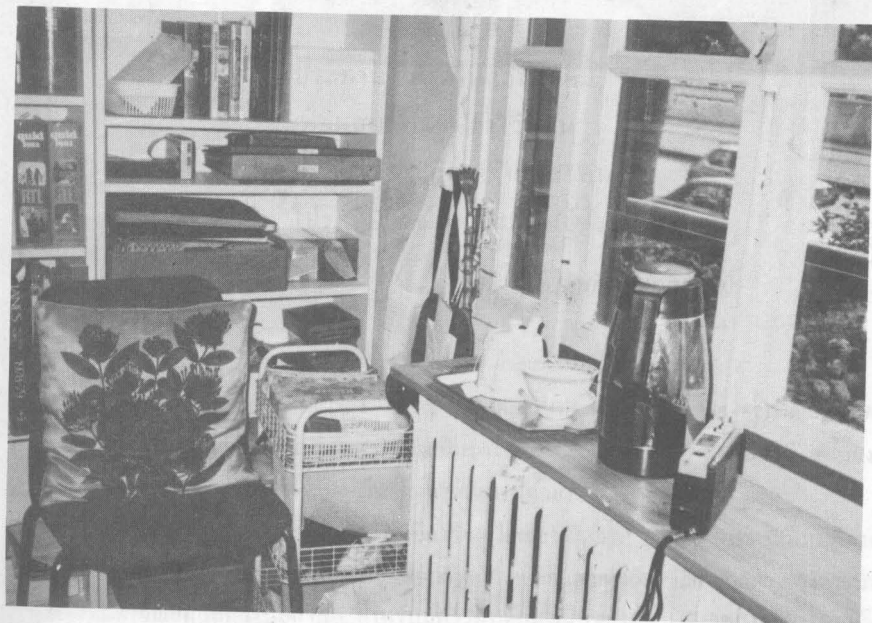
ภาพบ้านองโตนี (Antony) กับรถยนต์เปอร์โยต์ 504 ซึ่งใช้มาสิบกว่าปีแล้ว โปรดสังเกต
รอยคู่ที่ตัวถัง

โต๊ะหนังสือที่ท่านถึงแก่กรรมขณะนั่งเขียนหนังสือ

เตียงนอนท่านปรีดี

มุมที่ท่านปรีดีมีความสุขในทุก ๆ วันคือ การนั่งดื่มน้ำชาและรับประทานอาหารว่าง
พร้อมกับท่านผู้หญิง ณ หิ้งเล็ก ๆ เหนือโต๊ะให้ความอบอุ่นริมหน้าต่างโต๊ะทำงาน
มองทิวทัศน์อันกว้างไกลข้ามถนนและสนามกีฬาออกไป

สักวากลอนสด*

“สักวาด้นขอเชิญผู้สำเร็จ
ทั้งสองเสด็จรับสั่งอย่ายังเฉย
ประทานเกียรติแก่กวีอภิปราย
ท่านปรีดีเล่าก็เคยชำนาญกลอน
ประทานเกียรติให้แก่สมาคม
เพื่อผสมเก็บเข้าเอาไว้สอน
ขออย่าทรงปฏิเสธคำอ่อนนวย
โปรดอุปการะการประพันธ์ช่วยฉันเถยฯ”

พระนางเธอลักษมีลาวัณย์

ในยุคมจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการตั้ง “วรรณคดีสมาคมแห่งประเทศไทย” (2485-87) โดยมีจอมพล ป. เป็นนายกสมาคม มีการพบปะสังสรรค์กันเป็นบางครั้ง เมื่อมีงานสังสรรค์ นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงต้องมาร่วมงานด้วย

ในโอกาสหนึ่ง พระนางเธอลักษมีลาวัณย์ได้เขียนสักวา “ทำท่าย” ความเป็นปฏิกาณ
กวีของผู้สำเร็จราชการฯ ซึ่งผู้ถูกทำท่ายจะต้องตอบด้วยสักวากลอนสดเช่นกัน ข้อความสักวาของพระนาง
เธอลักษมีลาวัณย์คือสักวาทแรก สำหรับสักวาทต่อมาเป็นผู้สำเร็จราชการฯ นายปรีดี
พนมยงค์

“สักวาถูกทำจากฝ้ายหญิง
 ครั้นขึ้นนึ่งก็จะว่าสู้ไม่ได้
 แต่ถ้าขึ้นเอ๋ยคอบไม่ชอบใจ
 ขอรักอย่าพิโรธโกรธรังแก
 อันการกวีนิดที่ได้เขียนแต่ง
 มีมากแห่งที่เป็นชายไซ้แน่น
 แต่ฝ้ายหญิงชนิดยิ่งกว่า
 ส่งเสียงแหวนนี้แหละท่านฉันแพ้อะไร”

นายปรีดี พนมยงค์

สงครามและสันติภาพ*

สงครามโลกครั้งก่อนรอนชีวิต
มนุษย์ปลิดสิบกว่าล้านประมาณหมาย
คนเจ็บค้ำบสงครามกันมากมาย
จึงตั้งค่ายสันนิบาตชาติประเทือง
เพื่อระงับดับทุกข์สิ้นยุคเข็ญ
ให้ร่มเย็นสวัสดิไม่มีเรื่อง
อยู่ร่วมกันสันติสุขทุกบ้านเมือง
คอยปลดเปลื้องข้อพิพาทบาดทะลุ
สันนิบาตปรารถนาโดยนัยนี้
แต่ก็หนีไม่พ้นจากคนยุ่ง
พวกฟาสซิสต์ประดังขึ้นนั่งนุง
ต้องรบพุ่งกันอีกหลีกเลี่ยง
อันเคหะสถานต้องลานแหลก
ยิ่งกว่ารบครั้งแรกอย่างปี่ปัน
ทั้งเรือฟ้าเรื่อน้ำร่ำผจญ
ชีวิตคนเหมือนปลวกถูกลวกน้ำ

*คัดจาก นายปรีดี, “สงครามและสันติภาพ,” *มติชนสุดสัปดาห์* (22-28 พฤษภาคม 2526), หน้า 28.

ได้รบทกวีของท่านปรีดี พนมยงค์ ดีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยรายสัปดาห์ ฉบับประจำวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2489 ในการถ่ายทอดบทกวี “สงครามและสันติภาพ” มาลงไว้ ณ ที่นี้ ได้รักษาสะกดการันต์ตามที่ได้ลงพิมพ์ครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สองทุกประการ

ข้ายังมีลูกกระเบิดที่เลิศฤทธิ์
 ปริมาณแรงพิษโปรยกระหน่ำ
 สงครามโลกกลบหายกลายระกำ
 สหชาติเริ่มนำเป็นองค์การณ
 เพื่อระงับดับสงครามครั้งสามสี่
 ปราถนาอย่างดีมีแก่นสาร
 ให้ชาวชนพื้นทุกซ์เรื่องรุกราน
 แต่จะนานเพียงไหนก็ไม่รู้
 ด้วยบัดนี้ยังมีการสู้รบ
 ไม่รู้จบในอินโดนีเซียอยู่
 ทั้งญวนลาวกราวเกรียวลงเหลียวดู
 ใครจะกู้สุขสันต์ให้หันคืน
 ไม่ว่าใครอยากได้อิสสรภาพ
 มันช่านซาบรินรมย์ไม่ขมขื่น
 เปนเมืองออกของเขาเฝ้าแต่กลิ่น
 น้ำตาเดินเต็มอยู่ไม่รู้วาย
 เมื่อมีแอกแบกบ่าระอาอก
 ย่อมต้องเพียรเวียนยกให้ห่างหาย
 เรื่องรังแต่ชุลมุลเกิดุ่นวาย
 พอคาดหมายเป็นชนวนชวนสงคราม
 อันตราบไคยังมีเรื่องของเมืองขึ้น
 ความขมขื่นจะไม่ก่อให้เกิดขาม
 ปริมาณแค่นั้นอะไรก็ตาม
 กันสงครามเกิดได้ไหน เอ่ยฯ

“นายปรีดี”

၁၂၃၄၅၆၇၈၉၁၀၁၁၂
 ၁၂၃၄၅၆၇၈၉၁၀၁၁၂
 ၁၂၃၄၅၆၇၈၉၁၀၁၁၂
 ၁၂၃၄၅၆၇၈၉၁၀၁၁၂

[illegible]

ॐ नमः शिवाय

சுதன் ஒரு வயதானவரின்

แต่ท่านปรีดี

● ปรี เปรมเกษมสุขแล้ว ลับหาย
ดี แต่เกิดจนตาย จากหล้า
พนม รูปเทียนดังวาย รัฐบุรุษ
ยงค์ อยู่อย่างผู้กล้า แกร่งทำยุคสมัย ฯ

 แม้โลกถูกน้อยนี้จะมีคมน
 แต่บนสวรรค์ยังสว่างไสว
 ปราชญ์ผู้รู้ลึกกว้างมีทางไป
 ผู้ยิ่งใหญ่ไม่เคยจนอับหนทาง
 เมื่อจิตที่เป็นจิตสัมฤทธิ์สุข
 ความทุกข์ก็มีอาจมาพาตขวาง
 ความเจ็บปวด ความตาย ถึงหมายวาง
 ก็แค่เขื่อนเรือนร่างบ้างเท่านั้น
 ท่านปรีดี ปรีดีไม่มีสิ้น
 แผ่นดินในโลกนี้ไม่มีสิ้น
 ไม่มีใครระทดท้อวันต่อวัน
 สังขรณ์วันหนึ่งต้องพึงพบ
 เขาวมิตรน้อยน้อยร้อยอักษร
 ด้วยโคลงกลอนต่างคารวะศพ
 อัญเชิญธรรมกำหนดประณตณบ
 เพราะสยบคุณธรรมและความดี

ขรรค์ชัย บุนปาน

3 พฤษภาคม 2526

๐๙.๕๑

ปรี ดีประดิษฐ์ไว้	ในความ
ดี ประดับศรีสยาม	ร่วมมั่น
พนม หงส์ส่งศักดิ์นาม	บุญบ่ม พระพนม
ขงค์ ลูกโถมคงแก้ว	ย่อมพร้อม พนมมือ

✓ ปรีดีประดิษฐ์ไว้ในความดี
ประดับศรีสยามร่วมมั่นพนมหงส์
ส่งศักดิ์นามบุญบ่มพระพนมขงค์
ลูกโถมคงแก้วย่อมพร้อมพนมมือ ✓

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

6 พฤษภาคม 2529

2

“นี่คือเรื่องดีคนดี”

(วาระอัญเชิญอธิการบดี ปณมยงค์ กลับสู่ประเทศไทย)

1. ย้ำไว้กลางใจให้จำ
ให้น้อมให้น้ำ
จากนี้ชั่วนาตาปี
2. นี่คือเรื่องดีคนดี
นานนานจะมี
มาให้เราได้จดจำ
3. แล้วจึงเริ่มรื้อยถ้อยนำ
ด้วยกาพย์สืบทคำ
เรียกชื่อฉบับบทไทย
4. แม่เอวารีพิไล
ลอยเรือยเอื้อยไหล
พาเอาอังคารไปลงทะเล
5. เกลี่ยวกลั่นกวัดไกวคล้ายเปล
เอเอเฮ้เฮ
กล่อมเห่โห่หวลชวนฟัง

6. เมื่อยามที่ชีวิตยัง
เหมือนนกไรรัง
ร้างเรือนไร้บ้านชนชม
7. คนคอยให้คิดอันคม
กลับคืนชื่นชม
ให้ต้องตกตรมตรอมตาย
8. คนคอยให้ความคลี่คลาย
เพื่อคนมากมาย
กลับหมดความหมายเคยมี
9. คนเคยสร้างทำความดี
กลับซ้ำร้าย
ให้ย่อยให้ยับอัปรา
10. แลครั้นเมื่อคราวถึงครา
ดับสิ้นชีวา
กลับพลัดแผ่นดินสิ้นบุญ
11. เปลวไฟเผาผู้มีคุณ
เสียจนเป็นจุล
คงเหลือแต่รูปลังการ
12. เก็บเอาอิฐจากสถาน
ฉาปนกิจการ
กลับบ้านจากแดนแสนไกล
13. ขวัญเขยมิ้งขวัญแห่งไทย
มิจางจากใจ
น้อยหนึ่งแม่เพียงนาที
14. หนึ่งนั้นเกิดท่านปรีดี
เป็นเทียนแห่งวิถี
ที่ช่วยส่องชี้ช่องทาง

15. ทางนั้นจากผืนเลื่อนลง
เป็นบันไดวาง
ให้คนได้ย่างเหยียบไป
16. เป็นทางแห่งประชาธิปไตย
เป็นน้ำดับไฟ
ผู้เริ่มก่อการนานมา
17. เขียนไว้ว่าเดือนพฤษภา
จึงได้กลับมา
ยังบ้านอยุธยาเย็บเขว
18. เขียนไว้ว่าปีสองเก้า
ปีที่เสือเศร้า
ปีที่รานร้าวรำเคี้ยว
19. เก้าโครงเศรษฐกิจคิดเห็น
แจ่มแจ้งประเด่น
แต่โดยเดียวดายสายลม
20. ยามนี้เศรษฐกิจเงินปม
ยิ่งแก้งจม
ชาวนาระทมชมชาน
21. คิดถึงท่านผู้ประสานการ
ได้โปรดประสานท่าน
ให้ไทยได้รอดปลอดภัย
22. มือพนมบูชาอาลัย
บุชิตด้วยใจ
ที่สุดจะแสนร้าวราน
23. ลมเอยช่วยพัดสายธาร
พาเอาอังคาร
กระจ่ายความคิดอ่านกว้างไกล

24. ลอยไปโอบเอื้อเพื่อไทย
เกิดคลื่นลูกใหม่
เกิดความคิดไกลกล้าทำ
25. ให้กล้าเปลี่ยนแปลงกล้านำ
กล้าผู้ธรรม
เฉกเช่นบรรพบุรุษไทย
26. ขอต้านกุ่มครองป้องกัน
ให้ลูกหลานไทย
ก้าวเดินจำเริญรอยตาม
27. ขามนี้แม่เจียบแต่งาม
ไม่ลูกแต่ลาม
ไม่แรงแต่แข็งพอควร
28. มองมองเหมือนไม่มีขบวน
หากแต่ใคร่ครวญ
ก็พอเห็นคลื่นครืนโครม
29. แม่ไว้มโหรีแห่โหม
จับกล่อมพ่อโคม
แต่มาด้วยกวีลีลา
30. ภาพที่ปรากฏด้วยตา
แน่นด้วยศรัทธา
แน่นด้วยคุณค่าความจริง
31. เล็กแต่หัวใจใหญ่ยิ่ง
ซ่อนแอบแนบอิง
ไว้ด้วยพลังอหังการ์
32. แลวหน้าของสติปัญญา
ทั้งนั้นที่มา
รับท่านอาจารย์ปรีดี

33. ในน้อยนิตนั้นมากมี
การกำหนดชี้
ภาพวาดประวัติศาสตร์ปวงชน
34. ณ จุดนี้เราทุกคน
มีดวงกมล
ที่เหมือนเป็นหนึ่งเดียวกัน
35. วันนี้และอีกกี่วัน
ตราบนานนิรันดร์
ข้าไว้กลางใจไทยเอ๋ย...

วิสา คัญทัพ

21 - 23 เมษายน 2529

Truth is immortal. Truth reveals itself.
When the Thai People thoroughly understand his thought and
works and want him home, home he will go.

ในโลกล้วนสังขธรรมเป็นอมตะ
แต่อาจจะนานนักหนาจึงปรากฏ
เมื่อคนไทยเข้าใจว่าใครคค
ความจริงอันงามจดถึงทศทวี
เมื่อความดีทุกอย่างยังคงอยู่
ประชาชนย่อมรู้ว่าที่นี่
“มหาวีรบุรุษ” จักต้องมี
เมื่อนั้นท่านปรีดีจะกลับมา

เงินชัน

20 มิถุนายน 2527

พื่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พื่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศรี
พื่อของบ้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

เขียนเล่มขาวหรีแสงดับพอลับแล้ว
สะอื้นแว่วสลดสิ้นทั่วถิ่นฐาน
จักสืบต่อปณิธานานและนาน
ลูกโคมขานพื่อคือธรรมคำแดนโคม

เกียรติวิทย์ ธงศรีเจริญ

ปรีดี พนมยงค์ :
ผู้ประศาสน์การ
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง

คำประกาศนํ้าการฯ*

ปรีดี พนมยงค์

ขอพระราชทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

วันนี้เป็นวันมงคลดีบรรจบพร้อมกัน 2 ประการ ประการหนึ่ง วันที่ 27 มิถุนายนนี้ เป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราวแห่งพระราชอาณาจักรสยาม ประการที่สอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้พยายามเร่งรัดการงานจนสามารถเปิดได้ในวันนี้ เพื่อดำเนินการสอนวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตามพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้นให้ทันในวันที่ 1 กรกฎาคม นี้

* มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้เริ่มทำพิธีเปิดเป็นปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ตรงกับวันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหลวงรัชกาลที่ 7 ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราว (ปี 2475)

ในวันพิธีเปิดมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ฤกษ์เวลา 15.00 น. ท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้ประกาศนํ้าการได้กราบทูลรายงานการก่อตั้งมหาวิทยาลัยต่อเสด็จในกรมพระนครสวรรค์วงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งเสด็จมาเป็นประธานในพิธี

ขณะนั้น สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงประทับ ณ ประเทศอังกฤษ

พิธีเปิดมหาวิทยาลัยกระทำขึ้น ณ ศักดิ์โรงเรียนกฎหมายเดิม เจริญสะพานผ่านพิภพลีลา หรือกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน

การตั้งสถานศึกษาตามลักษณะของมหาวิทยาลัย ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมการศึกษาอันดี ตั้งแต่ขั้นต่ำตลอดจนถึงการศึกษาขั้นสูง เพราะฉะนั้น ในการที่จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น

มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำ บำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น

" ในปัจจุบันนี้ ประเทศสยามมีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะปรับระดับการศึกษาของราษฎรให้ถึงขนาดเหมาะแก่กาลสมัย ถ้าระดับการศึกษายังไม่เจริญถึงขนาดทราบใดความก้าวหน้าของประเทศ ก็ยังจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นอีกนาน ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับประสานความรู้ในวิชาธรรมชาติและเมืองแก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสให้แก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษากว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป "

นับแต่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ตั้งขึ้นแล้ว ปรากฏว่าได้รับความนิยมของมหาชนเกินความคาดหมาย โดยมีผู้สมัครเข้าเรียนในชั้นนี้ถึง 7,094 คน แม้ผู้ที่ได้ละทิ้งการศึกษามานานแล้ว ก็กลับเริ่มศึกษาในฐานะเป็นนักเรียนของมหาวิทยาลัย นับได้ว่าบรรลุผลขั้นต้นของความมุ่งหมายที่จะได้เรียนรู้อาณาจักรและการเมืองกันแพร่หลาย

บัดนี้กิจการของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ดำเนินมาโดยเรียบร้อย เตรียมพร้อมที่จะเปิดทำการประสานวิชาให้สัมพันธ์กับความประสงค์ของพระราชบัญญัติแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลอัญเชิญฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นปฐมฤกษ์ เพื่อความสวัสดิมงคลให้บังเกิดความวัฒนาถาวรแก่มหาวิทยาลัยนี้สืบไป

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

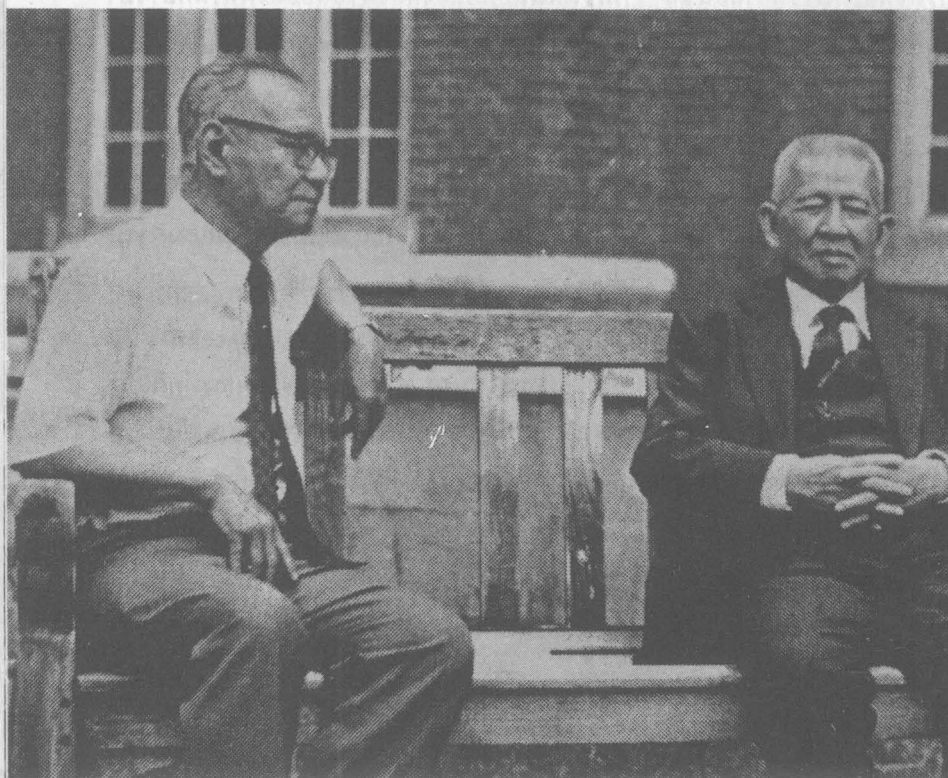
เมื่อผู้ประศาสน์การกล่าวคำกราบทูลจบลง เสด็จในกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้กล่าวตอบดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้ามีความยินดี ที่ได้เห็นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ตั้งขึ้นเป็นปึกแผ่นแน่นอนหนา รัฐบาลนี้และสภาผู้แทนราษฎรมีความคิดเห็นอันถูกต้องในการที่จัดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้น ข้าพเจ้าเห็นสอดคล้องต้องด้วยถ้อยคำที่ท่านกล่าวมาว่า ในสมัยนี้ประเทศเราจะต้องเผยแพร่วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้แพร่หลาย เพื่อปวงชนจะได้รับทราบความเป็นไปในบ้านเมือง ซึ่งทุกคนเป็นเจ้าของ

ข้าพเจ้ารู้สึกปิติ ที่ได้รับว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้รับความนิยมนของมหาชนมีนักศึกษามากหลายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้ามีความหวังอย่างมั่นคงว่า มหาวิทยาลัยนี้จะดำรงถาวร และดำเนินการโดยสมความปรารถนาทุกประการ

ข้าพเจ้าขอเปิดมหาวิทยาลัยนี้ ด้วยสัจจาธิฐานของอำนาจพระรัตนตรัย ให้คุ้มครองมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พร้อมทั้งอาจารย์และนักศึกษาทั้งหลาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ดำเนินการ ขอให้มหาวิทยาลัยนี้มั่นคงถาวรยืนนาน บรรลุถึงความสำเร็จอย่างไพศาลสมบูรณ์ ขอให้มหาวิทยาลัยนี้ จงเป็นที่เกื้อกูลวิชาการ เมือง ให้นักศึกษามีความรู้เรื่องสามารถจะกระทำกิจอันเป็นประโยชน์แก่ชาติและประเทศต่อไปข้างหน้า เทอญ

๒. ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ ๓๐ คน ซึ่งได้แก่ ข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ
กรมการคลัง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการพาณิชย์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
ของกรมการเกษตรและสหกรณ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการสาธารณสุข
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการคมนาคม ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการ
การต่างประเทศ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการตำรวจ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
ของกรมการยุติธรรม ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการพลังงาน
และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการอื่น ๆ อีกประมาณ ๑๐ คน

ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ ๓๐ คน ซึ่งได้แก่ ข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
ของกรมการคลัง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการพาณิชย์ ข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ของกรมการเกษตรและสหกรณ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการ
สาธารณสุข ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการคมนาคม ข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ของกรมการต่างประเทศ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการตำรวจ
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการยุติธรรม ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ
กรมการพลังงาน และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมการอื่น ๆ อีกประมาณ
๑๐ คน

หลวงประดิษฐมนูธรรม ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และการอุดมศึกษาของไทย*

สมจิตต์ ศิกษมัตติ

เนื่องในการที่จะสร้างหนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยฉบับที่ 7 นี้ ให้ดำรงสภาพเป็นพิเศษโดยจริง จึงใคร่จะขอความกรุณาจากท่านผู้ใหญ่ผู้ทรงวิทยาคุณบางท่านได้ช่วยให้เกียรติยศแก่หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยนี้ โดยการเขียนเรื่องสำหรับจะได้นำลงร่วมกับบรรดานักเขียนทั้งหลาย

คุณหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้หนึ่งซึ่งได้พิจารณาไว้แก่ข้าพเจ้าเมื่อต้นปีนี้ว่า จะพยายามหาโอกาสช่วยเหลือหนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยสักโอกาสหนึ่งภายในระยะปีนี้ ฉะนั้นในโอกาสที่จะจัดทำหนังสือฉบับพิเศษเนื่องในงานปริญญาและงานละคร ข้าพเจ้าจึงได้ไปเรียนเดือนท่านรัฐมนตรีผู้หนึ่งอีกคำรบหนึ่ง เพื่อหวังจะให้ท่านช่วยกรุณา

*คัดจาก สมจิตต์ ศิกษมัตติ, “หลวงประดิษฐ์ฯ,” มหาวิทยาลัย ฉบับสิ้นปีที่ระลึกงานปริญญาและงานละคร 2479 ปีที่ 13 ฉบับที่ 7 (2479), หน้า 825.

หนังสือ “มหาวิทยาลัย” นี้ เป็นหนังสือรายเดือนของสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ราคามารุงปีละ 3 บาท หนังสือดังกล่าวมีนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร เป็นบรรณาธิการ และนายสมจิตต์ ศิกษมัตติ เป็นบรรณาธิการผู้ช่วย สำหรับท่านผู้ประศาสน์การยังคงใช้บรรดาศักดิ์หลวงประดิษฐมนูธรรมอยู่ ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (2478-2481)

เขียนเรื่องให้เป็นเกียรติยศแก่มหาวิทยาลัยฉบับพิเศษ บังเอิญประจวบกับเป็นเวลาที่ท่านกำลังมีงานชุด ความหวังที่จะได้เรื่องของท่านผู้นั้นมาลงใน “มหาวิทยาลัย” ก็เป็นอันพับไป แต่เพื่อไม่ให้เสียโอกาสแก่กันทั้งสองฝ่าย คุณหลวงประดิษฐมนูธรรม จึงได้ให้โอกาสแก่ข้าพเจ้าโดยการให้สัมภาษณ์ แล้วเรียบเรียงข้อความที่ได้มานั้นลงพิมพ์ในหนังสือเป็นเครื่องให้ประโยชน์บ้างในบางประการ

ข้าพเจ้าได้ไปถึงบ้านหลวงประดิษฐมนูธรรมที่สี่ลมเมื่อตอนเย็นวันที่ 17 มีนาคม ตามกำหนดนัดของท่าน การไปก่อนเวลาเล็กน้อยเป็นเหตุให้ต้องรอคอย เพราะได้ทราบจากตำรวจยามว่าท่านรัฐมนตรียังไม่กลับจากกระทรวง ในช่วงระยะเวลาที่คอยนี้ ข้าพเจ้าได้สังเกตดูสภาพที่อยู่ของท่านรัฐมนตรีโดยพินิจพิจารณา บ้านพูนสุข เป็นบ้านขนาดย่อมแต่มีระเบียบ การจัดบ้านเรียบร้อย จึงมองดูงามน่าอยู่ รอบบริเวณเป็นที่สอาด อากาศโปร่ง ลมโชยได้รอบบริเวณ นับว่าเป็นที่ ๆ เหมาะสำหรับผู้ใฝ่ใจอยู่กับการงานจะพึงอยู่ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบรัฐมนตรีหนุ่มของสยามเมื่อ 17.00 น. ล่วงแล้วหลังจากที่ได้ปราศรัยกับท่านช่วงเวลาเล็กน้อย คุณหลวงประดิษฐมนูธรรมก็เอ่ยเรื่องงานของเราขึ้นด้วยสีหน้าอันยิ้มแย้มว่า

“ผมรู้สึกเสียใจเหลือเกิน ที่ผมจะเขียนเรื่องให้คุณในเวลาไม่ได้ ไม่มีเวลาจริง ๆ ครั้นจะให้เรื่องเก่า ๆ ที่เคยเขียนไว้นานแล้ว ก็เห็นว่าจะไม่เหมาะแก่ทางหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายโดยมาก ผมจึงได้หาโอกาสให้คุณมาสัมภาษณ์ แล้วจดเอาคำถามคำตอบของเราไปลงหนังสือพิมพ์จะได้เป็นการทันใจ”

ข้าพเจ้าได้เรียนให้ท่านทราบว่า ได้ทราบอยู่ดีแล้วในเรื่องภารกิจที่ท่านต้องกระทำอยู่ จึงได้ประสงค์ที่จะมาขอสัมภาษณ์เท่านั้น

หลวงประดิษฐ์ฯ ยิ้ม “แต่ผมจำจะต้องขอตัวเสียก่อนว่า จะให้คำตอบที่พอจะตอบได้เท่านั้น”

ข้าพเจ้า “กระผมมิได้หมายจะเรียนถามได้เท่าถึงเรื่องเกี่ยวกับการเมือง ต้องการแต่เพียงความรู้เรื่องการศึกษาในชั้นอุดมเป็นข้อใหญ่”

เมื่อเห็นท่านนิ่งอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้เริ่มกระทู้ตามข้อแรกออกไปว่า “ได้เท่าที่มีความรู้สักอย่างไบบ้าง ที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ในปัจจุบันนี้”

“ผมรู้สึกว่ามีมหาวิทยาลัยนี้เป็นมหาวิทยาลัยที่ดีแห่งหนึ่งในตะวันออก” คุณหลวงประดิษฐฯ พูดย้ำ ๆ หลังจากได้หยุดใคร่ครวญดู “มหาวิทยาลัย ถ้าจะกล่าวกันโดยทั่วไปก็เปรียบประดุจเป็นตลาดวิชา ซึ่งควรจะแยกจากหน้าที่คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คือ ก.พ.มีหน้าที่สอบแข่งขันผู้จะเข้ารับราชการ มหาวิทยาลัยเป็นผู้เพาะวิชาให้แก่ผู้จะเข้าแข่งขันนั้น ๆ”

ข้าพเจ้า “เมื่อได้เท่ามีความเห็นเกี่ยวแก่มหาวิทยาลัยเช่นนี้แล้ว ได้เท่ามีความเห็นสืบไปถึงเรื่อง อุดมศึกษาอย่างไรบ้าง”

รัฐมนตรีหนุ่มอิงอยู่ชั่วครู่ แล้วจึงกล่าวขึ้นอย่างคริครอง

“คำถามของคุณข้อนี้กว้างมาก ผมจึงจำกัดตอบลงไปไม่ได้ จำต้องตอบโดยหลักทั่ว ๆ ไป สำหรับการศึกษาในชั้นอุดมของไทยเราในปัจจุบันนี้นั้น ยังต้องการอุปกรณ์อีกหลายอย่าง อุปกรณ์อันแรกก็คือ เราจะต้องจัดระดับหลักสูตรมัธยมศึกษาของเราให้ขึ้นไปสู่ระดับดี เพื่อประโยชน์ที่ผู้ศึกษาจะได้มีความรู้แน่นแฟ้นพอที่จะเข้ามหาวิทยาลัยได้โดยทั่วกัน ข้อนี้สำคัญมาก เพราะหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษา กับชั้นอุดมศึกษาของเรายังไม่กลืนกันสนิท นี่เป็นอุปกรณ์อันแรก อุปกรณ์อันที่สองนั้นเราจำเป็นต้องคำนึงถึงฐานะของไทยเราเป็นข้อใหญ่ สำหรับในการศึกษาชั้นอุดม ถ้าหากเราจะเก็บอัตราค่าธรรมเนียมแพงเกินไป ก็ดูกระไรอยู่ เพราะตามที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ นั้น คนไทยไม่ร่ำรวยอะไรเลย แต่ถ้าสมมุติว่า เราเกิดจะส่งสารคนไทยขึ้นมา แล้วเปิดให้เรียนได้เปล่า ๆ เราก็ทำไม่ได้ เพราะรายได้ของประเทศเรายังน้อยอยู่ การศึกษาชั้นอุดมนี้อยู่ในระดับสำคัญซึ่งจะต้องจ่ายเงินไปในวงงานอย่างแพง ฉะนั้นเราจะไม่เก็บค่าเล่าเรียนจึงไม่ได้ ครั้นจะเก็บแพงไปคนไทยก็ขาดทุนทรัพย์ การเฟื่องเสียงฐานะของคนไทยจึงสำคัญดังกล่าวนานี้ ข้อนี้ผมเห็นออกคนจนจริง ๆ แม้ตัวของผมเองเวลานี้ก็ไม่ร่ำรวยยิ่งกว่านั้น ผมยังเชื่อด้วยว่า ครอบครัวอื่น ๆ ก็อยู่ในฐานะยากจนด้วยกัน ดังนั้นแหละ การที่จะเปิดโอกาสให้เขาได้รับการศึกษา จึงต้องคิดถึงค่าธรรมเนียมด้วย อย่าให้แพงเกินไป ถ้าเราคิดหาหนทางขยับขยายให้คนไทยได้เล่าเรียนอุดมศึกษาได้โดยไม่เปลืองทุนทรัพย์ได้ละก็ดีทีเดียว ทั้งนี้เป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาให้ได้ระดับดี ไม่เสียทั้งทางผู้ให้การศึกษาและผู้รับการศึกษา”

ข้าพเจ้า “กระผมเห็นจริงด้วยตามความเห็นของได้เท่านี้ ฐานะของคนไทยเรา โดยมากเป็นไปเช่นนั้นจริง”

“นั่นนะซี” คุณหลวงประดิษฐฯ พูดยอมรับด้วยสำเนียงเห็นอกเห็นใจ “นี่ผม กำลังจะพูดนอกเรื่องไปหน่อยแล้ว แต่เอาเถอะยังอยากจะพูดให้ฟังอยู่ ขอให้คิดดูเมื่อ ไทยเรานี้ เหตุใดเราจะจัดให้มีที่พักตากอากาศเช่นตามชายทะเล ตามภูเขา หรือตามแถบ ะไรก็ตาม ให้มากอย่างเขาไม่ได้หรือ แต่เมืองไทยทำไม่ได้ เพราะคนรวยเรายังไม่มีกำลัง พอดีที่จะไปเที่ยวที่นั่น ๆ ได้ เรื่องมันเป็นอย่างนี้แหละ นี่ผมพูดนอกเรื่องไปหน่อย แต่ก็เพื่อจะแสดงว่า ผู้ร่ำรวยของไทยนั้นค่อนข้างจะน้อยเต็มทน”

ข้าพเจ้าถามต่อไปว่า “ก็เมื่อคราวไปราชการต่างประเทศครั้งสุดท้ายที่สุดเมื่อ เร็วๆ นี้ ได้เท่าใดสังเกตเห็นสิ่งใหม่ ๆ ในวงการศึกษาของประเทศต่าง ๆ อย่างไร บ้าง ดังเช่น ประเทศญี่ปุ่นเป็นต้น”

“ส่วนผมไปเพียงเดิน ๆ การที่ไปดูมหาวิทยาลัยของเขาก็เท่ากับดูสถานที่ มากกว่าที่จะดูกิจการแท้จริง นอกจากนั้นก็ไปดูหลักสูตรของเขาบ้างเล็กน้อย”

ข้าพเจ้า “กระผมรู้สึกว่าจะเปรียบเทียบการศึกษาในมหาวิทยาลัยของเราไม่ค่อย ไปกว่าของต่างประเทศเท่าไรนัก”

“ไม่ต่ำด้อยกว่าที่อื่นเลย” ท่านยืนยัน “เฉพาะแผนกวิศวกรรมของเรานั้น เมื่อผมอยู่มหาดไทย ก็อยากจะบำรุงวิชาช่างของเราให้เจริญขึ้นตามที่ได้ปรารถนาไว้ ซึ่งบัดนี้มหาวิทยาลัยก็ได้ขยายแผนกนี้ออกไปจนมีปริญญาแล้ว ถ้าพูดกันถึงเรื่องระดับ มหาวิทยาลัยของเราก็ไม่แพ้ต่างประเทศ ทางปฏิบัติการนั้นกล่าวได้ยากเนื่องจากเราไม่มี อดสาหกรรมนั่นเอง”

ข้าพเจ้า “เฉพาะวิชาการแพทย์ในปัจจุบันนี้ ท่านทองที่ฉายเคยรับสั่งว่า ไทยเรานับเป็นเยี่ยมได้ในภาคตะวันออก ได้เท่านี้ความเห็นอย่างไรบ้างในวิชาการแพทย์ ของเราในปัจจุบันนี้”

หลวงประดิษฐฯ “ผมขอรับรองความคิดที่ว่า การแพทย์ของเราดี และอีก อย่างผมขอเสริมว่า นิสติดจุฬาลงกรณ์ควรจะภูมิใจในการเรียนภาษาต่างประเทศของ เรา เพราะไม่แพ้เขาซัก เราได้ค้นคว้าหาคำสำหรับตำรากันอยู่มาก การเรียนภาษาต่างประเทศซึ่งเป็นเครื่องอุปกรณ์นักศึกษาของเรานี้ไม่แพ้มหาวิทยาลัยตะวันตกอื่น ๆ เลย”

ข้าพเจ้า “กระผมมีความเห็นอย่างได้เท่า สำหรับภาษาต่างประเทศเป็นงานหนักที่สุดในแผนกอักษรศาสตร์”

ท่านรัฐมนตรีหนุ่มหัวเราะ “การเข้มงวดภาษาต่างประเทศนี้ลืมนิดมาก เพราะวัฒนธรรมที่เราพอจะหาได้จากตำราไทยเรามีน้อย จำต้องพึ่งตำราต่างประเทศเขา”

ข้าพเจ้า “แล้วในภาคยุโรป หากจะเปรียบเทียบเขากับเราในเชิงวิชาการได้เท่ามีความเห็นเป็นประการใด”

“สำหรับในภาคยุโรป เมื่อคราวไปครั้งที่แล้วนี้ ได้ผ่านไปเสียมากไม่ค่อยจะได้สนใจเฉพาะการศึกษานัก แต่ถ้าจะฟันเอาความจำเมื่อครั้งเป็นนักเรียนแล้ว ก็ขอยืนยันว่ามาตรฐานของมหาวิทยาลัยเราไม่แพ้มหาวิทยาลัยยุโรปเท่าไรนัก ยังขาดก็แต่การเปิดหูเปิดตาของเราน้อยกว่าเขา ดังได้พูดมาแล้วว่า ปฏิบัติการเป็นอุปกรณ์วิชาสำคัญยิ่งอันหนึ่ง แต่ที่ผมพูดมาในเรื่องการศึกษานี้ เป็นความรู้สึกภายนอกซึ่งไม่ได้ล่วงเข้าไปในหัวใจของการศึกษาเลย เพราะไม่ได้เตรียมตัวพอ คำตอบที่ผมพอจะให้แก่คุณได้จึงเป็นไปอย่างนักการเมือง และมีความหวังไม่อยากจะให้มหาวิทยาลัย เราสะดุดอยู่เพียงแค่นี้ อยากจะให้ขยายการศึกษามีดีกรีสูง ๆ ขึ้นไปอีก”

ข้าพเจ้าเห็นว่าได้คุยกับท่านถึงเรื่องการศึกษาในมหาวิทยาลัยเพียงพอแล้ว จึงแปรเรื่องไปตามเสียว่า “กระผมได้ส่งหนังสือมหาวิทยาลัยมากราบเรียน 6 เล่ม เข้านี้แล้ว อยากจะเรียนถามถึงความรู้สึกของได้เท่า ในหนังสือมหาวิทยาลัย”

หลวงประดิษฐฯ “ผมรู้สึกว่ามีประโยชน์มาก มีเรื่องเกี่ยวกับความรู้และเรื่องอ่านเล่นบันเทิงใจนั้น ภาษาอักษรศาสตร์เขาเรียกว่าอะไรไม่ทราบ”

เมื่อข้าพเจ้าเรียนตอบว่า บันเทิงคดี ท่านจึงกล่าวต่อไป “นั่นแหละบันเทิงคดีก็มีอยู่มาก ผมรู้สึกได้ว่า เจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์มหาวิทยาลัยตั้งใจทำกันดี เชื่อว่าในคณะบรรณาธิการ พร้อมที่จะเอาใจใส่อยู่เสมอ ไม่ต้องดูอื่นไกล แม้แต่ในการที่พยายามมาขอเรื่องผมเช่นนี้ ก็แสดงว่า มีมานะ ไม่ท้อถอย มีความตั้งใจแรงกล้า ขอเชื่อว่าอำนาจใจอันนี้คงจะไม่หมดไป ในภายหน้าคุณทั้งหลายคงจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองเป็นแน่”

ข้าพเจ้า “แต่กระผมยังเห็นว่าบกพร่องอยู่มาก เพราะเด็ก ๆ ทำกันทั้งนั้น”

หลวงประดิษฐฯ “ถึงเด็กก็เป็นเด็กที่ศึกษา คนเรามีผิดพลาดเป็นธรรมดา ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ สิ่งที่คุณชมคือความอดสาหะของคุณ”

ต่อจากนี้ ข้าพเจ้าได้เรียนถามถึงกิจวัตรประจำวันของท่านที่กระทำอยู่

“กิจวัตรประจำวันของผมนั้น บอกกันได้อย่างละเอียดทีเดียว คือตื่นนอนขึ้น ก็รับประทานอาหารเช้า แล้วต้องไปประชุมคณะรัฐมนตรีในวังปารุสกวัน อาทิตย์ละ 3 ครั้ง เฉพาะตัวผมตอนเช้าวันอังคารมีพิเศษอีก ก็ต้องไปรับทูตกงสุลสัปดาห์ละ 1 ครั้งเป็นปกติ

“ตอนบ่ายนั่งทำงานที่กระทรวง โดยมากกว่าจะได้กลับก็ 4 โมงครึ่ง หรือ 6 โมงเย็น ที่จะกลับตรงเวลางานเลิก 3 โมงนั้นแทบไม่มี ยิ่งเฉพาะสมัยประชุมสภาผู้แทนแล้ว ตามปกติต้องไปประชุมในคอนปายอาทิตย์ละ 4 ครั้งอีก นอกจากนี้ ก็มีการประชุมกรรมการเบ็ดเตล็ด หรือประชุมกรรมการกระทรวงการต่างประเทศกับกระทรวงอื่น ๆ ในข้อที่มีนโยบายเกี่ยวข้องกัน

“พอกลับถึงบ้าน บางทีก็ได้พักผ่อนอยู่หนึ่ง บางทีก็ไม่ได้พัก เมื่ออาบน้ำแล้ว รับประทานอาหารเช้า ดูงานพิเศษ รับแขก กว่าจะได้นอนก็ 6 ทุ่มเสมอ”

ข้าพเจ้า “ได้เท่าไม่มีเวลาพักเลย ว่าที่จริงการทำงานมากก็เพลินไปกับงาน”

“จะอย่างไรได้ เพราะเป็นห่วงงาน การทำงานมากเพลินไปกับงานจริงๆ อย่างคุณว่า วันนี้ถ้าไม่ได้นัดกับคุณไว้ก็คงจะยังไม่ได้กลับแน่ๆ คุณดูสารรูปของผมบ้างซี” ท่านพูดหัวเราะ ข้าพเจ้าได้สังเกตผิดตาแต่แรกแล้ว เห็นท่านซุบซิดลงมากกว่าเมื่อครั้งอยู่มหาดไทย

“ยิ่งเรื่องมหรสพยิ่งร้ายใหญ่ ไม่ค่อยได้ไปไหนกับเขาเลย นาน ๆ จะได้ไปสักที่ที่เฉลิมกรุงนานมาแล้วผมไม่ได้ไปเลย” ท่านหยุดหน่อยหนึ่ง แล้วร้องว่า “อ้อเมื่อเดือนที่แล้ว ผมได้ไปดูวิ่วที่กรมศิลปากรคราวหนึ่ง”

ต่อจากนี้ ท่านรัฐมนตรีต่างประเทศยังได้กรุณาเล่าเรื่องการแยกมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ออกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้ฟังอีกว่า

“การที่แยกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ต้องการจะให้เข้าด้วยหลักความต้องการเพราะคนเราแม้จะมีอายุมากก็ยังนิยมจะศึกษากันอยู่มาก บางคนก็มีงานอาชีพทำ ฉะนั้นถ้าเราจะกวดขันการศึกษาให้มีเฉพาะนักเรียนทั่วไปในเวลากลางวันนั้นย่อมเป็นไปได้อยู่เอง เพื่อจะไม่ให้เสียวิธีการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้แยกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกไปเสีย จะได้เป็นการ

เปิดโอกาสให้มิผู้ศึกษาได้ทั่วถึง อีกอย่างหนึ่ง ผมได้อ้างไว้แต่แรกว่า ได้มีผู้ที่มีความรู้ความฉลาดพอ แต่หากขาดทุนทรัพย์จึงเรียนไม่สำเร็จชั้นมัธยม 8 เมื่อเป็นเช่นนั้น ผมจึงคิดหาหนทางให้เขาเหล่านั้นที่รับราชการมามีความรู้ความชำนาญ ได้เล่าเรียนเพราะเห็นว่าการเรียนธรรมศาสตร์และการเมืองนั้นเป็นวิชาที่เกี่ยวกับสมาคมวิทยาเกี่ยวกับการครองชีพของมนุษย์เราทุก ๆ วัน ความรู้เบื้องต้นอาจเกิดขึ้นจากการทำงานความได้ผ่านได้เห็นในการที่มนุษย์ได้สมาคมกัน ส่วนการศึกษาในทางการแพทย์วิศวกรรม ฯลฯ เกี่ยวไปในทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ผ่านมาไปในทางครองชีพตามธรรมดา ยังไม่พอที่จะเข้าใจการนั้นได้ จำต้องสอบไล่ให้ได้มัธยม 8 เสียก่อน และบางวิชา เช่นการแพทย์ก็ต้องเตรียมเพิ่มเติม เราจะเห็นได้ว่า ถ้าจะจับพวกที่พอเห็นเขาสร้างบ้านไปเรียนวิศวกรรมนั้น เสียเวลาเปล่าเป็นแน่ เพราะผู้นั้น ๆ พื้นความรู้เดิมมีไม่ถึงแต่อย่างกฎหมายนั้น คนทำกันอยู่ทุกวัน เช่น การหาถิ่นของคนก็เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและจำจะต้องไม่ทำให้ผิดกฎหมาย เราเป็นคนอยู่ได้ระบอบการปกครองทุกวัน ในชั้นต้น ๆ จึงไม่ค่อยจะกวดขันในเรื่องพื้นความรู้นัก โดยเหตุผลในทางการเมืองเวลานี้ ดังนั้นการศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงจัดแบบคอนติเนนต์ คือผู้ใหญ่ที่ทำงานก็เรียนได้โดยใช้เวลาปลีกมาเรียน การสอบไล่ก็ใช้วิธีสอบไล่โดยเก็บวิชาที่สอบไล่ได้ไว้ให้ วิธีนี้ถ้านำมาใช้ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจเข้ารูปไม่ถนัดนัก”

“พื้นความรู้เข้มงวดกันในชั้นปริญญาโทในแผนการศึกษาทางการทูต ฉะนั้นในชั้นปริญญาโทจึงบังคับให้รู้ภาษาถึงสองภาษา คืออังกฤษและฝรั่งเศส นักศึกษาใดชำนาญสองภาษานี้ ก็สะดวกในการเรียนการทูต ใครไม่รู้ภาษาก็หมดโอกาสเรียนการทูต และในชั้นปริญญาเอกทุก ๆ สาขาได้กวดขันให้มีการค้นคว้าเป็นภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส”

ข้าพเจ้า “ถ้ากระนั้น ได้เท่านี้ก็คงหมายความว่า ผู้รู้ภาษาต่างประเทศภาษาเดียวคงจะไม่มีหวังในการเรียนการทูต และปริญญาเอก”

“นั่นเป็นไปในขณะนี้” ท่านเถลลวดตอบ “แต่ก็พยายามจะหาโอกาสช่วยเหลือให้มีการสอนภาษาต่างประเทศเป็นพิเศษแก่ผู้ที่ยังไม่รู้ และต่อไปความต้องการในจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาธรรมศาสตร์ ฯลฯ มีน้อยลงไป ก็จะเข้มงวดในเรื่องพื้นความรู้ยิ่งขึ้น”

ข้าพเจ้า “เห็นจะเป็นเวลานาน กว่า จะพยายามจัดทำสำเร็จ”

คุณหลวงประดิษฐ์ฯ “ก็ยังพูดไม่ถูกเพราะเวลานี้ทางรัฐบาลกำลังพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ความเจริญในการศึกษาของเราที่เห็นจะรุ่งเรืองขึ้นไปกว่าบัดนี้เป็นแน่ ผมหวังในภายหน้าเมื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับจุฬาลงกรณ์มีระเบียบการคล้ายคลึงกัน และหมดสมัยแห่งกรณีพิเศษของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ทั้งสองมหาวิทยาลัยอาจรวมเข้าเป็นอันเดียวกัน ผมมีความปรารถนาและตั้งใจที่จะให้มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป”

ข้าพเจ้าได้สนทนากับท่านรัฐมนตรีต่างประเทศมาถึงเพียงนี้ เห็นว่าเป็นเวลาชั่วโม่งกว่าแล้ว เกรงว่าจะเป็นการรบกวนท่านเกินกว่าเหตุไป จึงได้ยุติการสนทนาลง และกล่าวคำขอบพระคุณในการที่ท่านสละเวลาให้โอกาสในการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ เท่าที่ได้สังเกตดูอุปนิสัยใจคอของคุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ทราบว่าเวลาที่ข้าพเจ้าได้เริ่มรู้จักกับท่านเป็นต้นมา เห็นว่าเป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารี และเมตตากรุณาแก่ผู้เยาว์อยู่มาก เป็นผู้ที่สุภาพอ่อนโยน และมีน้ำใจไมตรีที่ดั่งงามผู้หนึ่ง เราหวังเป็นอย่างมากว่า รัฐบาลหุ่นผู้นี้จะต้องดำเนินงานปรับปรุงฐานะของสยามให้ดำเนินไปอยู่ในระดับดีกว่าเท่าที่เจริญอยู่แล้ว ณ บัดนี้ในเวลาค่อยไปเป็นแน่นอน

อบรมบัณฑิต*

ปรีดี พนมยงค์

การที่จัดให้มีการอบรมก่อนรับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตขึ้นนี้** มีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่อย่างเดียว คือ เพื่อยังการศึกษาให้สมบูรณ์ การศึกษาที่สมบูรณ์นั้น ต้องประกอบพร้อมด้วยเหตุ 2 ประการ คือ การเรียนรู้ (Instruction) และการอบรมปณิสัย (Education) นักศึกษาผู้เข้ารับการอบรมครั้งนี้ได้สอบไล่สำเร็จตามหลักสูตรชั้นปริญญาตรีแล้ว เท่ากับได้ผ่าน Instruction มาแล้ว ณ บัดนี้กำลังอยู่ในระยะ

*คัดจาก ปรีดี พนมยงค์, “คำกล่าวเปิดอบรม ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยฯ” นิตยสาร ปีที่ 15 เล่ม 1 (มกราคม 2485), หน้า 9-16.

สมัยนั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการอบรมบัณฑิตที่เรียกว่า “การอบรมนักศึกษา ก่อนรับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต” มีมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2480 จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การอบรมใช้เวลา 15 วัน ค้างพักแรมในมหาวิทยาลัย มีการอบรมเกี่ยวกับมารยาท ศิลป-วัฒนธรรม วินัย การสมาคม พาไปชมสถานที่ต่าง ๆ เช่น สภาผู้แทนราษฎร การประปากรุงเทพฯ นิคมสร้างตนเอง โรงงานกระดาษ ฯลฯ

ผู้ประศาสน์การเป็นผู้กล่าวเปิดอบรม นายกฤติคมศักดิ์แห่งมหาวิทยาลัยให้โอวาท และยังมีผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่น ๆ ให้การอบรมในแต่ละวันด้วย ผู้ผ่านการอบรมจึงถือเป็น “บัณฑิต” โดยสมบูรณ์

**คำกล่าวเปิดอบรมประจำปี 2480

ของ Education และเมื่อการอบรมได้ผ่านไปด้วยดีแล้ว มหาวิทยาลัยจึงจะมอบปริญญาให้ไป เพื่อให้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้สำเร็จสมความมุ่งหมาย

การที่นักศึกษาจะดำเนินชีวิตและอาชีพต่อไป ให้สัมฤทธิ์ผลสมดังความมุ่งหมายนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอบรมบ่มนิสัยให้รู้จักคุณประโยชน์ของมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจกัน ความสามัคคีระหว่างกัน รู้จักมรรยาทในการสมาคม การวางตนประพฤติชอบและความรู้ความคึกกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จในการมีชีวิตอยู่ร่วมกันดังว่านี้ มหาวิทยาลัยจึงได้จัดแบ่งนักศึกษาออกเป็น 5 หมู่ แต่ละหมู่มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน และสลับเปลี่ยนกันทำหน้าที่นั้น ๆ ครบทุกหมู่ ส่วนกิจการที่จะต้องปฏิบัติประจำวันได้แก่การเดินทางไปดูกิจการ และสถานที่สำคัญ ๆ เพื่อเป็นความรู้รอบตัว และให้มีการเข้าห้องประชุมฟังโอวาทในการอบรมทุกวัน เพื่อได้คิดสอใจ อันความเจริญแห่งชีวิตของคนเรานั้น อยู่ที่รู้จักการต่อสู้ชนขวายในการงาน อาจกล่าวได้ว่าตลอดชีวิตของคนเราย่อมเต็มไปด้วยการต่อสู้ และโลกที่เราอาศัยนี้แหละคือเวทีของนักต่อสู้ ฉะนั้นจึงควรรู้จักหลักการต่อสู้แห่งชีวิตที่มีอยู่ 3 ประการ คือ การรู้จักคน การรู้จักภูมิประเทศ และการรู้จักความเป็นผู้ต่อสู้ การรู้จักคนเป็นข้อสำคัญที่จะทำให้เราเอาชนะคู่แข่งต่อสู้ของเราได้ การรู้จักภูมิประเทศก็เช่นเดียวกัน ทำให้ชัยชนะตกอยู่แต่ฝ่ายที่ล่วงรู้ภูมิประเทศดี และการรู้จักภูมิประเทศย่อมเป็นเครื่องก่อให้เกิดความรักชาติ ในข้อนี้มหาวิทยาลัยไม่อาจทำให้โดยทั่วถึงกว้างขวางเพราะมีเวลาน้อย ฉะนั้นเมื่อนักศึกษาได้มีโอกาสต่อไปข้างหน้า ควรจะไปศึกษาภูมิประเทศของเราด้วยตนเอง ส่วนการรู้จักความเป็นผู้ต่อสู้ นั้น เป็นหลักสำคัญที่สุดของการต่อสู้ที่แท้จริง เพราะการดำเนินชีวิตของคนเรามีขมมาต่อสู้กันด้วยชั้นเชิงเล่ห์เหลี่ยมของนักเลงโต นักต่อสู้ที่แท้จริงต้องต่อสู้กันด้วยความรู้ความคิด ด้วยเหตุผล และด้วยหัวใจของนักกีฬา แพ้ไม่ถ้อโกรธชนะไม่เหยียบย่ำซ้ำเติม ข้อนี้นักศึกษาจะได้รับจากการเล่นกีฬา และการบรรยายของกรมพลศึกษา

นักศึกษาทั้งหลาย*

ท่านทั้งหลายคงจะได้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางการอบรมที่จัดให้ขึ้นมาก่อนแล้ว เพราะการอบรมเช่นนี้ได้มีมาแล้ว 2 ครั้ง และมีเอกสารซึ่งท่านจะค้นดูได้

*คำกล่าวเปิดอบรมประจำปี 2481

การศึกษานั้น ท่านทั้งหลายก็ย่อมจะได้มีความรู้ในทางหลักวิชา ดังที่ท่านสอบได้ ได้มาแล้วเป็นต้น แต่ในการที่จะนำเอาหลักวิชาไปปฏิบัติเป็นของที่ยาก และเป็นของที่ทุกคนไม่อาจที่จะกระทำให้สำเร็จไปได้ การอบรมให้รู้ถึงความสัมพันธ์การสมาคมในระหว่างหมู่คณะที่ได้รวบรวมกันอยู่ สังเกตให้รู้กาละเทศะย่อมเป็นประโยชน์ที่จะช่วยให้ท่านได้สังเกตว่าศิลปะแห่งการที่จะใช้หลักวิชาในทางปฏิบัติให้ดีขึ้น

การอบรมนี้ได้จัดให้ท่านทั้งหลายเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ เป็นการอบรมอันเกี่ยวข้องกับมรรยาทและในทางสมาคมประกอบไปด้วย บางท่านอาจจะเห็นไปว่าทางมหาวิทยาลัยได้เอาสิ่งซึ่งเปรียบประดุจหญ้าปากคอกมาแนะนำให้ท่านทั้งหลายความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะวามมรรยาทหรือการสมาคมก็คืมีวงกว้างเราจะอบรมกันแต่เฉพาะมรรยาทหรือสมาคมในส่วนครอบครัวเท่านั้นไม่ได้ ต้องอบรมถึงมรรยาทในหมู่คณะคือวินัยและการสมาคมนั้น ในทุกวันนี้ขยายวงกว้างคือเราต้องคบค้าสมาคมไม่เฉพาะในระหว่างคนไทยเท่านั้น คือเราต้องคบค้าสมาคมกับชาวต่างประเทศด้วย ตามความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ ท่านที่มาอบรมคราวนี้ต่อไปบางท่านอาจไปรับราชการในทางปกครอง กิจการเหล่านี้ย่อมจะต้องประสพอยู่เสมอ เช่นผู้ที่อยู่ชายแดนก็จะต้องมีการติดต่อกับชาวต่างประเทศ กิจการเหล่านี้ท่านจำเป็นจะต้องรู้และจำเป็นจะต้องปฏิบัติ หรือท่านที่สนใจในทางการเมืองก็ตาม อาจจะมีวันใดวันหนึ่งที่ท่านอาจจะได้เป็นผู้แทนราษฎร เลขานุการรัฐมนตรี รัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรี หรือผู้ที่ได้รับราชการเป็นตุลาการ หรือข้าราชการพลเรือน หรือวิชาชีพที่ท่านได้ศึกษาไปนี้ ระเบียบในการมรรยาทหรือในการสมาคมโดยวงกว้างย่อมเป็นประโยชน์แก่ท่าน ถ้าหากว่าท่านทำผิดหลักนิยมก็ไม่มีใครเขามาลงโทษ แต่ถ้าท่านทำถูกต้องหลักนิยมก็จะทำให้ตัวท่านเองเป็นบุคคลที่น่าคบค้าสมาคม

แนวการอบรมนอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีการอบรมในทางกีฬา อันเป็นการเพาะอุปนิสัยให้ต่อต้านอุปสรรคด้วยน้ำใจกล้าหาญและสุภาพและบำรุงอนามัยให้แก่ท่าน นอกจากนี้จะได้พาท่านไปดูสถานที่ต่าง ๆ อันเป็นการช่วยในทางขยายความรู้รอบตัว การไปนั้นไม่ใช่ไปอย่างนักท่องเที่ยว ให้ท่านไปดูไปชมโดยใช้ความสังเกต

ข้าพเจ้าขอเตือนท่านอีกอย่างหนึ่ง คือ การเรียนนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ท่านทั้งหลายที่สอบได้มาแล้วนั้นก็ขอให้หนักอยู่เสมอว่า มหาวิทยาลัยได้ประสาทแนวทาง

หลักวิชาทั้งหลายให้แก่ท่านเท่านั้น แต่การศึกษาอื่น ๆ อันจะมีมาในภายหน้านั้นอีกมากหลาย ท่านควรจะฝึกฝนตนต่อไปอีก ข้าพเจ้าเห็นว่า ท่านจะถึงสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งไม่ได้ กล่าวคือ ภาษาต่างประเทศ เพราะเหตุว่า ศิลปวิทยาทั้งหลายที่เรานำมาในประเทศไทยนี้ เราได้นำเอาหลักมาจากต่างประเทศประกอบด้วย แม้แต่คำสอนของมหาวิทยาลัย ท่านทั้งหลายคงจะสังเกตเห็นได้ว่า เราได้ใช้ศัพท์ต่างประเทศมากมาย ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า คำหรับคำราในประเทศเรายังไม่พอเพียง แม้แต่ในมหาวิทยาลัยเขาจะต้องอาศัยคำราชของประเทศอื่น ๆ ประกอบอีก เพราะฉะนั้นท่านที่สอบไล่ได้รับปริญญาไปแล้ว ก็ขอให้ท่านได้ชวนชววยในเรื่องภาษาต่างประเทศ อันจะเป็นการช่วยตัวของท่านเอง และจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาที่ท่านได้มีอยู่แล้วให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออวยพรท่านทั้งหลาย ได้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บในระหว่างที่ได้รับการอบรม และขอให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์จากการอบรมนี้เต็มที่ เพื่อความสุขความเจริญต่อไปของท่านทั้งหลาย

ท่านนักศึกษาผู้มารับการอบรมทั้งหลาย*

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มาเปิดการอบรมพวกท่านในวันนี้ วัตถุประสงค์และแนวของการอบรมที่มหาวิทยาลัยจัดให้มีขึ้นนี้ มหาวิทยาลัยต้องการจะ让您ได้รับคำโอวาทคำแนะนำ ข้อสังเกตของผู้ที่เคยผ่านการงานที่สำคัญ ๆ มาแล้ว เพื่อเป็นหลักมั่นที่ท่านจะพึงยึดในการปฏิบัติงานต่อไป เพื่อความเจริญของท่านเอง และของหมู่คณะ เวลาที่ท่านได้เข้าไปในการศึกษาถึงภาค ๘ นั้น เป็นเวลาศึกษาทางวิชาการ ส่วนทางปฏิบัติการนั้น เมื่อท่านเข้าจ้างงานแล้วท่านจึงจะศึกษาได้โดยแท้จริง วิชาการกับปฏิบัติการนี้ต้องประกอบกัน กล่าวคือ ผู้ใดมีวิชาแต่ไม่รู้จักปฏิบัติ หรือผู้รู้การปฏิบัติแต่ไม่มีวิชา ผู้นั้นย่อมทำการใด ๆ ให้เจริญก้าวหน้าไปไม่บริบูรณ์ ณ บัดนี้ท่านก็ศึกษาได้วิชาการมาแล้ว แต่การปฏิบัติซึ่งท่านยังไม่สัมผัสอยู่นั้น การอบรมซึ่งถึงจะใช้เวลาอันน้อยก็เพียงพอจะช่วยท่านให้รู้จักหลักใหญ่ในการที่ท่านจะดำเนินชีวิตในกิจการงานของท่านต่อไป การทำงานทุกชนิดต้องมีการติดต่อ งานทุกชนิดต้องต่อเนื่องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ท่านจะต้องทำงานร่วมกับผู้อื่น ฉะนั้นการเรียนรู้จักนิสัยซึ่งกันและกัน ย่อมเป็นทางอันสำคัญในการที่จะช่วยให้การงานของท่านปฏิบัติไป

*คำกล่าวเปิดอบรมประจำปี 2482 เดือนกุมภาพันธ์

ได้ด้วยดี ก่อนที่ท่านจะย่างชีวิตเข้าหมกมุ่นในการทำงานเข้าติดต่อกับผู้อื่น ท่านควรจะได้มีโอกาสได้ติดต่อกับผู้ที่เคยศึกษาร่วมกับท่านมาเสียให้สนิท การอบรมที่ได้จัดทำขึ้นนี้มหาวิทยาลัยถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเปรียบเหมือนสะพานที่จะเชื่อมโยงชีวิตนักศึกษาของท่านกับชีวิตของผู้ทำงานซึ่งท่านจะก้าวอย่างเข้าไปนั้น มหาวิทยาลัยพยายามที่จะให้ท่านได้รับความรู้ต่าง ๆ ในระหว่างการอบรมนี้เพิ่มเติมขึ้นอีก เพื่อท่านจะได้อาศัยเป็นหลักที่จะต่อต้านกับอุปสรรคในอนาคต ซึ่งท่านอาจประสบและจะได้ก้าวล่วงคลาดแคล้วไปได้

ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างมากว่า ท่านจะได้รับประโยชน์จากการอบรมนี้เป็นอย่างดีสมความปรารถนาของมหาวิทยาลัย ข้าพเจ้าขอเปิดการอบรมและขออวยพรให้ท่านทั้งหลายจงมีความสิริสวัสดิมงคล ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวงในระหว่างเวลาการอบรมนี้

ท่านผู้ซึ่งจะเป็นธรรมชาติบัณฑิตทั้งหลาย*

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่จะต้อนรับท่านที่ได้รับการอบรมในมหาวิทยาลัยคราวนี้ แต่เดิมมานาน การอบรมได้จัดให้มีขึ้นในเวลากระชั้นชิดกับพิธีประสาทปริญญา แต่มาในปีนี้เห็นว่าถ้าจะรอเวลาไว้นั้นแล้ว ก็จะทำให้ท่านทั้งหลายเสียเวลาไป ดังนั้นจึงได้รีบจัดให้มีการอบรมขึ้น สำหรับผู้ที่สอบไล่ได้ในสมัยก่อนนี้แล้วครั้งหนึ่ง และในคราวนี้จึงได้จัดให้มีขึ้น สำหรับท่านที่สอบไล่ได้ในสมัยที่แล้วมา

การอบรมนั้น ท่านทั้งหลายก็คงทราบแล้วว่า มีประโยชน์สำคัญยิ่ง ซึ่งได้ปรากฏอยู่เสมอในสมุดเอกสารต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการอบรมซึ่งมหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์และแจกจ่ายแก่นักศึกษามาแล้วหลายครั้งหลายคราว และในครั้งนีทางมหาวิทยาลัยก็จะได้แจกแก่ท่าน เพื่อจะได้ไปศึกษาและอ่านดูว่ารุ่นก่อน ๆ นั้นได้อบรมกันมา มีแนวปฏิบัติอย่างไร

ท่านย่อมทราบแล้วว่า การที่ท่านทั้งหลายได้เล่าเรียนได้ใช้ความอุตสาหะพยายามจนกระทั่งสอบไล่ได้ในทางหลักวิชาโดยทั่ว ๆ ไปนั้น ยังต้องการหลักในทางปฏิบัติซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต เมื่อเสร็จการอบรมแล้ว ท่านทั้งหลายก็จะได้มีสิทธิเป็นธรรมชาติบัณฑิต

การศึกษาหาความรู้นั้นก็เปรียบประดุจเป็นอารมณ์อันมีค่าชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่มี
อารมณ์ชนิดไหนจะเท่าเทียม ในบรรดาอารมณ์ทั้งหลายนั้นมีอยู่ 2 อย่างคือ อารมณ์ภายใน
และอารมณ์ภายนอก อารมณ์ภายนอกนั้นประกอบด้วยเครื่องแต่งกายต่างๆ มี
เสื้อ ผ้า เครื่องนุ่งห่ม และเพชรนิลจินดา แต่อารมณ์อีกชนิดหนึ่งนั้นเป็นอารมณ์ที่คงทน
ได้แก่ วิชาความรู้ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายที่ได้สำเร็จมาแล้ว นับว่าได้อารมณ์อันประ-
เสริฐ แต่อย่างไรก็ตามจะต้องหมั่นขัดเกลายู่เสมอ หมั่นฝึกฝนตนเองหมั่นศึกษาต่อ
ไป อารมณ์ของท่านจึงจะไม่เศร้าหมอง

ข้าพเจ้าขออวยพรให้ท่านผู้ซึ่งจะเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตทั้งหลายที่ได้มารับ
การอบรมคราวนี้ จงมีความสุขสำราญปราศจากโรคภัยไข้เจ็บในระหว่างการอบรม
และให้ได้รับประโยชน์จากการอบรมอย่างเต็มที่

ปรีดี กับ ม.ธ.ก.*

ปรีดี พนมยงค์

ท่านธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ผู้เป็นกัลยาณมิตรของ
ผมทั้งหลาย

โอกาสนี้เป็นโอกาสหนึ่งที่ผมมีความปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่งในการที่ท่านทั้งหลายผู้เฝ้าในสันติภาพของชาติไทยที่จะคงอยู่ด้วยกันอย่างสันติกับประเทศต่างๆ ที่มีระบบสังคมต่างๆ กัน ได้อุทิศสาหัสเดินทางจากกรุงเทพฯ หลายพันกิโลเมตรมาประชุมที่กรุงเบลเกรดเพื่อแสวงหาสันติภาพ โดยวิถีทางกฎหมายซึ่งเป็นวิถีทางอันหนึ่งซึ่งท่านทั้งหลายมีความรู้และความชำนาญ และเมื่อเสร็จภารกิจแล้วก็ยังได้เสียสละโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากเดินทางต่อมาจนถึงกรุงปารีสเพื่อทศนาจรสิ่งที่จะเพิ่มความรู้ในทางประวัติศาสตร์และความรู้ทั่วไป ซึ่งองค์การที่เป็นธุระในการเดินทางได้กำหนดรายการไว้แทบจะหาเวลาว่างเป็นของส่วนตัวได้ยาก แม้กระนั้นท่านทั้งหลายก็ยังได้อุทิศเวลา

*คัดจาก “คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2514,” ใน คำปราศรัย สุนทรพจน์ ของนายปรีดี พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท.อุ๊ต นิตยสุทธิ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, 2517), หน้า 3-8.

อันมีค่าส่วนหนึ่งของท่านมาเยี่ยมผมจนถึงที่พัก ณ ขานกรุงปารีส ผมจึงขอขอบคุณท่านทั้งหลายในไมตรีจิตอันแสดงออกซึ่งความเป็นกัลยาณมิตรของผม

เมื่อเราได้พบกันก็เป็นธรรมดาที่เราต้องสนทนากัน แต่การสนทนาของเราไม่เป็นภัยต่อผู้ใด เราได้สนทนากันส่วนมากถึงความระลึกถึงแต่หนหลังเมื่อครั้งท่านทั้งหลายได้เริ่มเข้าเรียนตั้งแต่เมื่อครั้งเรายังมีเตรียมปริญญาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และบางท่านก็ได้เรียนจนเสร็จชั้นปริญญาตรีและปริญญาโทและบางท่านซึ่งมีอายุมากจัดอยู่ในรุ่นน้องของผมที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แม้จะมีได้เรียนจากผมโดยตรงแต่ก็ได้อ่านคำสอนและตำราของผมน้อยบ้างจึงเรียกผมว่าอาจารย์เหมือนดังรุ่นน้อง ๆ และก็เป็นธรรมดาที่ผู้รักชาติอันแท้จริงทั้งหลายไม่อาจอดวันแสดงออกถึงความเป็นห่วงใยในชาติไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเราเกี่ยวข้องกับบางสิ่งบางอย่างของหลัก 6 ประการที่คณะราษฎรได้แสดงไว้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งท่านทั้งหลายยังจำได้ และบางท่านก็คงยังจำเพลง 24 มิถุนา ที่ราษฎรไทยได้ร้องกันมาเป็นเวลาช้านานและเป็นที่ยอมรับกันมากกว่า 20 ปี หลัก 6 ประการย่อ ๆ ก็คือ ความเป็นเอกราชสมบูรณ์ของชาติ, การรักษาความปลอดภัยในประเทศเพื่อให้การประทุษร้ายต่อกันให้ลดลงให้มากที่สุด, การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจให้ราษฎรมีสวัสดิภาพและมีเสรีภาพอันเป็นสิทธิของมนุษยชน และ ก็ดังที่ท่านทั้งหลายได้ทราบแล้วว่าสหประชาชาติได้มีปฏิญญาในเรื่องนี้เมื่อ ค.ศ. 1948 และหลักประการที่ 6 คือให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรซึ่งท่านทั้งหลายที่เป็นนักศึกษามาแล้วนั้น ก็ได้กล่าวถึงสภาพการณ์แต่หนหลังที่ท่านทั้งหลายได้ประสบมาในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ที่สถาบันของเรา และทุกท่านก็ยังมีความทรงจำในเรื่องนี้ได้คืออยู่ว่ามหาวิทยาลัยของเราได้เอาใจใส่ที่จะให้ผู้ต้องการศึกษาได้มีโอกาสศึกษาอย่างเต็มที่

บางท่านก็ได้ระลึกว่าเมื่อครั้งกระทรวงธรรมการสมัยนั้น ได้จัดระบบการศึกษาใหม่ให้มีเตรียมอุดมศึกษาแทนมัธยม 7 และ 8 ซึ่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองของเราเรียกว่าเตรียม-ปริญญา เราได้ยอมรับหลักการที่มีการสอบแข่งขันให้เข้าเรียนตามจำนวนที่กำหนด แต่เนื่องจากมีผู้สมัครมากเกินไปกว่าจำนวนที่จะรับเป็นนักศึกษาเตรียมปริญญา ทางผมซึ่งเป็นผู้ประสานการก็คิดว่าพวกที่สอบได้เกินกว่าจำนวนที่กำหนด

ไว้จะไปเรียนที่ไหนก็ไม่มีที่เรียน จึงได้จัดให้เขาเหล่านั้นเป็นนักเรียนสมทบเตรียมปริญญา และเรียนหลักสูตรเหมือนกันกับเตรียมปริญญา ในการนี้ต้องเตรียมสถานที่ให้พอ คือในชั้นแรกก็คัดแปลงอาคารเก่า ซึ่งกรมช่างแสงเก็บอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้ในบริเวณวังหน้าที่มาวิทยาลัยซ็อมานัน ให้เป็นที่เรียนแม้จะเป็นพื้นดินหรือพื้นอิฐ แต่ที่สำคัญก็คือได้มีที่เรียน

ต่อมาเมื่อมหาวิทยาลัยมีทุนขึ้นก็ได้สร้างอาคารเพื่อให้นักศึกษามีที่เรียน แต่ในปีหลังๆ ตึกก็ไม่พอที่จะให้เรียน เพราะต้องการช่วยผู้ซึ่งไม่มีที่เรียน ดังนั้นจึงได้สร้างโรงไม้มุงหลังคาจากบนพื้นดินในบริเวณมหาวิทยาลัย ซึ่งยังมีที่ว่างอยู่เพื่อช่วยให้ผู้ประสงค์ศึกษาได้มีสถานที่ศึกษา เพราะเราเห็นว่าสาระแห่งการศึกษามีความสำคัญ แม้สถานที่จะเรียนภายใต้หลังคาจาก

ในวันนี้ ผมมีความยินดีที่ธรรมศาสตร์บัณฑิตบางคนที่มาพบผมซึ่งมีตำแหน่งเป็นตุลาการชั้นผู้ใหญ่แจ้งว่าได้เคยศึกษาในโรงที่มุงด้วยหลังคาจากในฐานะศิษย์เก่าที่ละการเรียนภาษาฝรั่งเศสมาเกือบ 30 ปีแล้ว ไม่เคยมาเมืองนอกก่อนเลย เพิ่งจะมาคราวนี้ท่านผู้นั้นเปรียบตนเองเหมือนดังลูกทุ่ง ผมจึงได้ทดลองนำจดหมายภาษาฝรั่งเศสซึ่งองค์การแห่งนี้เขียนมาถึงให้ดู แล้วให้ลองอ่านให้ฟังก็ยังอ่านให้ผมฟังได้มีคลาดเคลื่อนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และก็ยังสนทนมาถึงวิชาอื่น ๆ ที่เคยเรียนมาเมื่อยังเป็นวัยรุ่นอยู่ที่แผนกเตรียมปริญญาฯ ก็ทำให้ผมยินดี ที่ธรรมศาสตร์บัณฑิตบางคนที่ผ่านมาเตรียมปริญญาฯ ได้หลังจากยังมีพื้นฐานความรู้เบื้องต้นอันเป็นความรู้ทั่วไปอยู่มาก จึงขอสรรเสริญ ส่วนธรรมศาสตร์ผู้อื่นที่ได้เรียนบนตึกก็เป็นเพราะเมื่อสอบแข่งขันเข้าเรียนเตรียมปริญญาฯ ได้ที่ตึกวาก็เป็นธรรมดาว่าได้เรียนบนตึกและก็ได้มีความรู้ตามหลักสูตรเหมือนกับเพื่อนนักศึกษาอื่นๆ โดยมีได้มีความภูมิใจคุณครูคนหนึ่งใครได้เรียนที่ตึกและใครได้เรียนใต้หลังคาจาก

ความสามัคคีที่แสดงให้เห็นผมเห็นในการที่ร่วมเดินทางมาด้วยกัน และที่ได้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของธรรมศาสตร์บัณฑิต จนบรรลุสำเร็จที่ให้ธรรมศาสตร์บัณฑิตและนิติศาสตร์บัณฑิตได้เป็นวิสามัญสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภา ก็แสดงถึงความสามัคคีของธรรมศาสตร์บัณฑิตส่วนมากที่สุดที่ได้ต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ผมจึงขอถือโอกาสสรรเสริญและขอบใจไว้เป็นอย่างมาก ณ ที่นี้ด้วย

ขอกล่าวถึงสถานที่เรียนกฎหมายอีกสักเล็กน้อยว่า ในสมัยที่ผมเรียนที่โรง-

เรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมและเนติบัณฑิตอีกท่านหนึ่งซึ่งมาด้วยวันนี้ แม้จะเป็นรุ่นน้องแต่อาจเคยเรียน ณ สถานที่เดียวกันก่อนที่จะย้ายไปเรียนที่อาคารห้างเบคแมนเก่า ซึ่งต่อมาเป็นอาคารกรมโฆษณาการ หรืออาจมีคนแจ้งให้ทราบว่า โรงเรียนกฎหมายเดิมนั้น เป็นอาคารไม้สองชั้น ตั้งอยู่ระหว่างศาลสถิตยุติธรรมเก่าและเก๋งจีนที่ชั้นล่างเป็นศาลอาญา ชั้นบนเป็นที่ทำการเนติบัณฑิตยสภา โรงเรียนกฎหมายเป็นเรือนไม้ดังกล่าวนั้น ก็เป็นสถานที่เพาะเนติบัณฑิตรุ่นเก่าหลายรุ่น เวลาสอบไล่ก็ไปสอบกันที่ระเบียงวัดพระแก้ว คือในสมัยนั้นมีสถานที่ ๆ พอเรียนพอสอบไล่ที่ไหนได้ก็เรียนและสอบกันที่นั่น มิได้เปลืองงบประมาณของแผ่นดินที่จะต้องถือเอาอาคารโอร่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ

บางท่านได้ถามถึงความเก่าเรื่องการศึกษาของเนติบัณฑิตยสภาว่าจัดแบบใด เอาหลักมาจากประเทศไหน ผมก็ได้ชี้แจงว่า *เสด็จในกรมหลวงราชบุรี* ท่านได้ทรงเริ่มจัดขึ้น โดยหลักความเหมาะสมแก่สภาพของไทยเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าจะมีหลายสิ่งหลายอย่างท่านได้เอาหลักแห่งการศึกษาที่บาร์ของอังกฤษมา แต่ท่านไม่ได้เอามาทั้งหมด ขอให้ท่านทั้งหลายเมื่อกลับประเทศไทยแล้วให้อาหลักสูตรโรงเรียนกฎหมายตั้งแต่สมัยในกรมพระองค์นั้น มาเทียบกับหลักสูตรของบาร์ในอังกฤษสมัยนั้น ก็จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นบาร์ของอังกฤษไม่มีการสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง แต่นักเรียนกฎหมายไทยรุ่นที่ 1 ได้เรียนกฎหมายระหว่างประเทศคดีเมือง โดย เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุภกรกิจ (โรแลนด์ จักแมง) เป็นผู้สอน ต่อมาในปีพ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมแบ่งการสอนออกเป็น 2 ภาค ในภาคที่ 1 ก็มีวิชาที่เรียกว่า “ธรรมศาสตร์” หรือ จูริสปรูเด็นซ์ ในภาษาอังกฤษซึ่งที่บาร์อังกฤษสมัยนั้นไม่มีการสอน ก็นับว่าโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมได้มีหลักสูตรที่ก้าวหน้าขึ้นมาอีกก้าวหนึ่ง (วิชาธรรมศาสตร์นั้นเมื่อได้ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว ได้เปลี่ยนชื่อเรียกว่า ความรู้เบื้องต้นแห่งกฎหมาย)

บาร์ของอังกฤษนั้น เป็นประเพณีของอังกฤษโดยเฉพาะ ซึ่งแต่เดิมเป็นสถาบันที่ผูกขาดการว่าความและอบรมทนายความ แม้ผู้เสรีจากมหาวิทยาลัยมีปริญญาสูงเพียงใดก็จำต้องมาศึกษาซึ่งเป็นประเพณีเฉพาะของอังกฤษ ส่วนในประเทศไทยสมัยที่ผมยังเป็นนักเรียนกฎหมายอยู่ก็ปรากฏแก่ตนเองว่า เนติบัณฑิตยสภานั้นไม่ผูกขาดการ

เป็นทนายความตามแบบอังกฤษ คือผู้ใดที่พอมีความรู้ในทางกฎหมายก็ขออนุญาตเป็นทนายความเฉพาะเรื่องได้ เช่นผมเมื่อครั้งเป็นนักเรียนกฎหมายก็เคยขออนุญาตพิเศษเป็นทนายความในคดีระหว่าง อัยการสมุทรปราการ โจทก์ นายลิ้มขุนพ่วน จำเลย ซึ่งถูกฟ้องว่าเรือใบเดินทะเลของตนไปชนพลับพลาในหลวงที่ปากน้ำ ผมในฐานะทนายต่อ訴ว่าเป็นกับ นอกอำนาจ เวลานั้นยังไม่มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ใช้ศัพท์ใหม่ว่า เหตุสุดวิสัย ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ อ้างคดีตัวอย่างสมัยพระเอกาทศรถ ในคดี จันเกษงษ์ ที่เป็นผู้เช่าสำเนาไปค้าขายและถูกพายู้อุปปางลงกลางทะเลเจ้าของเรือได้ฟ้องเรียกค่าเสียหาย คดีว่ากันจนถึงฎีกาคือ พระเอกาทศรถ ซึ่งทรงวินิจฉัยว่าเป็นภัยนอกอำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหายขอให้ท่านทั้งหลายไปตรวจดูคำพิพากษาฎีกาในปี พ.ศ. 2463 ผมได้กล่าวเลยไปถึงฎีกาเก่า ๆ ดังกล่าวแล้วออกจะมากไปแต่สาระก็อยู่ที่ว่า

เนติบัณฑิตยสภาของไทยสมัยนั้นมิได้เอาอย่างอังกฤษทั้งดุ้น ท่านผู้ใหญ่สมัยนั้นถือว่าชาติไทยเป็นชาติเอกราชไม่ใช่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ที่อังกฤษทำอะไรเราต้องทำอย่างนั้นหรือฝรั่งเศสทำอะไรเราจะต้องเอาอย่างนั้น เราเอาสิ่งที่ดีของเขามา โดยสมานกับสภาพท้องถิ่นกาลสมัยให้เหมาะสมแก่ไทยเรา

มีบางคนเคยกล่าวไว้ว่า ผมได้นำหลักสูตรของฝรั่งเศสมาวางไว้ในแผนกเตรียมปริญญาและการศึกษาปริญญาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ที่เคยกล่าวเช่นนั้นไม่พิจารณาให้รอบคอบว่าประเทศฝรั่งเศสเอง มีหลักสูตรอย่างใดและที่ผมได้นำไป สำหรับมหาวิทยาลัยของเรานั้น เป็นการเอาอย่างของประเทศฝรั่งเศสหรือประเทศใดมาทั้งดุ้น ผมได้กล่าวแล้วว่าสิ่งใดของอังกฤษหรือฝรั่งเศสหรือของประเทศใดซึ่งเป็นวิธีการที่ดี เราก็อ้อมที่จะเอาแต่เพียงเป็นเยี่ยงแล้วปรับปรุงให้เหมาะสมแก่สภาพท้องถิ่นกาลสมัยของไทยและมีส่วนที่เราเห็นว่าเหมาะสมของเราเองปรุงแต่งขึ้นเพื่อของไทยเราโดยเฉพาะ ก็ผู้ที่เคยกล่าวคำเหินเช่นนั้นรังเกียจหลักสูตรที่อ้างว่าเอามาจากฝรั่งเศส เขาจะให้เอาหลักสูตรอะไรที่มีได้มีตัวเยี่ยงมาจากประเทศอื่นบ้าง

แต่ใครจะว่าอย่างไรก็ช่างเกิดปัญหาอยู่ที่ว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาเตรียมปริญญาก็คือ ผู้ที่เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตก็มีความพอใจในความรู้ที่ได้ศึกษามาจากหลักสูตรนั้นหรือไม่และได้ใช้ความรู้นั้น ๆ ประกอบอาชีพได้หรือไม่ เท่าที่ผมได้รับทราบจาก

ท่านทั้งหลายที่มาในวันนี้ และจากเพื่อนของท่านที่มีได้มาในวันนี้ก็แสดงความพอใจซึ่งมิใช่แสดงความพอใจเพื่อจะเอาใจชม แต่ความสำเร็จในการทำงานที่ท่านได้บรรลุผลสำเร็จเป็นบทพิสูจน์คำพูดอันจริงใจของท่าน ในส่วนผมซึ่งเป็นผู้ประกาศการได้วางหลักสูตรโดยคำนึงที่จะให้นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษา มีโอกาสได้ประกอบอาชีพได้อย่างกว้างขวาง โดยมิได้จำกัดอยู่เพียงกฎหมายแต่อย่างเดียวเพราะอาชีพนี้มีอยู่จำกัด ดังนั้นในชั้นเตรียมปริญญาจึงพยายามให้ได้ศึกษาวิชาหลาย ๆ อย่างซึ่งไม่มีในมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส แต่เพื่อที่จะให้ผู้สำเร็จเตรียมปริญญาแม้จะมีได้เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตก็ไปประกอบอาชีพลูกจ้างในวิสาหกิจหรือไปประกอบอาชีพอิสระได้ ซึ่งผมมีความยินดีที่หลายคนได้ความสำเร็จในการค้าและการเศรษฐกิจต่าง ๆ และบางคนก็อาศัยวิชาดนตรีที่ตามหลักสูตรเตรียมปริญญาบังคับให้เล่นเครื่องดนตรีได้อย่างน้อยคนหนึ่งอย่างนั้น เมื่อนักศึกษาผู้นั้นไม่สามารถเรียนชั้นปริญญาตรีได้สำเร็จก็ไปเล่นเครื่องมือดนตรีร่วมกับวงดนตรีแล้วในที่สุดก็เป็นหัวหน้าวงดนตรีถือเอาการดนตรีเป็นอาชีพสำคัญ ส่วนผู้สำเร็จชั้นปริญญาตรีซึ่งมีการเรียนทั้งกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชนรวมทั้งเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น นอกจากเป็นผู้พิพากษา อัยการและทนายความแล้ว ก็เป็นนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายตำรวจ สหกรณ์ และเจ้าหน้าที่ในกระทรวงการคลัง, การเศรษฐกิจ, การทูต และอื่น ๆ อีกมากมาย ดังนั้นถ้าผมจะให้นักศึกษาชั้นปริญญาตรีเรียนแต่กฎหมายอย่างเดียว ก็คงจะต้องคอยตำแหน่งว่างซึ่งมีอยู่จำกัดเฉพาะในทางกฎหมายเท่านั้น ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นบทพิสูจน์ในทางปฏิบัติ ซึ่งท่านทั้งหลายเป็นผู้แสดงให้เห็นประจักษ์แก่ราษฎรไทยแล้ว

บัดนี้จะขอกล่าวในทางทฤษฎีของวิทยาศาสตร์สังคมว่า การที่ผมได้กำหนดให้นักศึกษาชั้นปริญญาตรีเรียนเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น ก็มีเหตุผลว่า *มนุษย์ชาติที่ร่วมกันอยู่เป็นมนุษย์สังคมนั้นก็โดยต้องมีเศรษฐกิจเป็นรากฐาน* คือต้องมีปัจจัยในการดำรงชีพและออกแรงงานทางกาย หรือทางสมองเพื่อผลิตปัจจัยในการดำรงชีพนั่นขึ้นมา และในการนั้นก็ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในการผลิตชีวปัจจัย *เศรษฐกิจจึงเป็นรากฐานสำคัญของมนุษย์สังคม* ส่วนสังคมใดจะเป็นไปโดยวิธีใดนั้น ก็สุดแท้แต่ความสัมพันธ์ในการผลิตชีวปัจจัย คือถ้าเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่น้อยอย่างระบบปฐมสหการ สถาบันการเมืองของสังคมก็เป็นไปเช่นนั้น ถ้าเป็นไปตามระบบทาสหรือระบบศักดินาหรือระบบทุนหรือท่านที่

หลายไปกรุงเบลเกรดมาซึ่งที่นั่นเขาเรียกว่าสังคมนิยมตามแบบของเขา สถาบันของสังคมนั้น ๆ ก็เป็นไปตามความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจของเขา และประเทศจำเป็นต้องมีกฎหมาย กฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นตามระบบของแต่ละสังคมซึ่งมีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจของสังคม

ฉะนั้น การที่ให้นักศึกษาชั้นปริญญาตรีซึ่งแม้จะดำเนินอาชีพกฎหมายได้เรียน เศรษฐศาสตร์ก็เพื่อให้รู้ถึงพื้นฐานของสังคมซึ่งเป็นที่มาแห่งสถาบันการเมืองและกฎหมายของสังคม และก็ให้มีความรู้กว้างขวางในทางเศรษฐกิจแม้ผู้ที่ดำเนินวิชาชีพทางกฎหมาย ภาษิตโบราณเคยกล่าวไว้ว่า “รู้ไว้ไว้ว่าใส่ปากแบกหาม” ท่านทั้งหลายที่มาในวันนี้ก็ดีหรืออีกหลายคนที่มาพบผมก็ดีไม่เคยมาร้องอุทธรณ์ต่อผมว่า ท่านถูกแบกวิชาที่ผมให้ไว้จนหามไม่ไหวแล้ว แต่ตรงกันข้ามกับบอกผมว่าอยากจะทำความรู้เพิ่มเติม ผมก็ชรามากแล้วจึงขอให้ท่านทั้งหลายได้ค้นคว้าศึกษาด้วยตนเองต่อไป ตามแนวที่ผมเคยให้การอบรมไว้เมื่อก่อนแจกปริญญาบัตรว่า

ปริญญาที่มอบให้ท่านเปรียบประดุจเพียงแต่ยื่นกุญแจให้ท่านนั้นขอให้ท่านนำกุญแจนั้นไปไขคลังมหาศาลแห่งความรู้ของมนุษยชาติที่ได้สะสมมา และกำลังพัฒนาอยู่ในทุกวันนี้ และกำลังจะพัฒนาต่อไปในอนาคต

ขอให้ท่านทั้งหลายได้เดินก้าวหน้าต่อไป โดยไม่ต้องกังวลบุคคลใด ๆ ที่จะมารังให้ถอยหลัง ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และสรรพวิชาทั้งปวงตลอดจนความก้าวหน้าของมนุษยสังคมอาจถูกรั้งไว้ได้บางระยะเท่านั้น แต่ในที่สุดก็ไม่มีพลังใด ๆ ที่จะยับยั้งไว้ได้ชั่วกาลปาวสาน คือความก้าวหน้าจะต้องมีชัยต่อความถดถอย

ในโอกาสนี้ ขออวยพรให้ธรรมศาสตร์บัณฑิต เนติบัณฑิต ผู้ใฝ่ในสันติภาพซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของผมทั้งที่มาในวันนี้ และมีได้มาในวันนี้ จงประสบสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพร้อมด้วยความเจริญก้าวหน้า และบำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อความยุติธรรมของราษฎรและความเป็นเอกราชประชาธิปไตยของชาติไทย อันเป็นที่รักยิ่งของเราทุกคนนั้นเทอญ.

ผู้ประศาสน์การของเรา*

สุภัทร สุคนธาภิรมย์

เมื่อถึงเดือนพฤษภาคมในปีก่อน ๆ โนน มักชวนให้ชาว ม.ธ.ก.รำลึกถึงวันที่ 11 พฤษภาคม อันเป็นวันเกิดของผู้ประศาสน์การของเรา อาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ แทบว่าจะเป็นประเพณีของชาว ม.ธ.ก.ก็ว่าได้ ที่ในตอนเช้าของวันนั้น ขบวนนักศึกษาพร้อมด้วยกระเช้าดอกไม้ที่ประดิษฐ์อย่างสวยงาม จะพากันมุ่งหน้าตรงไปสู่อำเภอวังน้อยของผู้ประศาสน์การ ครั้นแล้วผู้แทนนักศึกษาจะได้กล่าวคำอวยพร แล้วมอบกระเช้าดอกไม้นั้นให้แก่ท่าน โอกาสนี้ ผู้ประศาสน์การจะกล่าวคำขอบคุณพวกเราด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้ม แล้วอวยพรตอบพวกเราด้วย ซึ่งพรอย่างหนึ่งในหลายอย่างที่เราทุกคนต้องการมากที่สุดนั้นก็คือ “ขอให้สอบไล่ได้” ประโยคนี้ นับเป็นสิริมงคล

*คัดจาก สุภัทร สุคนธาภิรมย์, “ผู้ประศาสน์การของเรา,” *ธรรมจักร* (11 พฤษภาคม 2493), หน้า 1-6.

หนังสือธรรมจักรจัดทำโดยคณะกรรมการนักศึกษาโมสรมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีนายอรุณ แส่นโกสิก เป็นประธานนักศึกษา และนายทวีป วรดิลก เป็นบรรณกร นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ขณะที่เขียนบทความนี้เป็นนักศึกษาชั้นปริญญาเอก เลขประจำตัว 5

เมื่อเปิดสมัยศึกษาของปีใหม่ นักศึกษาเหล่านั้นจะตั้งหน้าตั้งตาฟัง และศึกษาคำบรรยายของอาจารย์ผู้บรรยาย เพื่อ “ขอให้สอบไล่ได้” สมจริง แต่บัดนี้ 3 ปีมาแล้วที่ชาว ม.ร.ก. ไม่มีโอกาสแสดงโมติริจิตเช่นนั้นต่อผู้ประศาสน์การได้ในวันเกิดของท่าน เพราะคนเชื่อว่าท่านเป็นเลาป้าผู้เร่ร่อน ไม่รู้ว่าอีกกี่เดือนก็ปีจึงจะกลับมาหาพวกเราอีก ดังนั้น เมื่อวันที่ 11 แห่งเดือนพฤษภาคม เวียนมาบรรจบครบรอบอีกในปีนี้ เราชาว ม.ร.ก. จึงได้แต่จะรำลึกถึงผู้ประศาสน์การเท่านั้น

๑. เป็นที่ทราบกันอยู่ดีแล้วว่า สำนัก ม.ร.ก. แห่งนี้ก่อตั้งขึ้นด้วยการริเริ่มของผู้ประศาสน์การ เพราะในครั้งก่อนโน้น คือก่อนหน้าปีพ.ศ. 2475 ผู้ประศาสน์การซึ่งในขณะนั้นเป็นอาจารย์ผู้บรรยายวิชากฎหมายปกครองอยู่ในโรงเรียนกฎหมายแห่งกระทรวงยุติธรรม ท่านได้สังเกตเห็นว่า นักศึกษากฎหมายนั้นยอมเป็นบุคคลที่มีหัวคิดก้าวหน้า และเป็นผู้มีหลักการดีทั้งในทางส่วนตัว และในทางการทำงาน เมื่อคราวที่ผู้ประศาสน์การต้องการได้ผู้สนับสนุนในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น นักศึกษากฎหมายซึ่งได้ผ่านการศึกษาวิชากฎหมายปกครองทุกคนมีความเห็นด้วยในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น นักศึกษากฎหมายจึงได้ให้ความร่วมมือต่อผู้ประศาสน์การในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งก็คือว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นประชาธิปไตยในครั้งนั้น ได้เริ่มก่อหวอดขึ้นในวงการศึกษากฎหมาย ตามคตินิยมมุ่งหมายของผู้ประศาสน์การ ด้วยเหตุนี้เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จลงแล้ว ผู้ประศาสน์การซึ่งในขณะนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในนาม อาจารย์หลวงประดิษฐมนูธรรม จึงคิดที่จะรวบรวมสำนักศึกษาวิชากฎหมายและรัฐศาสตร์ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย เพื่อรวบรวมปรับปรุงให้นักศึกษารุ่นต่อไปจะได้ศึกษาวิชาการของระบอบประชาธิปไตยให้แพร่หลายยิ่งขึ้น แต่ความคิดอันนี้ ต้องประสบกับอุปสรรคและหยุดชะงักไปชั่วขณะหนึ่ง เพราะภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คือในต้นปี พ.ศ. 2476 ผู้ประศาสน์การต้องหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกร้องขอให้ออกจากประเทศไทยไปสู่ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังที่ผู้ประศาสน์การได้มีโอกาสกลับมาสู่เมืองไทยอีกครั้งหนึ่งในเดือนกันยายน 2476 ภาพนักศึกษากฎหมายซึ่งได้แห่กันไปต้อนรับแสดงความยินดีในการกลับมาของอาจารย์ของเขา ณ วังบางขุนพรหมนั้น ได้เป็นภาพพิมพ์ใจกระตื้นเตือนให้ผู้ประศาสน์การต้องรีบปรับปรุง

การศึกษากฎหมายให้จงได้ ด้วยเหตุนี้เอง ในต้นปี 2477 “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย
 วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” จึงได้คลอดออกมา และให้กำเนิดสำนัก ม.ธ.ก.แห่งนี้
 โดยมีการปรับปรุงหลักสูตรวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่จะพื้มนำมาศึกษากันในสำนัก
 นี้ ให้ทัดเทียมอารยประเทศ จากหลักสูตรการศึกษาดังแต่ปีที่ 1 ถึงปีที่ 4 เราจะ
 ได้พบกับวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายเอกชนและกฎหมายระหว่างประเทศในที่สุด
 เพื่อช่วยให้นักศึกษาเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยและระบบกฎหมายระหว่างประเทศดี
 ขึ้น ส่วนทางด้านวิชาเศรษฐศาสตร์และลัทธิเศรษฐกิจนั้นแล้ว เราก็ได้ศึกษากันตั้งแต่ระบบ
 เสรีนิยม ฝ่ายขวาสุดไปจนกระทั่งถึงระบบคอมมิวนิสต์อันเป็นฝ่ายซ้ายสุด เพื่อให้
 นักศึกษารู้แจ้งเห็นจริงว่าระบบเศรษฐกิจนั้น ๆ แตกต่างกันอย่างไรมีดีมีชั่วอย่างไร
 เพื่อป้องกันมิให้ใครมาโกหกเราได้ว่า *คอมมิวนิสต์นั้นตัวมันคำ ๆ รูปร่างสูงใหญ่ มีขนปกคลุม
 และครุฑฉาก* เหมือนอย่างที่เขาค่อยโกหกกันมา เราอาจคุยได้ว่าสำนักนี้เป็นสำนักแห่งระบอบ
 ประชาธิปไตย และสำนักแห่งความรู้แจ้งเห็นจริงในระบบของสังคม ✨

อาจารย์ปรีดี ได้เข้ารับตำแหน่งเป็นผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยนี้มาตั้งแต่
 แรกเริ่มเปิดมหาวิทยาลัย ท่านมักสนใจที่จะมาคลุกคลีกับนักศึกษาอยู่เสมอ ๆ
 นักศึกษาทุกคนมีโอกาที่จะอยู่ใกล้ชิดท่าน และได้รับคำตักเตือนสั่งสอนจากท่านในโอกาส
 ต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า ในโอกาสอบรมบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาใหม่ ในโอกาสไหว้ครู
 และในโอกาสแข่งขันกีฬาต่าง ๆ ทุกคราวที่มีการแข่งขันกีฬาระหว่างมหาวิทยาลัย
 ไม่ว่าทีมกีฬาของเราจะชนะหรือแพ้ ท่านต้องมาคลุกคลีและร่วมสนุกสนานรื่นเริง
 กับพวกเราด้วยเสมอ ความรู้สึกอย่างหนึ่งซึ่งทำให้เราเพิ่มความเคารพรักในตัวท่านมาก
 ยิ่งขึ้น ก็คือ การที่ท่านรู้จักเคารพในความคิดเห็นส่วนตัวของนักศึกษาทุกคน ครั้งหนึ่ง
 เมื่อต้นปีพ.ศ. 2484 ในขณะที่รัฐบาลไทยในขณะนั้นเกิดกรณีพิพาทกับอินโดจีน
 ฝรั่งเศส เพื่อเรียกร้องดินแดน 4 จังหวัดทางภาคบูรพากลับคืนมานั้น นักศึกษาซึ่ง
 มีความรักชาติอย่างร้อนแรง ได้พากันเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนด้วย เสรีแล้ว
 ผู้ประศาสน์การจึงรีบรุดมาตักเตือนพวกเราว่า การแสดงความรักชาติของเรานั้นเป็น
 การกระทำที่ถูกต้อง แต่ในโอกาสเช่นนั้นจะเป็นการทับถมฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งกำลังเพลี่ยง
 พล้ในการสงคราม และประการสำคัญที่สุดก็คือ จะเป็นการชักนำญี่ปุ่นให้มาทำศึกใน
 บ้านเรา จึงได้ขอร้องให้นักศึกษาแสดงความรักชาติแต่ในทางที่จะไม่เป็นภัยต่อชาติ

จริงดังคาด ในที่สุด เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 มาถึง ญี่ปุ่นก็ได้ยกกองทัพขึ้นบุกประเทศไทย ชาว ม.ร.ก.ซึ่งขณะนั้นกำลังประสบกับความเสียอกเสียใจ ต้องสูญเสียอาจารย์ที่เคารพรักของพวกเขา คือท่านเจ้าคุณพลางกูรธรรมพิชัย ผู้บรรยายวิชาครอบครองและมรดก ซึ่งถึงแก่กรรมในวันที่ 7 ธันวาคม 2484 เมื่อมากระทบกับการที่ชาติต้องถูกรุกรานเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม จึงเป็นเรื่องที่ต้องระทมทุกข์อย่างหนักหน่วง

อย่างไรก็ดี ตลอดระยะแห่งการสงคราม ซึ่งการปกครองของประเทศไทยในขณะนั้นแผ่ปกคลุมไปด้วยเงาแห่งเผด็จการ สำนักนี้ได้ยืนหยัดอยู่ในหลักการของระบอบประชาธิปไตยตลอดมา ทั้งในคราวที่ผู้ประศาสน์การได้จัดการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น เพื่อทำการต่อต้านญี่ปุ่นในระหว่างสงครามนั้น สำนักนี้ก็ได้อาศัยศูนย์กลางแห่งการบัญชาการ ชาว ม.ร.ก.มากมายต่างได้ร่วมมือในขบวนการนั้น จนสามารถยังผลให้ประเทศไทยดำรงตนเป็นเอกราชมาได้ จนกระทั่งทุกวันนี้ ซึ่งชาว ม.ร.ก.ทุกคนควรพึงภูมิใจในวีรกรรมของสำนักนี้ ยิ่งกว่านั้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสำนัก ม.ร.ก.ไปแล้วต่างได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการผดุงไว้ซึ่งระบบการเมืองและการปกครองตามหลักของประชาธิปไตย ชาว ม.ร.ก.หลายนายได้เป็นนักการเมืองที่เด่นอยู่ในวงการเมืองของไทย ซึ่งจะเป็นตัวอย่างอันดีของนักการเมืองอื่น ๆ

ตลอดเวลาดังแต่เริ่มต้นดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การเป็นต้นมา ท่านผู้ประศาสน์การของเราไม่เคยขอรับรายได้ใด ๆ ตอบแทน จากสำนัก ม.ร.ก.นี้เลย นอกจากจะคอยสอดส่องดูแลให้สำนักนี้มีการศึกษาที่ดีตามระบอบของประชาธิปไตย และทำงานให้แก่สำนักอย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก นอกจากนั้น ทุกคราวที่มีโอกาสจะสนับสนุนจนเจือสำนักนี้ได้ ท่านเป็นต้องหาทางช่วยเหลือทันที อาทิเช่นการก่อตั้ง “มูลนิธิลูกจันทร์” อันเป็นมูลนิธิที่ระลึกแห่งมารดาของท่าน เพื่อเป็นทุนแก่นักศึกษาที่มีการเรียนดี สนับสนุนให้นักศึกษาได้รับทุนจากมูลนิธินี้ การได้ร่วมคลุกคลีกับนักศึกษาแห่ง ม.ร.ก.อย่างฐานกันเอง ดูเหมือนจะเป็นความสุขของท่านยิ่งเสียกว่าผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเงินทองใด ๆ ท่านจะขี้มเข้มแจ่มใสและปลาบปลื้มยินดีอย่างยิ่งเมื่อได้ถูกแวดล้อมไปด้วยนักศึกษา—เด็กหนุ่มผู้จะเป็นกำลังของระบบประชาธิปไตยในอนาคต

ด้วยพฤติการณ์ดังได้กล่าวมานี้เองพวกหัวเก่าที่นิยมระบบกษัตริย์สมบูรณ

(Royalist) และพวกนิยมระบบทหาร (Militarist) จึงไม่ค่อยชอบสำนักนี้ ซึ่งสอนให้นักศึกษามีหัวเป็นประชาธิปไตย ไม่ยอมอ่อนน้อมในอุดมการณ์ของตนต่อพวกเขา ดังนั้นสำนักนี้จึงมักถูกรังแกเรื่อยมา ซึ่งเราก็ต้องชมเชยในน้ำใจของชาว ม.ร.ก.ที่ยังสามารถยืนหยัดต่อสู้กับความอยุติธรรมเหล่านั้นได้ตลอดมา และเชื่อว่าพวกเราจะต้องประสบกับชัยชนะในที่สุด เพราะ ธมโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

เป็นเวลา 3 ปีมาแล้ว ที่ผู้ประกาศการณ์ของเราต้องประสบกับภัยแห่งการเมือง ทำให้ท่านต้องพลัดพรากจากพวกเราไปด้วยความจำใจ เมื่อไหร่หนอ ท่านจะกลับมาหาพวกเราอีก เมื่อไหร่หนอ ท่านจะมาอยู่ใกล้ชิดพวกเรา เมื่อไหร่หนอ ท่านจะมาให้ความเมตตาและความหวังดีอันอบอุ่นแก่พวกเราอีก

ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย หัวข้อที่ผมมาพูดในวันนี้ ดูจากข้างหลังที่บอกว่า “ปรีดี กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง” ผมขอแก้หัวข้อนี้คหนึ่ง คือแก้เป็น
อย่างนี้ “ปรีดี พนมยงค์ และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง 2477-2490”
ข้อรองว่า “เมื่อดอกจปีแบ่งบาน ต้นโพธิ์เติบโตใหญ่ โคมตระหง่านเหนือริมน้ำเจ้าพระยา
ท่าพระจันทร์”

หัวข้อที่ผมมาพูดในวันนี้ะครับ พูดได้ว่ามีภูมิหลังว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ผมและ
คณะที่สถาบันไทยคดีศึกษาในใจอยู่ เราได้วางแผนในการทำประวัติศาสตร์ของมหวิท-
ยาลัยธรรมศาสตร์ ผมขอใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์” มากกว่าคำว่าประวัติมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ เราวางแผนว่าจะทำประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยครบรอบ 50 ปีใน
ปีหน้า (2527) เมื่อวางแผนไว้อย่างนี้แล้ว เราก็เริ่มทำงาน เราคิดว่าด้านหนึ่งในการที่จะ
กันประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นไปไม่ได้ที่เราไม่ไปเรียนสัมภาษณ์

*คัดจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,” ใน *ปรีดีปริทัศน์* ปทุมทก
ทุก ปรีดี พนมยงค์อนุสรณ์, (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2528), หน้า 74-105.

ท่านอาจารย์ปรีดีโดยตรง เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ก็อยู่ในโครงการของพวกเขา แล้วก็ดำเนินการติดต่อขอเข้าพบท่านอาจารย์ปรีดีในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ท่านจะให้สัมภาษณ์ในวันที่ 7 และ 9 ท่านจัดให้ผมสองวัน แต่ปรากฏอย่างที่ท่านทั้งหลายทราบนะครับ ผมบุญน้อย บุญไม่มากเหมือนอย่างคุณสุภา ศิริมานนท์ ซึ่งได้ไปอยู่ได้ไปเรียนได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยอยู่เป็นเวลานาน ผมก็นั่นวันที่ 7 และ 9 แต่ท่านได้ถึงสัณยกรรมวันที่ 2 พฤษภาคม แทนที่จะไปสัมภาษณ์ก็กลายเป็นกาไปงานศพครับ งานศพของท่านวันที่ 9 พฤษภาคม ดังนั้น หลายประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นมาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็จะต้องกันควักกันไป ผมเข้าใจว่าหลายอย่างก็คงสูญสลายไปกับท่านผู้ประศาสน์การ นี่เป็นสิ่งที่ผมเสียใจมากในชีวิตการทำงานในมหาวิทยาลัยนี้

ในช่วงที่เราติดต่อกับท่านผู้ประศาสน์การอยู่นั้น ท่านได้บอกมาว่า ในกัมมัฏฐานท่านได้มีหัวข้อว่าผมควรจะศึกษาอะไรไปก่อนและเอาเอกสารอะไรติดตัวไปด้วย ท่านว่าควรดูสุนทรพจน์ของท่านเกี่ยวกับเรื่องของธรรมศาสตร์ซึ่งท่านเคยให้ไว้ในสมัยอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์เป็นอธิการบดี นอกจากนั้นก็ให้หาประวัติเกี่ยวกับการซื้อโอนที่ดินที่ท่าพระจันทร์ ให้ดูหลักสูตรของ ม.ธ.ก. หลักสูตรปริญญาตรี โท และเอก และให้ดูหลักสูตร ต.ม.ธ.ก. นี่เป็นการบ้านที่ท่านผู้ประศาสน์การได้ให้ผมไว้ ฉะนั้นก็อาจถือเป็นแนวทางในการสืบเสาะประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ในหัวข้อที่ผมจะพูดวันนี้ จะขอจำกัดช่วงระยะเวลาที่เกี่ยวกับท่านปรีดีกับธรรมศาสตร์ เพียงแค่ 2477 ซึ่งเป็นปีสถาปนา จนกระทั่งถึงปี 2490 ที่ท่านได้จากเราไป และเพื่อความสะดวกในการที่จะศึกษาจุดเริ่มต้นของธรรมศาสตร์ เมื่อดอกจำปีแบ่งบาน ต้นโพธิ์เติบโตใหญ่ และโดมขึ้นมาตระหง่านเหนือริมน้ำเจ้าพระยาท่าพระจันทร์ ผมจะแบ่งหัวข้อในการดูประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์เกี่ยวกับท่านปรีดี ออกเป็น 3 หัวข้อใหญ่ดังนี้

หัวข้อที่หนึ่ง คือ ปรัชญาในการก่อตั้งมหาวิทยาลัย

หัวข้อที่สอง คือ การบริหาร การเรียน และการสอน

หัวข้อที่สาม คือ ชีวิตและวิญญานของธรรมศาสตร์

หัวข้อที่หนึ่ง ในเรื่องของ ปรัชญาในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น

ผมอยากจะทำความเข้าใจว่า ถ้าจะพูดไปแล้วเราก็ทราบว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นโรงเรียนที่เกิดขึ้นมาควบคู่กับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 โรงเรียนกฎหมายตั้งก่อนในปี 2440 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนตั้งในปี 2442 เพราะฉะนั้นในการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสถาบันหลักอยู่ 2 สถาบัน โรงเรียนกฎหมายและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมายอยู่เรื่อยมา ในที่สุดได้กลายมาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นั่นเป็นภูมิหลังครับ จุดกำเนิดอีกจุดหนึ่งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีขึ้นคือมากับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผมมองว่าในแง่การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี 2477 นั้น เปรียบเสมือนน้องคู่แฝดของ 2475 การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาพร้อมกับหลักการที่ 6 ของคณะราษฎร ในหัวข้อที่ว่าจะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร อันนี้มีส่วนสำคัญทำให้เกิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หมายความว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นก็กำเนิดมาควบคู่กับการปกครองในลักษณะใหม่ เมื่อประเทศมีรัฐธรรมนูญอันนี้จึงเป็นหลักปรัชญาพื้นฐานในการก่อตั้ง ผมคิดว่าหลักปรัชญาพื้นฐานนั้น อาจจะเป็นหลักของประชาธิปไตย คือว่าการเปิดเผย เปิดกว้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นการเปิดที่ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน หลักนี้เป็นหลักของประชาธิปไตย การเปิดเผยมีกฎเกณฑ์แน่นอน เป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดลักษณะหนึ่งของสังคมประชาธิปไตย การปิดเป็นคุณสมบัติของเผด็จการ การเปิดเป็นหัวใจของประชาธิปไตย ฉะนั้นการเปิดการศึกษาให้กว้างนี้ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ก็กลายเป็นฐานอันหนึ่งของระบอบการปกครองใหม่

ในแง่ของการเปิดเผย การมีเสรีภาพนั้น ผมอยาคนำความรู้สึกของ “ธรรมศาสตร์หญิงคนแรก” ที่พูดกับพวกเราในการให้สัมภาษณ์ คือคุณหญิงบรรเลง ชัยนาม เมื่อเราถามท่านว่าประทับใจธรรมศาสตร์อย่างไรบ้างเมื่อเข้ามาเรียนธรรมศาสตร์ตอนนั้น และจบเป็น ธ.บ. หญิงคนแรกเมื่อ 2478 ท่านตอบว่า

“เอ ตอบยาก อาจจะประทับใจความมีเสรีภาพในการเล่าเรียนเป็นตลาดวิชา แล้วก็ให้เสรีภาพเสมอภาคกัน ให้เรียนวิชาต่าง ๆ ที่อยากรู้ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะอะไรอย่างนี้ เข้าไปแล้วรู้สึกสบายใจ อย่างบางโรงเรียนก็อาจมี เข้าไปแล้วแบ่งพรรคแบ่ง

พวก แต่ธรรมศาสตร์ให้ความเสมอภาคกันหมด สบายใจ วิชาที่เรียนเป็นวิชาที่รักและสนใจ”

นี่เป็นความรู้สึกของธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงท่านแรกครับ ที่พูดถึงบรรยากาศของการมีเสรีภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบอบประชาธิปไตย ถ้าเราจะดูจากคำกล่าวของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ที่กล่าวในวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ท่านก็กล่าวว่า

“การตั้งสถานศึกษาตามลักษณะของมหาวิทยาลัย ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดีตั้งแต่ชั้นต่ำ ตลอดจนการศึกษาชั้นสูง เพราะฉะนั้น การที่จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้ จึงจำเป็นต้องมีสถานการศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น” ท่านพูดต่อไปอีกว่า “มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจ บ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติ จัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น”

อันนี้ผมคิดว่าคงจะชัดเจนเลยว่า กำเนิดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีมาอย่างไร ในลักษณะควบคู่มากระบบการปกครองใหม่ที่มีรัฐธรรมนูญ มีกฎเกณฑ์ในการปกครองที่แน่นอน ดังนั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เริ่มต้นด้วยการเป็นตลาดวิชาอย่างที่เราทราบกัน

 เมื่อ พ.ศ. 2477 ที่เปิดมหาวิทยาลัยนั้น มีคนสมัครถึง 7,094 คน บางคนได้รับการโอนมาจากคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือในปี 2476 ก่อนการตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมได้ถูกโอนไปขึ้นกับคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พอปี 2477 ก็โอนมาเป็นธรรมศาสตร์ คนที่เข้ามาเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์ตอนนั้น น่าสนใจในแง่ของลักษณะของการเปิดเผยที่ผมว่าเป็นหลักของประชาธิปไตย คือคนจำนวนมากสามารถจะสมัครเข้ามาได้ ถ้าจบมัธยมบริบูรณ์คือจบมัธยม 8 ในสมัยนั้นก็สมัครได้ อันนี้อาจไม่ประหลาดอะไรเท่าไร แต่ถ้าเราดูไปแล้วว่าคนที่สามารถสมัครได้จะรวมถึงข้าราชการตั้งแต่เสมียนขึ้นไป ถ้าผู้บังคับบัญชารับรอง อันนี้จะเกิดการกระจาย

ของการศึกษาในภาคอุดมศึกษาอย่างมาก เปิดกว้างมาก เพราะข้าราชการทั่วไปสมัครได้ ผู้ที่สมัครได้อีกก็คือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้แทนตำบลก็สมัครได้ ยิ่งเปิดกว้างเข้าไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งความหมายที่เราพูดว่าเปิดกว้างนี้ เราพูดในลักษณะของการเปรียบเทียบกับทางจุฬาฯ ในสมัยนั้นทางจุฬาฯ ต้องจบมัธยม 8 ต้องสอบเข้า แล้วค่าเล่าเรียนก็แพงกว่า ดังนั้น ในการเปิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในระดับกลางๆ ก็สามารถเลื่อนวิทยฐานะและสถานภาพของตนเองได้ ไม่น่าสงสัยอะไรเลยที่คนในรุ่นนี้มีจำนวนไม่น้อยที่เมื่อเห็นโฉมแล้วยกมือไหว้ คือเป็นถ้อยคำที่บอกว่านี่คือผู้ที่มีบุญคุณต่อตน สามารถเลื่อนวิทยฐานะและสถานภาพของตนเองขึ้นมาถึงเพราะสิ่งนี้ ถ้าในระบบของการศึกษาเก่าอาจไม่มีโอกาสเลยก็ได้

ในปีแรกที่มีคนสมัคร 7,094 คนนั้น ยังชี้ให้เราเห็นถึงความต้องการการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด กล่าวคือมีคนจำนวนหนึ่งรออยู่ที่จะเข้าเรียนต่อ หลังจากนั้นจนถึงประมาณปี 2490 นักศึกษาที่สมัครเข้าในลักษณะซึ่งยังคงเป็นตลาดวิชานั้น จะมีประมาณ 500 คนต่อปี ทีนี้ถ้าเราดูจากคนที่สมัครเข้ามา เราอาจพูดได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลางในเมือง วิชาชีพที่ทำงานปรีดี พนมยงค์พูดกับอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ก็บอกไว้ว่าเป็น “ชาวนูรี” ส่วนใหญ่จะเป็น “ชาวนูรี” มาสมัครเรียน สะท้อนให้เห็นคลื่นหรือแรงผลักดันในการที่มีความต้องการการศึกษาชั้นสูง ทำให้โรงเรียนกฎหมายเดิมกลายมาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผมอยากจะอ่านบันทึกอีกชิ้นหนึ่งที่ได้มา ที่จะสะท้อนภาพในตอนนั้น บันทึกนี้เป็นของคุณสงัด ศรีวณิช ธรรมศาสตร์บัณฑิต ปี 2481 คุณสงัด ศรีวณิช บันทึกไว้ในหัวข้อ “โฉมรำลึก” ว่า

“ครั้นภายหลังเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ มิถุนายน 2475 แล้ว พวกเราประมาณ 4-5 คน ซึ่งเป็นนักเรียนกฎหมายอยู่ในเวลานั้น ได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์หลวงประดิษฐไพฑูริย์ เพื่งหายจากการป่วยไข้หวัค เราได้สนทนาและปรารภกันถึงฐานะของโรงเรียนกฎหมายซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาชั้นสูง ควรจะได้รับการสถาปนาให้เป็นมหาวิทยาลัยบ้างหรือไม่ เพราะในขณะนั้นก็มีสถาบันชั้นอุดมศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยก็มีเพียงแต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแต่เพียงแห่งเดียว”

นี่อาจสะท้อนให้เห็นภาพของการมีคลื่นหรือความต้องการในการที่จะก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

✓ เกี่ยวกับปรัชญาในการก่อตั้งนั้น นอกจากเรื่องความเป็นพื้นฐานและความเป็นมาในแง่ของลักษณะประชาธิปไตยแล้ว ผมยังเห็นว่าปรัชญาของการก่อตั้งยังจะเน้นในเรื่องของกฎหมายอีกด้วย เน้นอนสถาบันนี้มาจากโรงเรียนกฎหมาย แต่เดิมมีหลักสูตร 2 ปี เมื่อเกิด ม.ร.ก. เปลี่ยนเป็นระดับปริญญามีหลักสูตร 3 ปี มี 6 ภาคการศึกษา ลักษณะของธรรมศาสตร์ในตอนนั้น ก็ยังจะเน้นในด้านกฎหมายอยู่อย่างมาก ถ้าเราดูจากวิชาที่เขาเรียนกัน มีการเรียนวิชาธรรมศาสตร์ ในความหมายของกฎหมายทั่วไป เน้นในการเรียนกฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา ผมคิดว่า ท่านที่ศึกษาและคุ้นเคยกับเรื่องความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือในสมัยรัชกาลที่ 4, 5, 6 คงจะเห็นได้ว่า สิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาอย่างมากของสังคมไทยในการปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่คือ กฎหมาย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก จะต้องมีการร่างพระราชบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมาใหม่ ใช้แทนกฎหมายเก่าที่เรามีอยู่ ฉะนั้นในลักษณะของการเรียนที่ธรรมศาสตร์ก็เน้นเรื่องกฎหมายมากที่สุด อย่างที่ผมว่ามา มีการเรียนกฎหมายทั่วไป กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา ที่ใหม่เข้ามาตอนนั้นก็คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งท่านก็ทราบดี เน้นอนเมื่อธรรมศาสตร์เกิดมาหลัง 2475 กฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งแต่เดิมแอบแฝงอยู่ในกฎหมายปกครอง ในสมัยราชาธิปไตยก็สามารถปรากฏตัวออกมาเป็นวิชาอิสระของตัวเองได้ ไม่ต้องแอบอิงอยู่กับกฎหมายปกครองอีกต่อไป นอกจากนี้ก็ยังมีการศึกษาวิชาต่างๆ เช่น วิชาลัทธิเศรษฐกิจ วิชาเศรษฐศาสตร์ สรุปแล้วการศึกษาเน้นที่กฎหมาย แต่การศึกษาจะกว้างขวางกว่าเดิม มีวิชาอื่นๆ ประกอบด้วย

หลักสูตรปริญญาตรีของธรรมศาสตร์นั้นมีปริญญาเดียว คือธรรมศาสตร์บัณฑิต เมื่อวันเปิดมหาวิทยาลัย คือ วันที่ 27 มิถุนายน 2477 นั้น มีอธิบัตร์แจก เป็นอธิบัตร์พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีกรุง ชื่อว่า “แนวการศึกษาชั้นปริญญาตรี โท และเอก แห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” หมายความว่าเมื่อเปิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นมีโครงการถึงปริญญาเอกเลย แล้วก็ดำเนินการไปด้วยเลย ในปริญญาตรีอย่างที่เราทราบกันมีปริญญาเดียว ปริญญาโทแตกออกไปเป็น นิติศาสตร์มหาบัณฑิต รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การทูต หลักสูตรปริญญาโทมีอยู่ในหนังสืออธิบัตร์นี้เรียบร้อย ในระดับปริญญาเอกก็มี 4 แขนงเช่นเดียวกัน คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การทูต

ในระดับปริญญาตรีและโทนั้นมีการเรียนการสอน ส่วนในระดับปริญญาเอกไม่มีการเรียนการสอนตามปกติ ถ้าจะลองดูจากหลักสูตรปริญญาเอก จะมีดังนี้

หนึ่ง ให้ทำการค้นคว้าจากภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อค้นคว้าได้แล้วเป็นที่น่าพอใจ มีความสามารถในการค้นคว้าศึกษาก็บอกต่อไปว่า

สอง ให้แต่งตำราเป็นภาษาไทย ถ้าจะแปลความในสมัยปัจจุบันก็คือเขียนวิทยานิพนธ์ คำว่าแต่งตำราภาษาไทย คือการเขียนวิทยานิพนธ์ แล้วก็สอบปากเปล่า เมื่อกรรมการพอใจแล้วก็ได้รับปริญญาเอกไป อันนี้เป็นสิ่งที่ผมคิดว่ามหัศจรรย์มาก ธรรมศาสตร์เกิดขึ้นมา พ.ศ. 2477 มีถึงปริญญาเอกเลย ปัจจุบันนี้ปริญญาเอกหายไป ผมกำลังสืบหาว่าหายไปอย่างไร ได้สัมภาษณ์บุคคลบางคนที่ได้รับปริญญาเอก ได้พบอาจารย์ ดร.บรรจบ อิศคุสัย ซึ่งเคยสอนอยู่ที่คณะรัฐศาสตร์ ท่านเป็นคนที่ได้รับปริญญาเอกจากธรรมศาสตร์ ถามท่านว่ามันหายไปไหน ท่านก็บอกไม่ทราบเหมือนกัน อยู่ดีๆ มันก็หายไปคือๆ ปริญญาเอกมันหายไปคือๆ นะครับ เหลือแต่ปริญญาโท อยู่ดีๆ หดไปครับ ถ้าจะมีปริญญาเอก คงต้องมาตั้งต้นกันใหม่

ที่นี่ ผมอยากกลับไปในที่เกี่ยวข้องกับการที่ธรรมศาสตร์เน้นเรื่องกฎหมาย คำถามก็คือว่าทำไมธรรมศาสตร์เน้นเรื่องกฎหมาย ผมเข้าใจว่าท่านผู้ประศาสน์การคงมีปรัชญาในการก่อตั้งเพื่อที่จะวางรากฐานลัทธิรัฐธรรมนูญ กฎหมายเป็นสิ่งสำคัญ เป็นการตั้งกฎเกณฑ์ของกฎหมาย อันนี้แปลความว่า เพื่อจะจัดสิ่งที่เราเรียกว่าเป็นอรรถาธิปไตย หรือคณาธิปไตย โดยให้มีกฎเกณฑ์เป็นหลัก หรือจะใช้คำว่า ผมอยากจะลองนึกดูว่าท่านปริดีจะใช้คำอะไร คงบอกว่าให้มี **ธรรมะ** ที่เป็นกฎเกณฑ์ในการปกครองสังคม ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ดังนั้น จุดเริ่มต้นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงมาจากเรื่องกฎหมาย ให้มีหลักเกณฑ์หรือ **ธรรมะ** ในการปกครองสังคมนี้ ผมลองสังเกตดูและเห็นว่า คำว่า **ธรรมะ** นอกจากเป็นส่วนหนึ่งของชื่อมหาวิทยาลัยแล้ว ยังจะมีควบคู่ไปกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่ตลอดเวลา นับแต่เริ่มต้นมาจนถึงปัจจุบัน คุณลองดูไปเถอะ ทั้งในเรื่องปรัชญาพื้นฐานและสัญลักษณ์ต่างๆ ในเรื่องของเพลงมหาวิทยาลัย และอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับธรรมศาสตร์ ลักษณะต่างๆ เหล่านี้จะค่อนข้างเป็นนามธรรมที่จะสร้างกฎเกณฑ์ให้กับสังคมไทยสมัยใหม่

ในหัวข้อของปรัชญานี้ ส่วนหนึ่งผมคิดว่าเมื่อดูจากการเลือกใช้ชื่อ **ธรรมศาสตร์** ผมเข้าใจว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่จะบอกถึงปรัชญาของการก่อตั้ง ดังที่พูดแต่ตอนต้น ผมพยายามที่จะไปสัมภาษณ์ท่านผู้ประศาสน์การ ทำไมท่านให้ชื่อมหาวิทยาลัยอย่างนี้ ทำไมเลือกสีเหลืองและแดง ฯลฯ แต่ก็บุญน้อยอย่างที่ว่า ดังนั้นผมจึงต้องลองดูจากเอกสารรอบตัว ในแง่หนึ่งความคิดการก่อตั้ง การใช้ชื่อนี้มีภูมิหลังอย่างไร คำว่าธรรมศาสตร์ หมายถึงกฎหมายที่เป็นแม่บทวางระเบียบสังคมสมัยเก่า ท่านปรีดีคงดึงเอามาใช้ในสมัยใหม่ เราเห็นได้ชัดเลยมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นสถาบันแรกที่รวบรวม **กฎหมายตราสามดวง** ที่รวบรวมขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 นำมารวมพิมพ์เป็นเล่มอย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรก พร้อมทั้งมีคำนำในการจัดพิมพ์ครั้งนั้นโดยท่านผู้ประศาสน์การ **กฎหมายตราสามดวง** นี้เราก็อทราบดีว่า มีพระธรรมศาสตร์เป็นหัวใจของกระบวนการกฎหมายทั้งหมด นี่เป็นการดึงเอาสัญลักษณ์ของกฎเกณฑ์ของสังคมเก่ามาใช้ คำว่าธรรมศาสตร์นี้ ในสมัยใหม่เริ่มเปลี่ยนความหมายไปบ้าง กลายเป็นกฎหมายทั่ว ๆ ไป

ที่นี้เราลองดูอีกใน “พระราชบัญญัติราชบัณฑิตสถาน” พ.ศ. 2476 มีการแบ่งงานของ ราชบัณฑิตสถานเอาไว้เป็น 3 สำนัก สำนักที่หนึ่งเรียกว่า ธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักที่สองเรียกว่า วิทยาศาสตร์ สำนักที่สามเรียกว่า ศิลปกรรม นี่เป็นการแบ่งงานใน พ.ศ. 2476 ผมยังค้นไปไม่ถึงเบื้องหลังของการแบ่งงานเช่นนี้ว่าเกิดขึ้นอย่างไร มีหลักการอย่างไร แต่ก็เห็นได้ชัดว่าธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ได้ใช้มาก่อนหน้าการตั้งมหาวิทยาลัย ผมอยากจะโยงกลับไปว่า วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในความหมายของโลกสมัยใหม่ อาจจะมีส่วนหนึ่งซึ่งเป็นอิทธิพลของฝรั่งเศส ผมคิดว่าท่านปรีดีอาจจะใช้ความคิดเดิมเรื่องพระธรรมศาสตร์ กับความคิดใหม่จากฝรั่งเศส

มีสถาบันหนึ่งในฝรั่งเศสที่เรียกว่า Institut de France ซึ่งอาจแปลเป็นไทยได้ว่า “สถาบันฝรั่งเศส” สถาบันนี้คงจะใกล้เคียงกับสิ่งที่เรามี คือ ราชบัณฑิตสถาน สถาบันฝรั่งเศสแบ่งสำนักของเขาออกเป็น Académie มีทั้งหมด 5 ของเราแบ่งเป็น 3 นะครับ ของฝรั่งเศสเขาแบ่งเป็น 5 มีดังนี้

หนึ่ง Académie Française

สอง Académie des Sciences หรือ สถาบันวิทยาศาสตร์

สาม Académie des Science Morales et Politiques ถ้าจะแปลก็ว่า สถาบัน
 ธรรมศาสตร์และการเมือง

สี่ Académie des Beaux-Arts หรือ สถาบันวิจิตรศิลป์

ห้า Académie des Inscriptions et Bells-Lettres หรือ สถาบันจารึกและอักษร-
 ศาสตร์

สำหรับสถาบันที่สามน่าสนใจ สามารถโยงมาเรื่องธรรมศาสตร์ได้ เพราะชื่อ
 ภาษาอังกฤษของธรรมศาสตร์ในตอนแรกมิใช่ Thammasat University แต่เป็น Univer-
sity of Moral and Political Sciences ซึ่งก็คือ Sciences Morales et Politiques นั่นเอง

ที่นี้ในหัวข้อที่สองเกี่ยวกับ การบริหารและการศึกษาของมหาวิทยาลัย ผมคิด
 ว่าอาจจะเป็นมหาวิทยาลัยเดียวที่พูดได้อย่างภาคภูมิใจว่า กำเนิดของเราอิสระ เราเกิดมา
 เป็นอิสระไม่ขึ้นเป็นองค์กรส่วนกลางของราชการ มหาวิทยาลัยเลี้ยงตัวเอง ที่น่านหัตถ์จริย
 ใจก็คือว่า เมื่อปี 2477 เราดูจากรายจ่ายของมหาวิทยาลัย เรากำลังค้นเกี่ยวกับราย
 รับรายจ่ายของมหาวิทยาลัยอยู่ ปี 2477 นั้นรายรับของมหาวิทยาลัย 6 แสนบาท
 รายจ่าย 1 แสนบาท ต่อมาปี 2485 รายรับของมหาวิทยาลัย 4 แสนบาท น้อยลงไป
 เพราะนักศึกษาคงตัวแล้ว รายจ่าย 2 แสนบาท ก่อนสิ้นสุดสมัยท่านผู้ประศาสน์การ
 ปี 2489 รายรับ 1 ล้าน 3 แสนบาท รายจ่าย 7 แสนบาท มหาวิทยาลัยมีรายรับมากกว่า
 รายจ่ายทุกปี ในสมัยที่ท่านผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยเลี้ยงตัวเอง หามาเอง ส่วน
 หนึ่งมาจากค่าบำรุงของนักศึกษา ค่าเล่าเรียนในสมัยนั้นปีละ 20 บาท ถูกกว่าค่าเล่า
 เรียนมัธยมปลายครั้งต่อครั้ง ค่าเล่าเรียนมัธยมปลายสมัยนั้น 40 บาท ธรรมศาสตร์
 เก็บ 20 บาทก็ยังมีกำไร เลี้ยงตัวเองได้ เพราะฉะนั้นท่านผู้ประศาสน์การพูดเอาไว้
 ในสมัยที่ท่านอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์เป็นอธิการบดีว่า ส่วนหนึ่งมหาวิทยาลัยนี้มีทรัพย์สิน
 ที่ดิน มีตึกของตัวเองนั้น เงินมาจากนักศึกษาเอง นักศึกษารุ่นแรก 7,094 คน
 ที่มเสียดำบำรุงในปีแรกนั้น เงินของเขาซื้อที่ดินและสร้างตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรม-
 ศาสตร์จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชการอย่างที่เป็นกันในปัจจุบันก็เมื่อ พ.ศ. 2500
 ระหว่าง 2477-2500 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นอิสระ ได้รับเงินอุดหนุนนิดหน่อย
 จากงบประมาณแผ่นดิน ส่วนใหญ่แล้วเลี้ยงตัวเองได้

ในแง่ของอาจารย์เอามาจากไหน อาจารย์มีน้อยมาก อาจารย์ที่ได้รับสมัครเข้ามาช่วงแรกที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เราได้ยินชื่อของท่านคือ 4 ท่านแรก เสริม วินิจฉัยกุล ทวี ตะเวทิกุล วิจิตร ถูติดานนท์ ขุนประเสริฐสุภมาตรา ที่รับอาจารย์ 4 ท่านแรกเข้ามานี้ เพื่อที่จะช่วยทำตำราของมหาวิทยาลัย สองท่านแรก คือ เสริม วินิจฉัยกุล และ ทวี ตะเวทิกุล นั้นในที่สุดได้ทุนไปเรียนต่อฝรั่งเศส ส่วนใหญ่อาจารย์จึงเป็นอาจารย์พิเศษ อย่างเช่นดิเรก ชัยนาม ไพโรจน์ ชัยนาม ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ส่วนใหญ่จะได้คนมีความรู้สูง มีใจรักที่จะมาสอน ได้คนที่ผมคิดว่าอุทิศตัวเองให้กับการศึกษาไม่น้อยหรือไม่ก็ได้อาจารย์ฝรั่งแจ่ว ๆ มากเลย หลายคนคงเคยได้ยินชื่ออย่าง ร. แลงการ์ด ซึ่งก็เป็นอาจารย์พิเศษสอนระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยมีวารสารทางวิชาการของตนเองที่มีชื่อว่า นิติสารัตน์ มีอาจารย์ไพโรจน์ เป็นบรรณาธิการ มหาวิทยาลัยมีแผนกคำสอนของตัวเอง แผนกคำสอนขายคำสอนให้นักศึกษา ซึ่งไม่จำเป็นต้องมาเรียน จุดกำเนิดของโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นมาจากตอนนี้ ท่านปรีดี พนมยงค์ได้ยกสำนักพิมพ์นิติสารัตน์ของท่านให้มหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. 2483

นี่เป็นภาพทั่ว ๆ ไปของมหาวิทยาลัย ที่ลักษณะขององค์กรต่างๆ ที่มีอยู่อย่างนี้ ถ้าจะถามว่าบรรยากาศของมหาวิทยาลัยสมัยนั้นช่วงประมาณ 2477, 2478, 2479 เป็นอย่างไร คำตอบก็คือว่า คงไม่ใช่ภาพอย่างเราเห็นในปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วยไอ้โน่นไอ้นี่ มีกิจกรรม มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา มหาวิทยาลัยช่วงแรกค่อนข้างเงียบ มีคนมาเรียนประมาณวันละ 100 คน ตกบ่ายเงียบหมด จากคำสัมภาษณ์ความรู้สึของคนรุ่นนั้น ตอนบ่ายๆ คนหมดไป กลับบ้านไป นักศึกษาถึงจะมีจำนวนเป็นพันๆ ส่วนใหญ่ก็อ่านคำสอนอยู่ที่บ้าน เพราะฉะนั้นไม่น่าแปลกใจอะไรเลย ถ้าเราจะดูอย่างคุณสมคิด ศรีสังคม ธรรมศาสตร์บัณฑิตคนหนึ่ง ซึ่งบอกผมว่าไม่เคยมาเรียนที่ธรรมศาสตร์ วันหนึ่งไปฟังเขาหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประทับใจมากที่เห็นผู้สมัครใส่เสื้อครุฑมาหาเสียง เลยสมัครเรียนธรรมศาสตร์ แล้วก็รับคำสอนที่อีสาน ท่านอ่านแล้วก็สออบ อยู่บ้านนอกไกลมากต้องขี่ม้าเข้ามาในเมือง ในที่สุดก็จบ เข้าทำงานกรมพระธรรมบุญ กระทรวงกลาโหม แล้วสออบชิงทุนไปเรียนถึงประเทศอังกฤษ นี่เป็นเส้นทางเดินของท่านนะครับที่มากับธรรมศาสตร์ คงจะพอมองเห็นภาพในตอนนั้นได้

บรรยากาศทั่วไปในตอนแรกนี่คงค่อนข้างเงียบเหงา ดันโพธิ์คงไม่ค่อย
 โดนัก คุรูปในระบายนันดันไม้โตเตไพบนา เรากำลังขอให้คำนวณว่าดันโพธิ์มีอายุเท่าไร
 อยู่ ขอให้เจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรเขาคำนวณ สมัยนั้นคงมีดันจำป๋อูร์มีน้ำ มีดันสน
 เรียงราย ริมแม่น้ำก็ไม่มีรั้วกัน คือว่าเรื่องตำนานธรรมชาตินี้ เมื่อเปิดธรรมชาติที่
 แรก ต้องคำนึงไว้ว่า วันที่เปิด ที่ผมอ่านคำปราศรัยของท่านผู้ประศาสน์การนั้น ธรรม
 ศาสตร์อยู่ที่ของกรมประชาสัมพันธ์ปัจจุบัน ตรงนั้นเดิมเป็นดึกสวามากเป็นห้างฝรั่งมา
 ก่อน แล้วมาเป็นโรงเรียนกฎหมาย แล้วธรรมชาติไปสิงสถิตอยู่สองปี คือ
 2477 และ 2478 ดึกเดิมของธรรมชาติตรงนั้นสวามาก เป็นดึกฝรั่งแบบวิกตอเรีย
 ในตอนหลังพวกยักษ์มารที่เข้ามาปกครองบ้านเมืองได้ทุบทิ้งไป แล้วกลายเป็นกล่อง
 คอนกรีตอย่างที่เรเห็นกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน ส่วนดึกโคมของเราจะเปิดขึ้น
 เมื่อ 9 กรกฎาคม 2479 หลายคนคงทราบดีว่าผู้ออกแบบดึกโคม คือ คุณหมิว อภัยวงศ์
 คนนี้ไปเรียนหนังสือมาจากปารีส มีความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ท่าน
 อาจารย์ปรีดี เชิญมาช่วยออกแบบว่าจะทำอย่างไรดีกับการสร้างดึกธรรมชาติ สมัยที่
 อยู่ตรงโรงเรียนกฎหมายเดิมนั้นท่านปรีดีก็มองหาที่ตั้งของมหาวิทยาลัย มองไปมอง
 มากี่เจอที่ทำพระจันทร์ เป็นที่ของทหารซึ่งเขาจะย้ายออกไป ท่านก็เลยเจรจาขอซื้อ
 ท่านก็เอาเงินที่หามาได้นั้นแหละซื้อ ซื้อที่ดินตรงนี้สองรุ่น ในปัจจุบันทั้งหมดมี
 25 ไร่ 3 งาน แล้วท่านก็เป็นผู้บริหารการศึกษาที่เฉลียวฉลาด ก็บอกว่าค่อยๆ ผ่อน
 ใช้ก็แล้วกัน เวลาผ่อนท่านก็ไปขอยืมเงินกระทรวงการคลังมาผ่อนใช้ ทำให้เงินที่เรา
 ไม่หมดไปทันที ดำเนินกิจการของมหาวิทยาลัยไปได้ เมื่อซื้อที่ดินตรงนี้ได้ ก็เรียกนาย
 หมิว อภัยวงศ์มาดูดึกเก่าของทหาร ซึ่งเป็นดึกแบบฝรั่งเหมือนกัน 4 ดึกเรียงกันอยู่
 ให้ออกแบบใหม่เป็นดึกมหาวิทยาลัย โดยมีหลักเกณฑ์ว่า แปลก ทันสมัย สวย
 งาม คุณหมิว อภัยวงศ์ ไปยืนที่ริมน้ำเจ้าพระยาทำพระจันทร์ ดูไปดูมาแล้วท่านก็เลือก
 ดึก 4 ดึกให้ต่อกันตลอด แล้วก็เอาโคมใส่ขึ้นไป กลายเป็นดึกธรรมชาติ ซึ่งจะ
 ค่อยๆ มีชีวิตและวิญญูณาขึ้นมา

นั่นคือเรื่องการบริหาร เรื่องลักษณะอิสระของมหาวิทยาลัย การเรียน
 การสอนดังที่ผมได้บอกไป มาเรียนกันก็น้อย แต่อยู่ๆ ไปก็จะมีคนมาเรียนมากขึ้น
 มีการผลิตบัณฑิตมากขึ้น ในปี 2477 พอเปิดมีบัณฑิตเลย เพราะว่าโอนมา ปี

2477 มีบัณฑิตธรรมศาสตร์ 19 คน ปีเดียวกันนั้นทางจุฬาฯ มีบัณฑิต 82 คน ปีถัดไป 2478 ที่คุณหญิงบรรเลง ชัยนาม เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรกนั้น มีบัณฑิต 137 คน ส่วนจุฬาฯ มี 116 คน เราผลิตมากกว่าในตอนนั้น ในปี 2485 ธรรมศาสตร์มีบัณฑิต 250 คน จุฬาฯ มี 255 คน ที่ผมเอาเรื่องการผลิตบัณฑิตมานี้ จะโยงกับเรื่องปรัชญาการศึกษาด้วย คือในแง่นี้ถ้าเราดูลักษณะของการผลิตคนที่มีความรู้ในระดับสูงในระบอบราชาธิปไตย ซึ่งมีการเปิดขยายการศึกษา มีการตั้งโรงเรียนขึ้นมากมาย ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของกระทรวง ทบวง กรม ที่ขยายตัวและมีความต้องการข้าราชการ ถ้าจะดูจากตัวเลขของคนที่จบการศึกษาระดับสูง คนจบจะมีจำนวนพอๆ กับความต้องการของหน่วยราชการ เขาจะไม่ผลิตให้เกิดความต้องการแต่ในหลักการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นเรื่องของเสรีภาพทางการศึกษา การให้การศึกษาแก่ราษฎรอย่างเต็มที่ จะไม่มองว่าถ้ากระทรวงนี้ต้องการ 12 คน ก็ผลิตให้ 12 คน แต่ว่าจะให้จบออกไปแล้วหางานทำเอง อันนี้เป็นความแตกต่างของธรรมศาสตร์ คือการผลิตให้คนมีการศึกษามากขึ้น ในสังคมประชาธิปไตย ราษฎรควรมีความรู้ระดับสูง ให้เหมาะกับการปกครองสมัยใหม่ ผมคิดว่าเป็นหลักของผู้ประศาสน์การที่ว่าให้ผลิตตามความสามารถที่เขาจะเรียนกันได้ เราดูจากบทบาทของท่านเมื่อมีการตั้ง ค.ม.ร.ก. มีการสอบเข้า ในสมัยที่กระทรวงศึกษาธิการยกเลิกการจัดการศึกษาระดับเตรียมอุดมศึกษานั้น ธรรมศาสตร์ก็จะรับนักเรียนประเภทนี้จำนวนหนึ่ง ปรากฏว่ามีนักเรียนจำนวนไม่น้อยสอบเข้าไม่ได้ และไม่มีการเรียน ท่านให้มี “ภาคสมทบ” โดยบอกว่า ให้เขาเรียนกันเถอะถึงแม้จะเรียนภายใต้หลังคาจากก็ให้เรียนกัน เรียนอยู่กับพื้นดินด้วยซ้ำ ไปนี่เป็นความคิดของท่าน ไม่อย่างนั้นแล้วจะเอาคนไปไหน ให้การศึกษาจะดีกว่า ผมคิดว่าหลักอันนี้ใกล้เคียงกับสิ่งที่ท่านอาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์ทำต่อมาในสมัยที่คณะเศรษฐศาสตร์มีภาคค่ำ

อีกประเด็นหนึ่ง ประเด็นสุดท้าย ชีวิตและวิญญาณของธรรมศาสตร์ ผมบอกว่าขอจำกัดอยู่ พ.ศ. 2477-2490 ที่ผมได้ตั้งชื่อรองไว้ว่า เมื่อจำปีแบ่งบานใช้คำว่า “แบ่งบาน” นะครับ ต้นโพธิ์เติบโตใหญ่ ผมคิดว่ามหาวิทยาลัยจะค่อย ๆ มีชีวิตขึ้น ถ้าเราลองสัมภาษณ์ธรรมศาสตร์บัณฑิตรุ่นแรก เราจะมองไม่ค่อยเห็นว่าเขามีความสัมพันธ์อย่างไรกับมหาวิทยาลัย คือว่ารวดเร็วเกินไป เพิ่งเกิดขึ้นมา แต่พอไปไม่กี่ปีถึงที่

เรียกว่าชีวิตและวิญญาณจะเกิดขึ้นในธรรมศาสตร์ ปีแรก 2477 จะเริ่มมีฟุตบอลประเพณีจุฬา-ธรรมศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรกที่สนามหลวง ปีแรกนั้นเรายังไม่มีเพลงประจำมหาวิทยาลัย ปีที่สองมีที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ เรามีเพลงมหาวิทยาลัยแล้ว มีเพลง มอญคูดาว “สำนักโหนดหมายชูประเทศชาติ” เกิดขึ้นแล้ว เริ่มมีชีวิตฟุตบอลประเพณี มีเพลงประจำมหาวิทยาลัย หลายอย่างเกิดขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ ชีวิตของมหาวิทยาลัยเริ่มขึ้นจากการสร้างสัญลักษณ์เหล่านี้ ผมเข้าใจว่าท่านผู้ประศาสน์การคงคิดอยู่ตลอดเวลา ว่าในแง่ของสถาบันการศึกษาจะต้องมีอะไรบ้าง ไม่ใช่ทำไปเรื่อยๆ วันต่อวัน เช่นเปิดเรียนนั้นเปิดวันที่เท่าไร ภาคแรกของธรรมศาสตร์เปิด 27 มิถุนายน ครอบคลุมความหมายมาก คือเป็นวันรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ภาคสองเปิด 10 ธันวาคม ตรงกับวันรัฐธรรมนูญฉบับถาวร (คือฉบับไม่ถาวรอย่างที่เราทราบกัน) นี่เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมากในธรรมศาสตร์

ท่านปรีดี พนมยงค์ รู้สึกจะไม่เลือกคนระดับความสามารถปานกลางหรือระดับต่ำ ท่านต้องเอาคนระดับสูงมาช่วยทำงาน ถ้าจะหาสถาปนิกก็ต้องเอาอย่างนายหมิว อภัยวงศ์ ซึ่งดังมากในสมัยนั้น ถ้าจะหาคนแต่งเนื้อเพลงก็ต้องเป็นขุนวิจิตรมาตรา (เจ้าของเพลง “ใจพี่หายวาบ” นั้นแหละ) ท่านเป็นผู้แต่งเนื้อร้อง “มอญคูดาว” ทุกอย่างในเนื้อร้องนั้น ลองอ่านทีละประโยค จะมีความหมายในลักษณะนามธรรม พูดถึงธรรมะ หลักการของธรรมศาสตร์กับสังคม สีเหลืองสีแดงหมายถึงอะไร ผมคิดว่าหลายอย่างมีความหมายอย่างน่าทึ่งมาก โดยกลายมาเป็นสัญลักษณ์ กลายเป็นแม่ซึ่งแปลกดี ลองสังเกตดูชีวิตและวิญญาณที่เกิดขึ้นมากในธรรมศาสตร์ ถ้าเราลองไปมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัยอื่น ถามว่าต้นไม้อะไรในบริเวณนั้นที่มีชีวิตและวิญญาณ บางแห่งอาจจะตอบไม่ได้ แต่ที่ธรรมศาสตร์มองไปมีต้นโพธิ์ ต้นจำปี (ตอนหลังอาจมีต้นหางนกยูง ซึ่งยังไม่แน่ใจว่าจะมีชีวิตและวิญญาณหรือไม่)

ผมขอตั้งข้อสังเกตไว้อย่างหนึ่งว่า การสร้างสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยนี้มีลักษณะที่เป็นทางการกับลักษณะที่เป็นธรรมชาติ ทางกรเรามีธรรมจักรเป็นตราประจำของมหาวิทยาลัย โดยธรรมชาติ นักศึกษากำหนดขึ้นมาเองว่า โคมคือสัญลักษณ์ ดูเหมือนสถาบันอื่นจะไม่มีเช่นนี้ โดยทางการเรามีต้นหางนกยูงเป็นไม้ประจำมหาวิทยาลัย ที่เกิดขึ้นมาอย่างเป็นทางการในระยะหลัง แต่โดยไม่เป็นทางการเราก็มีต้น

จำปี ต้นโพธิ์ โดยทางการเรามีเพลงประจำคือ พระราชนิพนธ์ “bungthong” แต่โดยความรู้สึกทั่ว ๆ ไป เพลง “มอญดูดาว” จะเป็นเพลงที่สำคัญและมีพลังที่สุด

จุดหนึ่งที่ผมคิดว่าสำคัญมากในการสร้างความมีชีวิตและวิญญาณของธรรมศาสตร์ คือการตั้ง มหาวิทยาลัยนิคม พุดง่าย ๆ คล้ายกับเป็นหอพักนั่นเอง ตอนแรกที่ตั้งขึ้นมามีนักศึกษาจำนวนน้อย ปีแรกที่ตั้งคือ 2478 มีคนเข้ามาพักอยู่ มีชีวิตเป็นนักศึกษาอย่างเต็มที่ มีมาอยู่ประจำประมาณ 30 คนหลังอาจมีถึง 100 คน มหาวิทยาลัยนิคมที่เป็นหอพักนี้อยู่ภายในธรรมศาสตร์ (ตรงตึกคณะรัฐศาสตร์) และจะมีอยู่ในช่วงประมาณ 2478-2481 ก็ยกเลิกไป แต่ว่าก็มีส่วนสร้างชีวิตของนักศึกษาขึ้นมา เป็นชีวิตนักศึกษาที่อยู่กับมหาวิทยาลัย อยู่กับอาจารย์ดูแล

อีกจุดหนึ่งที่ทำให้มหาวิทยาลัยมีชีวิตชีวาคึกคักเลย ก็คือการเปิด ค.ม.ร.ก. อันนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาระดับชาตินั้นได้ตัดมัธยม 7 และ 8 ออกไปตัดออกไปจากโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นชั้นเตรียมก็กลายมาเป็นเตรียมจุฬาฯ และเตรียมธรรมศาสตร์ เตรียมของธรรมศาสตร์นั้นมีอยู่ 9 รุ่น 2481-2490 รับนักเรียนเข้ามาเรียน เลยเริ่มคึกคักมีผู้คนมากมาย มีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่น ลอกลังเกตุในบรรดาชมรมศิษย์เก่าทั้งหลาย จะเห็นได้ว่าพวก ค.ม.ร.ก. ยังเกาะกลุ่มกันแน่น พวกนี้เป็นผู้ช่วยสร้างชีวิตให้กับธรรมศาสตร์ ปัจจุบันยังมีรุ่นนั้นรุ่นนี้พบปะกันอยู่เรื่อย ๆ ดังที่เราเห็นในหน้าหนังสือพิมพ์

ลองดูหลักฐานที่เขาเรียนกันในสมัย ค.ม.ร.ก. นำอัสจรรยใจ เขาเรียนภาษาไทย ภาษาบาลี ศีลธรรม โบราณคดี คุริยางคศาสตร์ อังกฤษ ฝรั่งเศส ขวเลข พิมพ์ดีด นี่เป็นการยกตัวอย่างบางวิชาเท่านั้น ยังมีรายการวิชาอื่นๆ อีกยืดยาว น่าสนใจที่ให้เรียนขวเลขและพิมพ์ดีด การที่มีนักเรียนเข้ามาเพิ่มกับนักศึกษา ทำให้ธรรมศาสตร์มีชีวิตและวิญญาณมากขึ้นกว่าเดิม

ที่สำคัญอีกจุดหนึ่งคือการจบเป็นบัณฑิต สมัยนั้นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการอบรมบัณฑิตที่เรียกว่า “การอบรมนักศึกษาก่อนรับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต” มีมาตั้งแต่ประมาณ 2481 จนกระทั่งถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัจจุบันนี้พอคุณเรียนจบ คุณก็ไปถ่ายรูป เตรียมรับปริญญา วันรับปริญญาที่มาก็ได้รับพระราชทานโอวาทในวันนั้น แล้วก็ป็นอันจบพิธี แต่ในสมัยนั้นผมคิดว่าสร้างชีวิตและวิญญาณของคนจบ

ธรรมศาสตร์ขึ้นมามาก คือมีการอบรม 15 วัน เข้ามากินนอนอยู่ในนี้ ในระหว่างกินนอนอยู่ 15 วันนั้น ก็ต้องฝึกเกี่ยวกับมารยาท ศิลธรรม วินัย การสมาคม มีการพาไปดูสถานที่ต่างๆ ผมนำหนังสือปี 2484 มาให้ดู แต่ละวันทำอะไรบ้าง 5.30 น. ตื่นนอน 6.00 น. พลศึกษา 8.00 น. อาหารเช้า 9.00 น. เข้าห้องอบรมหรือไปชมสถานที่ 12.00 น. อาหารเที่ยง 14.00 น. เข้าห้องอบรมหรือไปชมสถานที่ 16.30 น. พลศึกษา 19.00 น. อาหารค่ำ 22.00 น. เข้านอน แปลว่าตื่นดีห้าครั้ง นอนสี่ทุ่ม เป็นเวลา 15 วัน อบรมศีลธรรม มารยาท วินัยและการเข้าสมาคม ลองดูนะ ครับ การอบรมนี้ผมว่าน่าสนใจมาก ตัวอย่างเช่นการอบรมของปี 2484 วันที่ 9 มีนาคม ผู้ประศาสน์การเปิดการอบรม นายกึกกิตติมศักดิ์แห่งมหาวิทยาลัยให้โอวาท (นายกฯ นี้ก็เหมือนกันกับนายกสภามหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ที่เรามีศาสตราจารย์ ประภาศน์ อวยชัย เป็นนายกฯ อยู่ แต่ก่อนเรียกว่า “นายกคณะกรรมการมหาวิทยาลัย” และน่าสนใจมากคือ นายกคณะกรรมการฯ นี้ของธรรมศาสตร์มีนายกรัฐมนตรี เป็นนายกฯ ทางจุฬาฯ มีรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการเป็นนายกฯ ครับ) ดูต่อไปนะครับ วันที่ 10 ไปชมสภาผู้แทนราษฎร ในตอนบ่ายวันนั้น หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ศาสตราจารย์ กล่าวอบรม วันที่ 11 ไปชมโรงกลั่นสุรา แล้วพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรฉัตร- ไวยทยากรกล่าวอบรม ตอนบ่ายไปชมการประปากรุงเทพฯ บ่ายไปอีก พระยามานวราช เสวี กล่าวอบรม ในวันต่อมาไปชมโรงฝิ่นรัฐบาล แล้ว ม.จ. สกกลวรรณกร กล่าวอบรม วันต่อไป ไปชมเรือนจำมหัดโทษ แล้วเจ้าพระยามหิธร กล่าวอบรม วันต่อมา ไปชม นิคมสร้างตนเองจังหวัดสระบุรี ชมโรงงานกระดาษ โรงไฟฟ้าสามเสน เสร็จแล้ว เจ้าพระยาศรีธรรมวิเศษ กล่าวอบรม วันต่อไปอีก ไปชมโรงพยาบาลโรคจิต แล้วพระ- สारสาสน์ประพันธ์ กล่าวอบรม วันต่อมา ไปชมไปรษณีย์ โทรศัพท พระยาพลางกูร ธรรมพิชัย กล่าวอบรม วันต่อมาไปชมโรงพยาบาลนครเฉลิมกรุง พระยาลัดพลีธรรมประ- คัลภ์ กล่าวอบรม ฯลฯ คือรวมแล้วเป็นการดูงานชนิดหนึ่ง แล้วถูกอบรมแต่เช้าจนเย็น อันนี้เป็นสิ่งซึ่งทำให้เกิดชีวิตของคนที่เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต

ผมอยากจะสรุปว่าธรรมศาสตร์เกิดขึ้นมาอย่างนี้ ในแง่ของท่านผู้ประศาสน์ การกับนักศึกษาธรรมศาสตร์เล่าเป็นอย่างไร ผมคิดว่าเราพอพูดง่ายๆ ว่า ด้านหนึ่งของ ท่านปรีดีกับธรรมศาสตร์มีความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่า ท่านเป็นผู้ประศาสน์การ คำว่า

✓ “ประกาศน” แปลว่า “ให้” ตกลงท่านเป็นผู้ให้การสถาปนา นี่เป็นความสัมพันธ์ในแง่ของการเป็นผู้ก่อตั้ง ซึ่งเอาเข้าจริงแล้ว ความสัมพันธ์ของท่านกับธรรมศาสตร์จะเป็นความสัมพันธ์ที่น่าสนใจ อย่างลึ้มว่าเมื่อ 2477 ที่ตั้งธรรมศาสตร์ขึ้นมา ท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยแล้ว ท่านเป็นมาตั้งแต่ปี 2476 ตลอดระยะเวลาที่เราพูดนั้น ท่านเป็นรัฐมนตรีอยู่เกือบตลอด จากมหาดไทยไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เสร็จแล้วเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จากนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แล้วก็เป็นนายกรัฐมนตรี บทบาทของท่านเกี่ยวข้องกับการเมืองการบริหารระดับสูงมา ดังนั้นท่านผู้ประกาศนการก็ได้สอนหนังสือที่นี่ ท่านเคยสอนที่โรงเรียนกฎหมาย ดังนั้นความสัมพันธ์ของท่านกับนักศึกษานั้น เป็นความรู้ลึกซึ้งเชื่อถือและนับถือ ในแง่ที่ว่าท่านเป็นผู้ให้ ท่านไม่ได้มาสอน ไม่ได้มาพบกับนักศึกษาเป็นประจำอย่างอธิการบดี รองอธิการบดี หรือคณบดีในปัจจุบัน แต่ว่าท่านก็มีความสัมพันธ์กับธรรมศาสตร์และกับนักศึกษาไม่น้อย ท่านรู้จักกับนักศึกษาแม้ว่าจะไม่ได้สอน ถ้าเราอ่านจากบันทึกและการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่ามีนักศึกษากลุ่มหนึ่ง อาจเป็นพวกหัวกะทิที่สนใจมาก จะเข้าไปพบท่าน พูดคุยหรือปรึกษาหารือ นี่เป็นกลุ่มเล็กๆ ที่สร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับท่าน ดังนั้นว่าไปแล้วท่านก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์โดยตรงอย่างที่เราเห็นจากคนที่มีความเต็มในการทำงาน ตำแหน่งผู้ประกาศนการดูจะไม่ใช่ว่าตำแหน่งบริหารแบบประจำทุกวัน ในสมัยนั้นการบริหารโดยตรงจะอยู่กับเลขาธิการ คือ ดร.เดือน บุญนาค และต่อมาจะเป็น ศาสตราจารย์วิจิตร ลุลิตานนท์ ตำแหน่งนี้ไม่มีในปัจจุบัน กลายเป็นตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายต่างๆ ไป

ในเรื่องของความสัมพันธ์ที่ว่ามีความนับถือกันนั้น ความนับถือคงมาจากความชื่นชมในตัวท่าน ท่านเป็นนักเรียนนอก จบปริญญาเอก หนุ่มเพียว เป็นรัฐมนตรีเมื่ออายุเพียง 32 ปี ในปี 2476 เป็นรัฐมนตรีมหาดไทยอายุ 33 ปี เรียกได้ว่า ขนาดคุณชวน หลีกภัย หรือคุณวีระ มุสิกพงศ์ ที่ว่าหนุ่มนั้นไม่มีทางทาบรัศมีกัน เพราะฉะนั้นก็เป็นความชื่นชมที่ได้พบเห็น แต่อีกด้านหนึ่งลึกลงไปกว่านั้น คือความนิยมนับถือในวิชาความรู้ คือไม่ได้ดูเฉพาะว่าท่านมีตำแหน่ง หรือดูจากสิ่งภายนอก แต่นับถือวิชาความรู้ของท่านภายในความสัมพันธ์นี้จึงมิใช่ความสัมพันธ์ส่วนตัว เอาเข้าจริงแล้วท่านจะพบนักศึกษาก็คือวันที่มาอบรมบัณฑิต ท่านมากล่าวเปิดและปิดการอบรมดังที่กล่าว

แล้ว ความนิยมชมชื่นนี้จะเห็นได้จากรูปภาพและคำบอกเล่า เช่นว่าเมื่อท่านปรีดีเข้าประตูละครมาสตร์มา นักศึกษาจะเสด็จเข้าไปแล้วแบกท่านขึ้นปามาทัดดิกโดม ที่ทำงานของท่านก็คือที่ตักดิกโดม ปัจจุบันเป็นห้องรับรองของมหาวิทยาลัย ที่ข้างหน้ามีพระรูปรัชกาลที่ 5 ตรงนั้นคือห้องทำงานของท่าน ซึ่งปกติท่านไม่ได้มาประจำ

อีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์กับนักศึกษาของท่านปรีดีนั้น ผมคิดว่าอาจจะมาจากบทบาทที่ผมบอกว่าเป็นรัฐมนตรีจนกระทั่งมีตำแหน่งสูงมากเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และท่านก็มีตำแหน่งผู้ประศาสน์การมาตลอดด้วย บทบาทที่ผมคิดว่าคงทำให้นักศึกษามีความรู้สึกผูกพันอย่างมากเลย คือบทบาทของผู้รักสันติภาพ อันนี้เป็นจุดสุดยอดอีกอันหนึ่งของชีวิตการทำงานของท่าน ซึ่งไม่ได้มีแค่เฉพาะกับสังคมไทย แต่สำหรับในธรรมศาสตร์ด้วย ผมค่อนข้างเสียใจที่เมื่อวาน อาจารย์ไชยันต์ รัชชกุล บรรยายเรื่องเสรีไทย แต่ไม่เอ่ยถึงธรรมศาสตร์แม้แต่หน่อย คือเอ่ยแต่ท่านปรีดีกับเสรีไทย เรื่องมีอยู่ว่าในการปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทยนั้น สถานที่ที่สำคัญของการดำเนินงานมีอยู่ 3 แห่ง คือหนึ่ง ทำเนียบท่าช้าง (ปัจจุบันคือที่ทำงานของยูนิเซฟ) สอง ตักโดม สาม ที่พักของท่านที่พระราชวังบางปะอิน (เมื่อท่านไปถวายการดูแลสมเด็จพระพันวัสสาฯ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีบทบาทสำคัญมากในช่วงของเสรีไทย ผมจะไม่กล่าวในรายละเอียดของเรื่องนี้ แต่ว่าที่นี้คือสถานที่สำคัญของขบวนการสันติภาพอันนั้น ถ้าจะเอ่ยถึง อย่างคุณจารุบุตร เรื่องสุวรรณ ประธานรัฐสภาในปัจจุบันก็เคยเป็นนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ ที่ได้รับการคัดเลือกจากท่านปรีดี และอาจารย์วิจิตร ลุลิตานนท์ เพื่อส่งไปฝึกช่วยงานของเสรีไทย ดังนั้นในตอนี้ความสัมพันธ์สุดยอดที่ท่านปรีดีจะมีกับนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ นอกจากการเป็นผู้ให้ ความสามารถส่วนตัวในทางการเมือง สถิติปัญญา ความใกล้ชิดกับนักศึกษาในระดับหนึ่ง บทบาทหลังก็คือบทบาท นักสันติภาพของท่าน เราจะได้เห็นได้ตั้งแต่แรก เมื่อมีการเรียกร้องดินแดนในอินโดจีน มีกระแสของลัทธิชาตินิยมขาวจัด ท่านปรีดีเดือนอยู่เสมอว่าการเรียกร้องดินแดนนั้นต้องใช้สันติวิธีไม่ใช่กำลังอาวุธ ถ้าเราเข้าไปในอินโดจีนเมื่อไร ญี่ปุ่นก็จะเข้ามาในประเทศไทย นี่เป็นสิ่งที่ท่านได้พูดเตือนเอาไว้ ท่านไม่สามารถออกมาขัดขวางได้เต็มที่ ในเมื่อกระแสของลัทธิชาตินิยมขาวจัดเป็นไปอย่างรุนแรงในสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คำปราชญ์ของท่านนี้เรายืนยันได้จากการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ

ท่านเตือนเรื่องการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเดินขบวนด้วยคำขวัญของการเจรจาโดยสันติวิธี

จุดที่เราจะเห็นได้ชัดอีกก็คือ พระเจ้าช้างเผือก ท่านปรีดีในฐานะผู้ประกาศการณ์การ และผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์ นางเอกพระเจ้าช้างเผือกนั้นก็เป็นวาธรรมศาสตร์ (ไพลิน นิลรังสี) หลายท่านคงได้ดูหนังเรื่องนี้ ได้เคยอ่านเรื่องราวมาแล้ว การสร้างหนัง พระเจ้าช้างเผือกมีส่วนให้นักศึกษากับท่านใกล้ชิดกันมาก การเลือกพระเอกนางเอกก็คู่ ตัวกันที่ติดใจตนเอง แล้วหนังเรื่องพระเจ้าช้างเผือกก็มีบทบาทในการกอบกู้ประเทศ ไทยภายหลังกองการโลกอีกด้วย นี่เป็นการแสดงความคิดของท่านเกี่ยวกับสงคราม และสันติภาพ ท่านยืนอยู่กับสันติภาพ ทำให้สัมพันธ์มิตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา เห็นเจตจำนงของคนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง อันนี้ผมคิดว่าเป็นส่วนที่ทำให้ท่านมีความผูกพัน กับมหาวิทยาลัยมาก บทบาทเหล่านี้ดำเนินมาจนถึงจุดสุดท้าย เมื่อเกิดรัฐประหาร 2490 (ด้วยข้ออ้างจากกรณีสวรรคต) ดังที่ท่านทั้งหลายทราบกัน ท่านปรีดีต้อง จากประเทศไทย และจากธรรมศาสตร์ไป แม้ท่านยังมีตำแหน่งผู้ประกาศการณ์การเป็นทาง การอยู่เรื่อยมา จนกระทั่ง พ.ศ. 2495 ซึ่งเขามาเปลี่ยนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เฉยๆ เลิกตำแหน่งผู้ประกาศการณ์การ มี ตำแหน่งอธิการบดีแทน (จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอธิการบดีคนแรก) ผมคิดว่าท่าน ปรีดียังอยู่ในความรู้สึก ในฐานะผู้ให้และผู้สร้างชีวิตและวิญญาณของธรรมศาสตร์ ยังผูกพันอยู่กับคนธรรมศาสตร์จำนวนมาก ผมอยากจบลงด้วยการนำหนังสือที่มีชื่อว่า ธรรมจักร พิมพ์เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2493 (11 พฤษภาคมคือวันเกิดของท่านปรีดี) มีผู้เขียนท่านหนึ่งที่ใช้นามปากกา "14559" กล่าวว่า

 "ครั้นเกิดรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ประมุขของมหาวิทยาลัย ต้องลี้ภัยการเมืองไปยังต่างประเทศ อาจารย์ถูกจับกุมคุมขัง การสอบไล่ของนักศึกษา ในบางลักษณะวิชาต้องทำการสอบกันใหม่ เนื่องจากกระดาษคำตอบของนักศึกษาถูกใช้เป็นเป้าสำหรับประลองความคมของดาบปลายปืน ขณะนั้นเป็นเวลาปิดสมัยการศึกษา ประจำปี ซึ่งโดยปกติมหาวิทยาลัยก็เงียบเหงาอยู่แล้ว แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะ นั้น บรรยากาศเต็มไปด้วยความเศร้าและทึบตะมึน แม้ดวงอาทิตย์จะแจ่มกระจ่างปานใดก็ตาม แต่นักศึกษาที่ช่างเท้าเข้าไปในมหาวิทยาลัยในขณะนั้น ก็รู้สึกประหนึ่งว่าดวง

อาทิตย์นั้นไร้แสง เพราะยอดโดมที่เคยตระหง่านท้าทายเมฆดูล้ายประหนึ่งว่าจะพลอย
 เสร้าไปกับนักศึกษาด้วย เพราะเขาเหล่านั้นรู้สึกโดยสัญชาตญาณว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้น
 ไป วาระที่เขาจะต้องกัดฟันเผชิญกับมรสุมและพายุร้ายได้มาถึงแล้ว” ขอบคุณมากครับ

ขอขอบคุณ นกรินทร์ เมฆไครรัตน์ และดำรง ไกรครวญ ที่ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สำหรับการปรากฏครั้งนี้
 ซึ่งแสดง ณ หอศิลป์วัฒนธรรม ม.ธ. วันที่ 23 มิถุนายน 2528

ปรีดี พนมยงค์ :
“รัฐ” แห่งขบวนการเสรีไทย

เผชิญหน้ากับ “รัฐ”*

พล.อ.เนตร เขมะโยธิน

การพบปะกับ “พุลเา” อดุลย์เดชจรัสในคืนนั้น ทำให้ข้าพเจ้าทราบเรื่องราวและแผนการเกี่ยวกับ “งานใต้ดิน” ของเราเพิ่มเติมขึ้นอีก “พุลเา” เล่าให้รองแม่ทัพใหญ่และข้าพเจ้าฟังว่า ขณะนั้น “งานใต้ดิน” ทางด้านตำรวจซึ่งท่านเป็นหัวหน้ากำลังดำเนินไปอย่างกว้างขวาง และได้ร่วมมือประสานงานกับฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นอย่างดีเสรีไทย 8 คนที่อยู่ในความควบคุมของตำรวจสันติบาลที่ปทุมวัน ได้ร่วมมือกับท่านตลอดมา เวลานี้เราติดต่อกับกองบัญชาการสัมพันธมิตรที่เมืองแคนดีได้เรียบร้อยแล้ว งานขั้นต่อไปก็คือทางด้านการตำรวจ จะส่งตำรวจสันติบาลหนุ่มๆ จำนวนหนึ่ง ออกไปรับการฝึกการใช้อาวุธและการรบแบบใต้ดินที่เกาะลังกา ส่วนภายในประเทศนั้นนายตำรวจสันติบาลกลุ่มหนึ่งก็ได้รับหน้าที่ให้ดำเนินงานใต้ดินภายใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของ “พุลเา” ส่วนในภูมิภาคทั่วไปนั้น “พุลเา” ก็ได้วางสายงานทางด้านการตำรวจและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ไปดำเนินงานอยู่แล้วทั่วประเทศ

*คัดจาก เนตร เขมะโยธิน, พล.อ. งานใต้ดินของพันเอกโยธี, (พระนคร: บริษัทธนະการพิมพ์, 2500), หน้า 17-104.

ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (ร.อ.เข้ม) และคุณประธาน เปรมกมล (ร.อ.แดง) เสรีไทย จากประเทศอังกฤษ ซึ่งได้พบกับเราในคืนนั้นเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เมื่อกระโด้มลงมา ในดินแดนไทยในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ต่อมาถูกชาวบ้านกับตำรวจท้องที่จับกุมตัวส่งเข้าคุก และถูกล่อลวงโซ่ในฐานะ “แนวที่ 5” แทบแยกไปเลย เพราะหิดที่ไม่วูก “ชิงกั” เมื่อกุมตัวมาส่งตำรวจสันติบาลที่กรุงเทพฯ และได้พบกับ “พูเตา” แล้วจึงอยู่ในฐานะปลอดกัย เวลาที่ตำรวจของ “พูเตา” ยังควบคุมตัวอยู่หรือที่ถูกควรจะเรียกว่า ให้ความอารักขามากกว่า ได้รับความสะดวกสบายพอควร แต่ยังไม่ไหนมาไหนเป็นอิสระไม่ได้ เพราะถ้าพลาดทำเสียทีไปถูกทหารญี่ปุ่นจับได้ละก็ เป็นเกิดเรื่องใหญ่แน่

“เวลานี้ผมยังไม่ได้พบญาติพี่น้องเลย” ดร.ป๋วย กล่าวกับข้าพเจ้า “ได้แต่นั่งรถยนต์ ดูบ้าน ดูเมืองในเวลาากลางคืน”

ข้าพเจ้าถาม ดร.ป๋วยว่า “คุณมีแผนการจะกระทำอย่างไรต่อไป?”

ดร.ป๋วย “ผมอยากจะกลับไปนอกประเทศอีกเพื่อติดต่อกับทางโน้น แต่จะต้องฟังเสียงผู้ใหญ่วางนี้ดูก่อนว่าจะอนุญาตหรือไม่”

เรามีเวลาสนทนากันประมาณครึ่งชั่วโมง ครั้นแล้วรองแม่ทัพใหญ่กับข้าพเจ้าก็ลากลับ พล.ท.หลวงสินาคฯ รองแม่ทัพใหญ่กระซิบบอกข้าพเจ้า ขณะเมื่อเราลงจากรถยนต์ที่บ้านของท่านว่า “วันหลังอ้าวจะพาถือไปพบท่านปรีดีผู้สำเร็จราชการแล้วอ้าวจะนัดให้ถือมาพบกับอ้าวภายหลัง”

ข้าพเจ้าเดินทางกลับบ้านในคืนวันนั้นด้วยหัวใจเต้นระทึก เรื่องราวของพวกเราได้ดินทั้งนอกและในประเทศที่ข้าพเจ้าได้ทราบจากบุคคลต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังวนเวียนอยู่ในสมองตลอดทาง ระหว่างนั้นถนนหนทางในพระนครมืดดื้อไปหมด เพราะโรงไฟฟ้าถูกฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งบอมบ์พินาศไปแล้ว เวลาากลางคืนมีผู้คนเดินตามถนนน้อยเต็มที นอกจากผู้ที่มีกิจธุระจำเป็น ชาวพระนครส่วนมากได้อพยพหลบภัยไปอยู่ตามหัวบ้านหัวเมือง หรือมิฉะนั้นก็หลบออกไปอยู่ตามชนบทใกล้เคียง พอค่ำลงทุกคนก็หวาดผวายุ่เกือบตลอดคืน รอคอยฟังเสียง “หาว” ที่จะดังกังวานขึ้น แม้ว่าประชาชนจะพอทราบบ้างเหมือนกันว่าเครื่องบินของสัมพันธมิตรที่มาทิ้งระเบิดนั้น มักจะเลือกทิ้งเฉพาะที่หมายซึ่งมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ แต่ก็ไม่นั่นกความผิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้เสมอ ดังที่เคยมีมาแล้วบ่อยครั้ง

นอกจากภัยจากทางอากาศ ซึ่งได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับบุคคล
 ทั่วๆ ไปแล้ว สำหรับตัวข้าพเจ้ายังมีภัยที่จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่ง
 นั่นคือภัยจาก “มหามิตร” ของเราเอง ข้าพเจ้าได้มีส่วนในการปฏิบัติงานเพื่อชาติบ้าน
 เมืองอย่างลับๆ ตามที่เล่ามาแล้วตั้งแต่ต้นจนกระทั่งบัดนี้ แม้ว่าการปฏิบัติงานของข้าพเจ้า
 จะพยายามปกปิดและซ่อนเร้นเพียงใดก็ตาม แต่ก็ไม่มีใครรับรองได้ว่า “มหามิตร” ของ
 เราจะไม่รู้เบาะแสบ้าง กองทัพญี่ปุ่นที่ตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทยมีหุมีตาเป็นสับประรดทั่วไป
 ทุกหนทุกแห่ง ท่าทีของทหารญี่ปุ่นที่มีต่อกองทหารไทย ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว
 ว่า ไม่สู้จะไว้วางใจเท่าใดนัก แต่เมื่อยังจับไม่มั่นคั่นไม่ตาย ก็คุมเชิงกันอยู่ ถ้าสมมุติว่า
 ทางญี่ปุ่นสืบทราบมาว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่มีพฤติกรรมไปในทางไม่น่าไว้วางใจ และจับ
 ตัวข้าพเจ้าไป รัฐบาลไทยในขณะนั้นจะช่วยอะไรข้าพเจ้าได้บ้าง ก็สงสัยอยู่เป็นอันมาก?
 ที่หน้าบ้านของข้าพเจ้ามีนายทหารญี่ปุ่นมาเข้าบ้านอยู่ ข้าพเจ้าเห็นเขานั่งรถเข้าออก
 เกือบทุกวัน เขาจะรู้จักข้าพเจ้าหรือเปล่าไม่ทราบ แต่ถึงอย่างไร ข้าพเจ้าก็ต้องระวังตัว
 แจกทีเดียว

ในตอนปลายปี พ.ศ. 2487 สถานการณ์ของสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ผันแปรไป
 เป็นอันมาก ทางด้านยุโรปกองทัพสัมพันธมิตรซึ่งยกพลขึ้นบกทวีปยุโรป ทางภาคตะ-
 วันตกเฉียงเหนือและทางภาคใต้ของประเทศฝรั่งเศส ได้ทำการรุกก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว
 สามารถขับไล่กองทัพนาซีร่นถอยกลับไปประเทศเยอรมันนีอยู่เรื่อยๆ ในขณะเดียว
 กันกองทัพของโซเวียตรัสเซียก็รุกขนาบเข้ามาทางด้านตะวันออกของประเทศเยอรมันนี
 ประสานกับกองทัพสัมพันธมิตรอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งรุกจากทางเหนือของประเทศอิตาลี
 บีบวงล้อมเข้ามาอีกทางหนึ่ง กองทัพของนาซีจึงถูกดันทั้งสามด้าน ความปราชัยของ
 ฝ่ายอักษะในยุโรปเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เสียแล้ว ปัญหาอยู่ที่เวลาเท่านั้น

ส่วนทางด้านทวีปเอเชีย กองทัพของสัมพันธมิตรก็กลับเป็นฝ่ายรุกและผลักดัน
 กองทัพญี่ปุ่นให้ร่นถอยทุกด้าน กองทัพอังกฤษสามารถแย่งดินแดนบางส่วนของประเทศ
 พม่าก็เคยสูญเสียไปกลับคืนมาได้ ทางด้านมหาสมุทรแปซิฟิก กองทัพอเมริกันก็
 สามารถแย่งเกาะเล็กเกาะน้อย ซึ่งมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์กลับคืนมาได้มากขึ้นทุกที

สำหรับเหตุการณ์ภายในประเทศไทย หลังจากนายควง อภัยวงศ์ ได้จัดตั้งรัฐบาล
 ขึ้นบริหารงานของประเทศแล้ว กิจการต่างๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ยิ่งสงคราม

ยึดเยื่อไปนานเพียงใด ประชาชนพลเมืองก็ได้รับความอดอยากขาดแคลนยิ่งขึ้น ค่าครองชีพสูงขึ้น เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มตลอดจนยารักษาโรคมียาจำนวนน้อยลงทุกที และราคาสูงลิ่ว เศรษฐกิจที่เมืองไทยเป็นประเทศกสิกรรม และเป็นประเทศอยู่ข้าวอยู่น้ำ แต่ถึงกระนั้นอาหารการกินก็พลอยมีราคาสูงขึ้นเหมือนกัน บรรดา “นักฉวยโอกาส”ทั้งหลายได้สร้างความเป็นเศรษฐีสงครามให้แก่ตนเอง จากความอดอยากยากแค้นของประชาชนในขณะนั้น ก็มีจำนวนไม่น้อย แต่นักคิดเหล่านี้ก็ได้รับการนับหน้าถือตา มาจนกระทั่งบัดนี้ก็มี

นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีสมัยปลายสงคราม ต้องทำหน้าที่อย่างหนัก ในการรักษาสถานการณ์ซึ่งกำลังเข้าขั้นสุกงอม ด้วยความลำบากยากยิ่ง ทั้งๆ ที่นายควง อภัยวงศ์ทราบถึงการดำเนินงานของ “พวกใต้ดิน” อยู่เต็มอก แต่ก็ต้อง “ตีหน้าเช่” และ “เล่นละครตลกกับญี่ปุ่น” อยู่ตลอดเวลา “ถูกไม่ในทางการเมือง” ที่นายควง อภัยวงศ์ มีอยู่ท่าใดต้องนำออกมาใช้เพื่อแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าขายผ้าเอาหน้ารอดไปวันหนึ่งๆ

การที่จะกล่าวว่า ทางญี่ปุ่นไม่ทราบการเคลื่อนไหวของพวกเสรีไทยและการตีหน้าขายของรัฐบาลไทยในขณะนั้น ออกจะเป็นการดูหมิ่นกันเกินไป ข้าพเจ้าทราบดีว่า ญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาติที่ฉลาดและมีไหวพริบดี ทราบการเคลื่อนไหวของเราเหมือนกัน แต่การที่กองทัพญี่ปุ่นยังมิได้จัดการให้แตกหักลงไปนั้น เห็นจะเกี่ยวกับ “จิ้งหระ” และ เหตุการณ์แวดล้อมอื่นๆ ด้วยกระมัง?

มีผู้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า วันหนึ่ง พล.ท.นากามูระ แม่ทัพหน่วยจิ ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทย ได้เชิญนายควง อภัยวงศ์ และรัฐมนตรีในคณะของท่านหลายคนไปรับประทานอาหาร ในระหว่างรับประทานอาหาร คนหนึ่งนายพลแม่ทัพญี่ปุ่นได้พูดเป็นภาษาไทยกับนายกรัฐมนตรีไทยว่า “เมืองไทยมีผลไม้มาก” ท่านผู้อ่านฟังทราบว่ นายพลญี่ปุ่นผู้นี้สนใจในภาษาไทยมาก และพยายามหัดพูดภาษาไทยกับคนไทยเสมอ คำว่า “ผลไม้” ของนายพลนากามูระนี้ มีความหมายลึกซึ้งนัก เขาจะหมายถึงผลไม้จริงๆ หรือ “ผลไม้” อะไร ท่านผู้อ่านโปรดพิจารณาเอาเอง แต่ผู้ที่เล่าให้ข้าพเจ้าฟังบอกว่า คำพูดของนายพลนากามูระประโยคนั้น เล่นเอานายควง อภัยวงศ์ถึงสะอึกไปเหมือนกัน

อย่างไรก็ดี เราต้องยอมรับว่า สมัยที่นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรก คือตอนปลายสงครามโลกคราวที่แล้วนั้น นายควง อภัยวงศ์เล่นละครตลกให้

ญี่ปุ่นดูได้อย่างไม่เลวเลยทีเดียว

ครั้นแล้ว วันสำคัญวันหนึ่งในชีวิตของข้าพเจ้าก็มาถึง ขณะนั้นเห็นจะอยู่ในราวต้นเดือนมีนาคม 2487 พ.ท.หลวงสินาคฯ รองแม่ทัพใหญ่โทรศัพท์นัดให้ข้าพเจ้าไปพบที่กองบัญชาการกองทัพอากาศสวนจิตรลดา เมื่อข้าพเจ้าไปพบท่านรองแม่ทัพใหญ่ตามคำสั่ง ประโยคแรกที่ท่านกล่าวแก่ข้าพเจ้าก็คือ

“วันนี้ฉันจะพาออกไปพบกับท่านปรีดี! เวลาบ่ายโมงครึ่ง ลือไปยืนคอยอ้อยู่ที่ใกล้ประตูสวนจิตรฯ ทางด้านเขาดิน เมื่อรถของอ้าวผ่านไป อ้าวจะรับลือขึ้นรถไปด้วยกัน”

ข้าพเจ้าไม่มีคำตอบใดๆ นอกจากรับคำว่าเข้าใจตามคำสั่งนั้นแล้ว ท่านผู้อ่านพึงสังเกตว่าแม้แต่การนั่งรถไปด้วยกัน รองแม่ทัพใหญ่ก็ได้วางแผนการอย่างระมัดระวังเพื่อมิให้นายทหารในกองบัญชาการกองทัพอากาศเห็น ท่านให้ข้าพเจ้าไปดักรอขึ้นรถไปกับท่าน ณ ตำบลซึ่งปลอดภัย เพราะในสวนจิตรลดาซึ่งเป็นที่ตั้งกองบัญชาการกองทัพอากาศและกองทัพบกสนามขณะนั้น มีบริเวณกว้างขวาง และมีผู้คนไปมาติดต่อเป็นจำนวนมาก

ใกล้เวลากำหนดที่นัดหมายกันไว้ ข้าพเจ้าก็ไปเดินเตร่อยู่ในบริเวณประตูทางออกด้านเขาดิน ซึ่งห่างไกลจากตัวกองบัญชาการเกือบหนึ่งกิโลเมตร ประมาณไม่เกิน 5 นาที รถของรองแม่ทัพใหญ่ก็แล่นมาตามถนนเล็กๆ จากกองบัญชาการ และหยุดลง ณ ตำบลที่ข้าพเจ้ายืนคอยอยู่ ข้าพเจ้าทำความเคารพตามระเบียบวินัยของทหาร แล้วก้าวขึ้นรถในตอนหลัง นั่งคู่ไปกับรองแม่ทัพใหญ่ โดยมีได้พูดจาอะไรกันเลยอีกราว 15 นาทีต่อมา รถก็แล่นเข้าไปในท่าเทียบ “ท่าช้าง” เราทั้งสองเดินเข้าไปในห้องรับแขก เมื่อรองแม่ทัพใหญ่ได้แจ้งแก่ผู้รับใช้ถึงความประสงค์ว่า จะขอพบท่านผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว เราก็นั่งคอยอยู่ในห้องนั้น สักครู่หนึ่งบุรุษผู้ซึ่งตัดผมเกรียน ผิวเนื้อสองสี ก่อนข้างขาว วยส์สิบเศษ รูปร่างสันทัด ในเครื่องแต่งกายอยู่กับบ้าน และมีแพรพันคอสีขาวก็เดินเข้ามา เมื่อเห็นหน้าข้าพเจ้าก็จำได้ทันที ผู้ที่เดินเข้ามาต้อนรับเรา คือนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในสมัยนั้น

ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักนายปรีดี พนมยงค์ เป็นส่วนตัวมาก่อนเลย นอกจากได้ทราบอย่างที่ถูกกลทัวไปทราบกันว่า ท่านเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในคณะก่อการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และได้มีบทบาททางการเมืองอย่างสำคัญยิ่ง ในสมัยต่อมา บุคคลที่ใกล้ชิดกับท่านผู้นี้ เรียกท่านว่า “อาจารย์” ซึ่งก็เนื่องมาจากท่านเคยเป็นอาจารย์เคยสอนวิชากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายสมัยก่อน

เปลี่ยนแปลงการปกครอง บทบาทและงานของนายปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงขณะนั้น เป็นเรื่องที่ยืดเยื้อและสลับซับซ้อนมากเกินกว่าที่จะนำมาเล่าได้อย่างละเอียดในหนังสือเล่มนี้ แต่พอจะสรุปได้ว่า หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิ.ย. 75 เป็นต้นมา นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลคณะต่างๆ ตลอดมา เว้นแต่ระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ถูกกล่าวหาว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” และถูกเนรเทศไปอยู่ต่างประเทศ แต่ในที่สุดเมื่อได้มีการชำระสะสางและปรับความเข้าใจกันดีแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ก็กลับมาบริหารงานของประเทศในตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมมือกับเจ้าคุณพหลพลพยุหเสนา และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยความราบรื่น จนกระทั่งเมื่อกองทัพญี่ปุ่นได้รุกรานประเทศไทย ในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 นายปรีดี พนมยงค์จึงถูก “ยกย่อง” ขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามนี้ว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น เนื่องมาจากความคิดเห็นในทางการเมืองของบุคคลทั้งสองคือ จอมพล ป. กับนายปรีดี แตกแยกกันในการที่จะกู้อิสรภาพของบ้านเมืองในยามคับขัน เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ มาดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว ก็ได้วางแผนการกู้อิสรภาพโดยจัดตั้งขบวนการเสรีไทยในประเทศขึ้นอย่างเงียบๆ แม้ว่านายปรีดี พนมยงค์ จะปลีกตนออกจากวงการของรัฐบาลแล้วก็ดี แต่ก็ยังมีลูกศิษย์ลูกหาและสมัครพรรคพวกที่จงรักภักดีอยู่เป็นอันมาก จนบุคคลทั้งหลายเรียกกันติดปากว่า “อาจารย์ท่าช้าง” บ้าง “ท่านท่าช้าง” บ้าง หรือบางคนก็เรียกว่า “อาจารย์” เฉยๆ อันเนื่องมาจากท่านผู้นี้มีบ้านพักทางราชการอยู่ท่าช้างวังหน้านั่นเอง

การดำเนินงานใต้ดินของนายปรีดี พนมยงค์ ได้ดำเนินไปอย่างได้ผล เท่าที่ทราบนั้น “อาจารย์ท่าช้าง” ได้ส่งนายสงวน ตุลารักษ์ นายกำจัด พลาญกูร และนายถวิล อุดล ออกไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร ที่ประเทศจีน และต่อมานายสงวน ตุลารักษ์ ได้เดินทางต่อไปยังสหรัฐอเมริกาเป็นผลสำเร็จ ส่วนภายในประเทศ นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ดำเนินรุดหน้าไปมากอยู่ เพราะได้ร่วมงานกับบุคคลสำคัญหลายคน เช่น คุณทวี

บุญยะเกศ, กุณดิเรก ชัยนามเป็นต้น และในระยะหลังมี “นายพลตากู” ร่วมอยู่ด้วย ทหารเรือส่วนหนึ่งซึ่งมี หลวงสังวรณยุทธกิจเป็นหัวหน้า ก็ร่วมอยู่ในขบวนการนี้ และยังมีบุคคลสำคัญทางฝ่ายพลเรือนอีกหลายคน

ครั้นเมื่อนายปรีดี พนมยงค์ ได้วางแผนการทางการเมืองภายใน “ไค่น” รัฐบาลจอมพล ป. ลงได้ และสนับสนุนให้นายควง อภัยวงศ์ จัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่แล้ว รัฐบาลใหม่กับขบวนการใต้ดินภายใต้การอำนวยการของนายปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งกว่านั้นนายปรีดี พนมยงค์ ยังได้ฝ่ายทหารซึ่งมีเจ้าคุณพลพลยุทธเสนาแม่ทัพใหญ่และ พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สินาโคโยธารักษ์ รองแม่ทัพใหญ่ กับฝ่ายตำรวจซึ่งมี “นายพลตากู” เข้าร่วมงานอีกด้วย ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าขบวนการใต้ดินหรือเสรีไทยในประเทศขณะนั้น ได้รวมกำลังกันเข้าเป็นปึกแผ่นและเข้มแข็งยิ่งกว่าสมัยใดๆ

ได้กล่าวมาแล้วว่า ข้าพเจ้ามิได้เคยรู้จักมักคุ้นกับนายปรีดี พนมยงค์มาก่อน ฉะนั้น, วันนั้นจึงเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เผชิญหน้ากับหัวหน้าใหญ่ของเสรีไทยซึ่งมีนามสมญาว่า “รัฐ” ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

หลังจากที่รองแม่ทัพใหญ่และข้าพเจ้าได้ทำความเคารพท่านเจ้าของบ้านและเรานั่งกันเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าสังเกตว่า ในห้องนั้นมีเราเพียง 3 คนเท่านั้น

“ผมยินดีมากที่ได้พบกับคุณเนตร” เป็นประโยคแรกที่ “รัฐ” กล่าวแก่ข้าพเจ้า “ผมคิดว่าท่านรองแม่ทัพใหญ่คงจะเล่าเรื่องราวต่างๆ ของเราให้คุณได้ทราบแล้ว”

ข้าพเจ้า “ครับ, กระผมทราบแล้ว”

“รัฐ” กล่าวต่อไปว่า “ผมยินดีที่ทราบว่า คุณสมัครใจเข้าร่วมปฏิบัติงานกับพวกเรา ผมได้ทราบมาเหมือนกันว่าคุณเคยร่วมงานใต้ดินมาตั้งแต่สมัยท่านจอมพลเป็นรัฐบาล และได้ยื่นข้อเสนองานของคุณมานานแล้ว” หัวหน้าใหญ่เสรีไทยหยุดไปชั่วระยะหนึ่งแล้วจึงกล่าวสืบไปว่า “แต่งานของเราครั้งนี้มีความสำคัญมาก เกี่ยวกับความเป็นความตายของประชาชาติ พวกเราทุกคนที่ร่วมงานนี้ ได้ตกลงกันแล้วว่า ทุกคนจะต้องปฏิบัติงานโดยการเสียสละ ไม่ใช่เพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนอย่างใด”

ข้าพเจ้า “กระผมทราบดีแล้วในเรื่องนี้”

รัฐ “เวลานี้ เราติดต่อกับฝ่ายอังกฤษและอเมริกันได้แล้ว เขากำลังส่งคนของเขาเข้ามาติดต่อกับเราในกรุงเทพฯ และทางฝ่ายเราได้ส่งผู้แทนของเราไปพบกับกองบัญชา-

ชาการสัมพันธมิตรที่แคนดี ซึ่งผมได้ส่งคุณดิเรก ชัยนาม, คุณหลวงชาตินักรบกับคุณถนัด คอมันต์ ออกไปตกลงกับเขามาแล้ว เมื่อเร็วๆ นี้ ทางเขาได้ขอร้องให้เราส่งนายทหารของเราคนหนึ่ง ไปประจำที่แคนดี ทำหน้าที่เป็นนายทหารติดต่อกัน เราได้ตกลงกันแล้วว่าจะให้คุณไปทำหน้าที่นี้”

ข้าพเจ้า “ครับ กระผมยินดีรับใช้บ้านเมืองเต็มกำลังและความสามารถของกระผม กระผมจะพยายามกระทำหน้าที่ให้ดีที่สุด”

รัฐ “ผมขอขอบใจคุณเนตรเป็นอย่างยิ่ง หน้าที่ของคุณก็คือ จะต้องเป็นตัวแทนของพวกเราในนี้ และดูแลพวกคนไทยเรา ที่จะถูกส่งออกไปรับการฝึกและอบรมที่ประเทศอินเดียด้วย”

ข้าพเจ้า “กระผมเข้าใจแล้ว”

รัฐ “ส่วนกำหนดเดินทางนั้นจะบอกให้ทราบภายหลัง เวลานี้คุณเตรียมตัวไว้ให้พร้อมที่จะออกเดินทางได้ทันที เมื่อเขานัดหมายมา”

ต่อจากนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็สนทนาปราศรัยกับรองแม่ทัพใหญ่ถึงเรื่องอื่นๆ อีกเล็กน้อย ครั้นแล้วรองแม่ทัพใหญ่กับข้าพเจ้าก็อำลากลับ ข้าพเจ้าขอตัวแยกทางกับรองแม่ทัพใหญ่ที่ทำเนียบทำขางนั่นเอง เพื่อเดินทางกลับกระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นที่ทำงานของข้าพเจ้า พร้อมกับคิดมาตลอดทางว่า คราวนี้ละที่ข้าพเจ้าจะได้มีโอกาสทำงานสนองคุณชาติบ้านเมืองและประชาชนคนไทยอีก 18 ล้านคนที่มีบุญคุณแก่ข้าพเจ้าในการที่อุทิศหยาดเหงื่อของเขา เป็นทุนให้ข้าพเจ้าได้ออกไปศึกษาวิชาทหาร ณ ต่างประเทศ

พบหัวหน้าเสรีไทย หลวงประดิษฐมนูธรรม*

พล.อ.อ.ทวิ จุลละทรัพย์

หลังจากที่ข้าพเจ้าได้พาพันโทนิคอสมีทและนาวาตรีเทย์เลอร์ เข้ามาในประเทศไทยแล้วและเขาทั้งสองได้เข้าพบกับหัวหน้าคณะเสรีไทยคือ คุณหลวงประดิษฐมนูธรรม ซึ่งขณะนั้นทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อยู่ทาง SEAC** ได้ใช้ Code ชื่อของท่านว่า Ruth ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้สอบถามทางหน่วย OSS. ว่าทำไมจึงใช้ชื่อนี้ ทางฝ่ายการข่าวของเขาก็บอกว่าเขาใช้คำว่า Truth เป็นหลักแล้วตัดเอาตัว T ออกเหลือแต่ Ruth การที่เขาใช้คำว่า Truth เป็นหลักก็เพราะเขาถือว่าการดำเนินการใต้ดินนี้เขาจะต้องติดต่อกับบุคคลที่มีการเสียสละต่อชาติบ้านเมืองและมีความซื่อสัตย์สุจริตเชื่อถือได้ เขาจึงตั้งค่านั่นว่า Truth ซึ่งมีความหมายในตัวของมันเอง

การเจรจาระหว่าง Ruth กับนายทหารอเมริกันก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการโจมตีญี่ปุ่นเป็นการใหญ่ ในขณะนั้นยังทำไม่ได้ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าพันธมิตรติดการรบในยุโรป ขณะนั้นทหารญี่ปุ่นก็เริ่มจะรู้ระแคะระคายเกี่ยวกับการปฏิบัติการของพวกเสรีไทย

*คัดจาก ทวิ จุลละทรัพย์, พล.อ.อ., *ชาติอยู่เหนือสิ่งใด (บันทึกความจำ)*, (กรุงเทพฯ: วรุฒิกการพิมพ์, 2527), หน้า 165-168.

**SEAC คือ South East Asia Command ซึ่งหมายถึงกองบัญชาการของสัมพันธมิตรภายใต้บังคับบัญชาของลอร์ดหลุย เม้าท์แบตเตน

บ้างแล้ว แต่ยังจับไม่มั่นว่าใครทำอะไรที่ไหนหรือพันธมิตรจะมามีอำนาจ โดยไม่มีคนไทยมีส่วนร่วมรู้เห็นด้วย อย่างไรก็ตามก็ตีรัฐบาลซึ่งมีนายควง อภัยวงศ์ ก็ต้องดีหน้ากับญี่ปุ่นอยู่ตลอดเวลา เพราะแม้แต่นายควง ก็ไม่ทราบแน่นอนว่าพวกใดได้ดินทำอะไรบ้าง ดังนั้นจึงไม่ต้องลำบากในการตีหน้า เพราะตนเองก็ไม่ทราบเรื่องแม้ว่าจะทราบก็ไม่มากกว่าทหารญี่ปุ่นทราบ

มีคราวหนึ่งที่หน่วยใต้ดินของเราทราบมา กล่าวคือ นายพลนากามูระได้ถูกนายพลญี่ปุ่นคนหนึ่ง เสนอความเห็นให้กองทัพญี่ปุ่นทำการยึดประเทศไทยโดยเด็ดขาด และให้มีอำนาจในการปกครองประเทศไทยเช่นเดียวกับที่ญี่ปุ่นทำกับอินโดนีเซียและมาเลเซีย แต่ถูกนายพลนากามูระคัดค้านโดยให้เหตุผลว่าขณะนี้ญี่ปุ่นก็มีศัตรูอยู่รอบบริเวณ ตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิกแล้ว ถ้าไปยึดไทยอีกหนึ่งแล้ว ญี่ปุ่นจะหาทางถอยกลับไปป้องกันเกาะญี่ปุ่นไม่ได้เลย ถ้าให้เป็นไปเช่นนี้ เชื่อแน่ว่าไทยคงจะไม่ทำอะไรรุนแรงต่อกองทัพญี่ปุ่น ดังนั้นเป็นเวลาญี่ปุ่นจะต้องยอมยอมโดยไม่ใช้กำลัง นายพลญี่ปุ่นคนนั้นก็ยังไม่ยอมจนถึงกับทบทวนใจกันขึ้น นายพลนากามูระต้องเอาขามูไรและเส้มาซึ่งได้รับพระราชทานมาจากองค์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิมาวางไว้บนโต๊ะ ต่อหน้านายพลผู้นั้นแล้วหันหน้าไปทางประเทศญี่ปุ่นและถวายนามเคารพพร้อมกับตะโกนด้วยเสียงอันดังว่า “ข้าแต่องค์พระมหาจักรพรรดิ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับดาบและเส้มาญาติจากพระองค์มา เพื่อทำการนำกองทัพของพระองค์ให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศญี่ปุ่น บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องใช้อำนาจเด็ดขาดตามพระบัญชาแล้ว” กล่าวแล้วนายพลนากามูระได้ยกเส้มาขึ้นฟาดลงไปบนโต๊ะ แล้วบอกให้นายพลญี่ปุ่นผู้นั้นออกไปจากห้อง

ประเทศไทยจึงพ้นจากการเป็นประเทศในความคุ้มครองของญี่ปุ่นด้วยการฉ้อโกงนี้ พวกเราเห็นใจนายพลนากามูระที่เขาต้องเลือกปฏิบัติเช่นนั้น แต่ต่อมาเราก็ได้ทราบด้วยความเสียใจว่า นายพลญี่ปุ่นที่เสนอให้ยึดประเทศไทยได้ทำการปลิดชีพตนเองโดยวิธีสารัตถ์ตามหลักของนักรบบูชิโด เพราะเขาไม่เห็นด้วยกับนโยบายของนายพลนากามูระ

เมื่อนายทหารอเมริกันทั้งสองได้พบปะหารือกับ Ruth เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็มีหน้าที่ที่นายทหารอเมริกันทั้งสองนี้กลับไปยังอินเดียอีก ข้าพเจ้าได้เสนอไปยังกองบัญชาการว่าเพื่อไม่ให้เสียเที่ยวเครื่องบินที่จะมารับควรจะได้นอนอาวูมา

ด้วย ซึ่งทาง SEAC อนุมัติด้วยดีพร้อมกับได้ส่งข่าวมาว่าจะส่ง นายสงวน ตุลารักษ์
เดินทางเข้ามาประเทศไทยด้วย ข้าพเจ้าได้พานิคอลและเทย์เลอร์บินไปคอยที่ภูเก็ต
เพราะอยู่ในพระนคร รู้สึกว่าจะไม่ปลอดภัยเพราะเรามีอเมริกันที่ทำงานร่วมกับเรา
คือ ร้อยเอก เฮาเวิร์ด ปาลเมอร์ อยู่คนเดียวถ้ามีถึงสามคนก็จะเป็นการลำบากในการปกปิด
ความลับ

ปรีดีกับพระบรมวงศานุวงศ์*

สมภพ จันทระประภา

3 เดือนผ่านไป ลูกกระเบิดลงที่เกาะสีชังและรอบๆ เกาะ ก็เกาะสีชังนั้นมิได้อยู่ห่างจากศรีราชาเท่าใดนัก ทำให้ผู้นำพรึ่นพริง ท่านผู้ควบคุมขบวนเสด็จจึงนำความเข้ามาทูลประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เพราะเมื่อสมเด็จพระทัยประทับอยู่ที่ศรีราชานั้น ประธานผู้สำเร็จราชการคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ตรัสสั่งไว้ว่า

“ดีแล้ว ที่จะประทับโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเสียแล้ว ถ้ามีเหตุอะไรให้เข้ามาบอก จะจัดการถวายใหม่”

เมื่อประธานผู้สำเร็จฯ ทรงทราบแล้ว ตรัสว่า “เรื่องนี้นะรออีก 3 วันค่อยมาฟัง เพราะท่านปรีดีได้บอกไว้ว่า ถ้าถึงคราวจะอพยพสมเด็จพระพันวัสสา ท่านปรีดีจะจัดถวายเอง”

.....

*คัดจาก สมภพ จันทระประภา, สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ผดุงศึกษา, 2516), หน้า 390-396, 410-413.

ไม่มีใครเข้าใจว่าเหตุใด ดร.ปริดี ซึ่งเป็นหัวหน้าคนสำคัญในการบันทึกตอนอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ กลับมาขออาสาเป็นธุระในการที่ถวายความปลอดภัย ความสะดวกแก่สมเด็จพระอัยยิกาเจ้า หลายคนเคลงใจ หลายคนชื่นชม แต่จะเคลงใจหรือชื่นชมก็ตาม ความปลอดภัยของสมเด็จพระอัยยิกาเจ้าอยู่เหนือสิ่งใด สำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในขบวนเสด็จอพยพ

ในที่สุดสมเด็จพระเจ้า ก็เสด็จกลับจากโรงพยาบาลศรีราชา มาประทับที่โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คงเหลืออยู่แต่พระองค์เจ้าวปี ประทับรักษาพระองค์อยู่ต่อไป เพราะทรงพระประชวร ดร.ปริดี พนมยงค์ มารับเสด็จ และเชิญเสด็จลงประทับในเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ นำเรือไปจอดที่นนทบุรี ตรงข้ามกับเรือนจำบางขวาง 15 วัน เพื่อรอการจัดที่ประทับที่อยุธยา ระหว่างเสด็จอพยพหลบภัยอยู่นี้ สมเด็จพระทรงมีพระราชหฤทัยนึกถึงสมเด็จพระราชชนนีดาอยู่เสมอได้คร้่าวว่า

“ดีใจ ดีใจ หลานอยู่เมืองนอกไม่ต้องมาลำบากอย่างนี้ ไม่อย่างนั้น ฉันคงเอาไม่รอด ห่วงหลาน”

ที่อยุธยา ดร.ปริดี และภรรยาได้เข้าเฝ้าฯ เสนอกราบทูลซักถามถึงความสะดวกสบายอยู่เป็นเนืองนิจ จนคนที่กลางเคลงอยู่บางคนชักจะไม่แน่ใจ เพราะกิริยาพาทีในเวลาเข้าเฝ้าฯ นั้นเรียบร้อยนัก นุ่มนวลนัก นัยน์ตาก็ไม่มีแววอันควรจะระแวง ครั้งแรกที่เข้าเฝ้าฯ ม.จ. อภัยศรภา ทเวกุล ผู้ควบคุมกระบวนเสด็จ กราบทูลว่าหลวงประดิษฐฯ* มาเฝ้าฯ สมเด็จพระเจ้า ไม่เคยทรงรู้จักหลวงประดิษฐฯ* มาก่อนเลย หลวงประดิษฐฯ คนเดียวที่ทรงรู้จัก คือหลวงประดิษฐบาทุกา** เจ้าของห้างทำรองเท้ามีชื่อแห่งหนึ่งในนครหลวงฯ เป็นผู้ที่ทรงพระกรุณาในเรื่องเงินทองอยู่เสมอ จึงคร้่าวว่า

“อ้อ เขาเอาเงินมาใช้ฉันนะ”

“ไม่ใช่เพคะ.....” ม.จ.อภัยศรภา กราบทูล

“ไม่ใช่คนนี้ คนนี้เขาเป็นผู้แทนพระองค์ พระเจ้าอยู่หัว” กราบทูลแล้วเห็นสมเด็จพระเจ้า ยังทรงสงสัยอยู่ ก็กราบทูลต่อไปว่า

*หลวงประดิษฐ์มนูธรรม

**เซ่งเซ่ง

“สมเด็จพระยาฯยังงั้นละพะคะ”

สมเด็จพระฯ ก็ทรงเข้าพระทัยทันที ทรงมีพระราชปฏิสันฐานด้วยเป็นอย่างดี

“มาซิ พ่อคุณ อุดสำหมาเยี่ยม”

ศรีสชกถามถึงที่พัก และเมื่อทรงทราบว่าพักอยู่ที่คุ้มขุนแผน ก็ทรงหันไปทางข้าหลวง ศรีสสั่งว่า

“ดูข้าวปลาไปให้เขากินนะ”

เวลาเย็นๆ ผู้สำเร็จราชการฯ ก็เชิญเสด็จประทับรถยนต์ประพาสรอบๆ เกาะ

“หลานฉันยังเด็กนะ ฝากด้วย”

เป็นกระแสพระราชดำริครั้งหนึ่ง ผู้สำเร็จราชการฯ ก็กราบทูลสนองพระราช-
ประสงค์เป็นอย่างดี ด้วยความเคารพทำให้ผู้ที่ชื่นชมก็ทวีความชื่นชมยิ่งขึ้น ผู้ที่กลาง
แกลงก็เริ่มจะไม่แน่ใจตนเอง

วันหนึ่งที่วัดมงคลบพิตร จังหวัดอยุธยา สมเด็จพระฯ ตรัสว่า

“ฉันจะไปปิดทอง”

ศรีสแล้วเสด็จไปทรงซื้อทองที่วางขาย อยู่ในบริเวณนั้น เมื่อเสด็จไปถึงองค์พระ
ปรากฏว่าทองปิดไม่ถึง ผู้สำเร็จราชการฯ จึงกราบทูลว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าจะไปปิดถวาย”

สมเด็จพระฯ จึงประทานทรงให้ไปพร้อมศรีสว่า

“เอาไปปิดเถอะ คนที่ทำบุญด้วยกัน ชาติหน้าก็เป็นญาติกัน”

เล่าลือกันว่า กระแสพระราชดำรินั้นทำให้ผู้สำเร็จราชการฯ ขบซึ่งมาก
พวกที่ชื่นชมก็สรรเสริญพระปรีชาสามารถในสมเด็จพระฯ ว่าทรงเปลี่ยนใจคนที่เคยเขียน
ประกาศประณามพระราชวงศ์ได้อย่างตรงไปตรงมา พวกที่เกลือบแคลงอยู่ก็ยังคงเฝ้าดู
ต่อไป

.....

สมเด็จพระฯ ประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวังได้ 8 เดือน ก็ต้องตกพระทัยอย่าง
ยิ่ง เพราะวันหนึ่งได้มีการทิ้งระเบิดในพระนครครั้งใหญ่ ลูกกระเบิดลงที่บางกอกน้อย
วัดสุทัศน์และในพระบรมมหาราชวังลงที่พระที่นั่งบรมพิมาน และพระที่นั่งพิมานรัตยา
อันอยู่ข้างซ้ายของพระตำหนักที่ประทับไม่ก็เส้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงเชิญ

เสด็จหลบภัยไปประทับอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน โดยทอดเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ให้เป็นที่ประทับอยู่หน้าพระที่นั่งวโรภาส พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ประทับที่ตำหนักของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประทับที่ตำหนักพระราชเทวี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประทับที่ “เก้าห้อง” พระองค์เจ้าอาทรฯ ประทับที่ตำหนักพระราชชายา เจ้าดารารัศมีฯ ก็พักตามเรือนเล็ก ตำหนักน้อยทั่วกันไป ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล และ ม.จ.พัฒนายุ ดิศกุล ประทับที่วัดนิเวศธรรมประวัติ ทรงข้ามพระราชวัง พระราชวังบางปะอินก็กลับคืนสู่สภาพมีชีวิตขึ้นบ้าง ผู้สำเร็จราชการนั้นจอดเรือตะวันส่องแสงอยู่ที่หน้า “สภาคารราชประยูร” อันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นเขตพระราชฐานโดยแท้จริง ผู้ใดจะกล้ากลายเข้าไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นพลเรือนหรือทหารทั้งไทยทั้งญี่ปุ่น พระบารมีของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ แผ่รอบ บางปะอินเป็นที่ร่มรื่นอยู่นานถึงเก้าเดือน

ชาวบ้านในแถบนั้นก็กลับมีชีวิตชีวา ชวนกันมาเฝ้า หาอะไรแสดงถวายให้ทอดพระเนตรเพื่อทรงพระสำราญดังที่บรรพบุรุษเคยปฏิบัติมาในกาลก่อน บางวันก็มาแข่งเรือถวายให้ทอดพระเนตร บางวันก็มาเล่นเพลงเรือถวายให้ทรงฟัง บางคืนก็มาร้องถวาย เพราะการร้องในสมัยนั้นแพร่หลายมาก ทางราชการเองก็ให้หยุดวันพุธครึ่งวันเพื่อให้ข้าราชการได้พักผ่อนกัน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเห็นว่าระหว่างสงครามแพ่งมากที่สุด แต่ผู้สำเร็จราชการจัดหามาถวายจาก “อ.จ.ส.” คือร้านค้าของทางราชการในราคาถูก

เย็นๆ ก็เสด็จขึ้นทรงโครเกที่สนามหน้าพระที่นั่งวโรภาสและก็เล่นเคย ทรงรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสว่า

“ฉันเคยเล่นโครเก กับพระพุทธเจ้าหลวงที่สนามข้างใน นี่ไม่มีใครจะเล่นกับฉันได้ ดายกันเสียหมด”

ผู้สำเร็จราชการก็หมั้นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่เสมอ จนเจ้านายที่ตามเสด็จที่เคยไม่โปรดก็เริ่มจะโปรด เสด็จพระองค์ประดิษฐา เคยตรัสเล่าให้ผู้เขียนฟังวันหนึ่งว่า

“ผู้สำเร็จฯ นี่เขาคินะ เมื่อวานเขาเดินผ่านมาเห็น บุคดินปลูกต้นไม้อยู่ เขาว่าดีได้ออกกำลัง”

วันเกิดผู้สำเร็จฯ ผู้คุมกระบวนเสด็จก็จัดให้มีการแสดงละครสิ่งละอันพันละน้อย ให้เป็นการตอบแทนน้ำใจ พวกที่ชื่นชมยินดีในการกลับใจได้ของ ดร.ปรีดี ก็ชื่นชมไป ฝ่ายที่กลางแกลงและหัวแข็งก็ยังไม่ยอมลงใจสนิท แก้วเดือนในบางปะอินเป็นก้า เดือนแห่งความสุขของทุกคนที่บางปะอินอย่างดีที่สุดที่จะหาได้ในยามสงคราม ส่วนสมเด็จพระเจ้านั้นทรงพระประชวรไข้หวัดเมื่อหายประชวรแล้ว พระอธิษฐานที่เคยทรงไว้เมื่อครั้งถวายพระเพลิงสมเด็จพระราชาธิบดีของพระองค์ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ว่า ขอให้ทรง ล้มทุกสิ่งทุกอย่างให้หมด เริ่มจะเป็นผลบ้าง แต่ทุกคราวที่มีคนมาเฝ้าก็ตั้งพระสติได้ ผู้สำเร็จราชการนั้นทุกคราวที่มาเฝ้า จะทรงต้อนรับอย่างดี เคยตรัสด้วยว่า

“พ่อคุณเถอะ ผากหลานด้วยนะ พ่อมาทำบุญกับคนแก่นี้ พ่อได้กุศล”

ผู้สำเร็จฯ ก็รับพระราชเสาวนีย์ด้วยกิริยามารยาทอันงดงาม เจ้านายทั้งหลาย เห็นใจในการที่ผู้สำเร็จฯ มาอยู่ใกล้ชิดเป็นประจำ ทำให้อุ่นพระทัยกันทั่ว แต่ไม่มีสัก พระองค์หรือสักคนจะทราบว่ายายใน “สภาคารราชประยูร” อันเป็นที่พักของผู้สำเร็จฯ นั้น คือสถานที่บัญชาการเสรีไทยในประเทศ มีเครื่องรับ-ส่งวิทยุอันทันสมัยอยู่ชั้นล่าง อย่างมิดชิด

SST AIYOMARU

TOKIO

ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย*

ไชยยันต์ รัชชกุล

ก่อนอื่นต้องขอขอบคุณคณะกรรมการรำลึกปรีดี พนมยงค์ องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ให้เกียรติมาปาฐกถาในหัวข้อ “ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย” อย่างน้อยถ้าการพูดในวันนี้จะเป็นประโยชน์อยู่บ้าง ก็ในแง่ที่ว่าเราได้เรียนในสิ่งที่ท่านอาจารย์ปรีดีได้ทำไว้กับประเทศชาติและประสบการณ์ ความคิด หรือแรงบันดาลใจที่ท่านอาจารย์ปรีดีได้ทำเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย ซึ่งหวังว่ามันจะเป็นแรงเสริม หรือกระตุ้นให้เราคิดถึงการทำงานของท่านอาจารย์ ชวนให้เรา มีสปิริตทำนองเดียวกับที่ท่านมี แต่ขอทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนว่า การที่ดั่งหัวข้อ “ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย” นั้นมิได้หมายความว่า เป็นงานของท่านอาจารย์ปรีดีแต่เพียงผู้เดียว หรือที่เราพูดกันว่าไม่ใช่เป็น ‘วัน แมน โชว์’ (one man’s show) แต่เป็นการกระทำของคนจำนวนมากร่วมแรงร่วมใจกันที่พร้อมจะสละชีวิตเพื่อชาติ ซึ่งเราจะได้เห็นต่อไปว่าความร่วมมือในขบวนการเสรีไทยนั้น

*คัดจาก ไชยยันต์ รัชชกุล “ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,” ใน *ปรีดี พนมยงค์ ปาฐกถาพูด* ปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์, (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2528), หน้า 36-73.

มีความเสี่ยงอันตราย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ไม่มีเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว เมื่อเทียบการทำงานอย่างอื่นซึ่งอาจมีชื่อเสียง ตำแหน่ง หน้าที่การงาน เข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามหัวข้อบรรยาย “ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย” ก็มีความชอบธรรมและสมเหตุสมผลอยู่ ในฐานะที่ท่านมีความสำคัญยิ่งยวดต่อขบวนการนี้ ซึ่งหวังว่าจากการบรรยายหรือเล่าเรื่องความเป็นไปในขบวนการเสรีไทย จะทำให้เห็นภาพบทบาทและความสำคัญของท่านชัดเจนขึ้น ก่อนอื่นเราจำเป็นต้องเข้าใจขบวนการเสรีไทยในวงกว้างเสียก่อน ซึ่งหมายความว่าเราจะต้องเข้าใจสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในส่วนของไทยเกี่ยวข้องอยู่ หมายถึงว่าเรามองสงครามโลกในวงกว้าง แล้วก็มามองขบวนการเสรีไทย จึงเข้ามามองถึงบทบาทและความสำคัญของปรีดี พนมยงค์ในขบวนการนี้

นักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีคือ อี.เอช.คาร์ (E.H. Carr) กล่าวว่าในสงครามโลกครั้งที่ 1 จริงๆ แล้วเป็นเพียงสงครามกลางเมืองในยุโรปมากกว่า คือหมายความว่า เป็นการปะทะต่อสู้กันอยู่ในขอบเขตของยุโรปตะวันตกและตะวันออก แต่ว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ความจริงน่าจะเรียกเป็นสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะเป็นสงครามที่ดำเนินอยู่ในขอบเขตกว้างขวางทั่วโลก จากทวีปอเมริกาอย่างน้อยอเมริกาเหนือจนมาถึงทวีปเอเชีย ถ้าเราดูภาพเร็วๆ กันสักเล็กน้อยที่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย คือในปี 2482 เยอรมันเริ่มเข้าตีโปแลนด์ ไม่กี่วันต่อมา อังกฤษและฝรั่งเศสก็ประกาศสงครามกับเยอรมัน สงครามเป็นสงครามของ 2 ฝ่าย ตัวตั้งตัวตีคือเยอรมันฝ่ายหนึ่งกับในช่วงแรกคืออังกฤษและฝรั่งเศสอีกฝ่ายหนึ่ง ช่วงแรกของการทำสงครามอย่างที่เรเคยเรียนในประวัติศาสตร์มาว่า เยอรมันใช้วิธีบุกแบบสายฟ้าแลบซึ่งก็ทำนองเดียวกับญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นเข้าสงครามในปี 2484 สองปีแรกที่ญี่ปุ่นเริ่มทำสงครามนั้น ญี่ปุ่นใช้กลยุทธ์แบบเดียวกันคือบุกแบบสายฟ้าแลบ ทำให้ชวนเข้าใจไปได้ว่าเยอรมันและญี่ปุ่นน่าที่จะเป็นฝ่ายชนะในตอนเริ่มต้นสงคราม เยอรมันบุกเข้าไปในโปแลนด์ และบุกเข้าไปในประเทศอื่น เดนมาร์ก นอร์เวย์ เบลเยียม และฮอลแลนด์ เรียกว่าราบเป็นหน้ากลอง ถึงกระนั้นพวกนี้ก็ยังเป็นประเทศเล็กๆ แต่ที่โลกถึงกับตะลึงคือการที่เยอรมันสามารถเอาชนะฝรั่งเศสได้ภายในเดือนกว่า ซึ่งสั้นมาก เยอรมันบุกฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2483 เข้าปารีสได้ในปีเดียวกัน

คือวันที่ 14 มิถุนายน 2483 ฝรั่งเศสยอมแพ้ ในช่วงนี้สหรัฐฯ ยังไม่ได้เข้าร่วมสงคราม เยอรมันก็ยังไม่ได้ประกาศสงครามกับรัสเซีย ถ้าเราลองเอาตัวเองเข้าไปในสมัยนั้น ตอนนั้นสงครามยังไม่ได้เข้ามาถึงไทย เรายังไม่เกี่ยวข้อง เยอรมันได้เปรียบมากก็จะมีคนต้องการถ้อยหา ซึ่งอันนี้ก็มีผลในการตัดสินใจของผู้นำไทยในสมัยนั้น การที่ฝรั่งเศสแพ้เยอรมัน มันก็มีผลมาถึงประเทศไทยด้วย คือรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คิดไปถึงเรื่องเจ็บช้ำในสมัยก่อน คือวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ซึ่งฝรั่งเศสย้ายประเทศไทยจากเอกสารพบว่า ผู้ปกครองของไทยสมัยนั้นจมจืดมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ถึงกับตะลึงงันในสิ่งที่ไทยต้องเสียดินแดนที่ไทยคิดว่าเป็นของไทยมาตลอด ความภาคภูมิใจของความเป็นไทยเป็นชาติในสมัยนั้นถูกย่ำยีจากฝรั่งเศสอย่างรุนแรง พอถึงปี 2483-2484 เราต้องพิจารณาว่าความรู้สึกชาตินิยมตั้งแต่ปี 2475 เริ่มมีพลังขึ้น จอมพล ป. ถือโอกาสนี้เป็นการแก้กิน คือพยายามดึงเอาดินแดนที่เสียไปคืนมาสู่ประเทศไทย เรามองได้อีกแง่หนึ่งว่า พอฝรั่งเศสเพลี่ยงพล้ำที่ปารีส เราก็ตีหัวฝรั่งเศสที่อินโดจีน เราเห็นได้ว่าช่วงนี้มีคนจำนวนมากมาเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน คนที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ก็จะระลึกถึงเหตุการณ์ในช่วงนั้นได้ นึกศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นิสิตจุฬาลงกรณ์ฯ ครู ข้าราชการตามหัวเมืองเดินขบวนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืน เรียกได้ว่าความรู้สึกชาตินิยมกระพือขึ้นมาก ท่านปรีดีไม่เห็นด้วยกับการใช้วิธี “ฉวยโอกาส” ในขณะที่ฝรั่งเศสเพลี่ยงพล้ำ แล้วก็เดือนนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ให้ลองคิดไปข้างหน้าว่า ถึงฝรั่งเศสแพ้อยู่ตอนนี้ แต่ถ้าต่อไปฝรั่งเศสเป็นฝ่ายชนะจะเป็นอย่างไร คือไม่ควรมองเหตุการณ์เฉพาะหน้า ขอให้มองไกลๆ

เราลองกลับมาดูสภาพสงครามโลกต่อไป ในช่วงที่เยอรมันรบชนะ ได้เปรียบอย่างน้อยทางทหาร ส่วนในทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจของเยอรมันก็อยู่ในฐานะลำบาก ถ้าจะรุกต่อไป อิตาลีก็เข้าข้างเยอรมันและประกาศสงครามกับอังกฤษและฝรั่งเศส ในเดือนกันยายน 2483 ญี่ปุ่น อิตาลี เยอรมันทำสนธิสัญญาไตรภาคีเป็นฝ่ายอักษะ หมายความว่าในปี 2483 ญี่ปุ่นกำลังเริ่มเข้าสู่สงคราม ญี่ปุ่นมาเข้าสงครามจริงๆ ต่อเมื่อพลเอกโตโจ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีแทนเจ้าชายโกโนะผู้มันโยบายไม่รุนแรง และไม่อยากเข้าสงคราม แต่ว่าความรู้สึกเกี่ยวกับการนิยมนทหารและชาตินิยมขึ้น

สูงมาก มีนวนิยายญี่ปุ่นบางเล่มเมื่ออ่านแล้วสะท้อนถึงความรู้สึกชาตินิยมว่า ญี่ปุ่นต้องยิ่งใหญ่และต้องชนะประเทศอื่น แพร่หลายในญี่ปุ่นเวลานั้น แม้กระทั่งนักเขียนญี่ปุ่นซึ่งจัดได้ว่าเป็นฝ่ายซ้ายก็ไม่คัดค้าน มีก็น้อยมาก ในเดือนตุลาคม 2484 เป็นจุดเริ่มที่ทำให้ญี่ปุ่นเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างจริงจัง การเข้าร่วมสงครามของญี่ปุ่นเป็นการดึงเอาสหรัฐฯ เข้าร่วมสงครามด้วย กล่าวคือญี่ปุ่นเริ่มเข้าสงครามด้วยการโจมตีอ่าวเพิร์ลฮาร์เบอร์ พวกเราคงได้เห็นจากภาพยนตร์ว่าญี่ปุ่นทิ้งระเบิดอ่าวเพิร์ลฮาร์เบอร์ ซึ่งมีเรือรบ เรือบรรทุกเครื่องบินมากมาย สหรัฐฯ เสียกำลังรบไปเป็นจำนวนมาก เป็นการโจมตีแบบสายฟ้าแลบและรวดเร็ว เพราะฉะนั้นอันนี้ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นอีกว่าญี่ปุ่นมีโอกาที่จะชนะ วันเดียวกับที่ญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ลฮาร์เบอร์ ญี่ปุ่นก็บุกเข้าประเทศไทย รวมทั้งมลายูและสิงคโปร์ เพื่อจะเข้าสู่พม่าและอินเดียต่อไป ดังนั้นประวัติศาสตร์ของประเทศไทยก็คือ วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นบุกเข้าไทย ญี่ปุ่นเข้ามาทางชายทะเลฝั่งตะวันออก ตั้งแต่ปากน้ำเรedy ไปถึงนครศรีธรรมราช มีข้อเขียนเกี่ยวกับการบุกของญี่ปุ่นหรือการที่คนไทยลุกขึ้นสู้มีอยู่อย่างกระจัดกระจายหลายแห่ง หรือจะเอาความรู้สึกของคนไทยตอนที่ญี่ปุ่นบุกและครอบครองไทยอยู่ก็คือหนังสือ ระช่ำ ของสด กุรมะโรหิต พระเอกมีความเป็นชาตินิยมและเจ็บแค้น มีความรักชาติและต่อสู้กับญี่ปุ่น ในหนังสือเล่มนี้อาจมีสีสันจริงไปบ้าง แต่คิดว่าความรู้สึกอันนี้มีอยู่ในคนไทยที่รู้สึกเสียศักดิ์ศรีอย่างมหาศาล เราอาจจะเรียกได้ว่า ทันทิที่ญี่ปุ่นบุกเข้าไทย ก็เป็นการเริ่มต้นของขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่เรารู้จักกันว่า “ขบวนการเสรีไทย” เดิมในประเทศไทยยังไม่ได้มีชื่อเรียก ถือเป็นองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ขบวนการเสรีไทยเป็นชื่อเรียกตอนหลัง หลังจากที่มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทยประจำสหรัฐฯ ประกาศไม่ขึ้นกับรัฐบาลจอมพล ป. ไม่ฟังคำสั่ง ถือเป็นอิสระจากรัฐบาลจอมพล ป. แล้วเรียกว่า *Free Thai Movement* ในภาษาอังกฤษ ซึ่งพ้องกับประเทศอื่นๆ ที่ฝ่ายอักษะบุกเข้าไป ผู้รักชาติที่มียอมจำนนต่อฝ่ายอักษะก็ตั้งขบวนการเสรีขึ้น เช่น ขบวนการเสรีฝรั่งเศส ขบวนการเสรีเชคโกสโลวาเกีย ขบวนการเสรีโปแลนด์ ขบวนการเสรียูโกสลาเวีย ประเด็นนี้น่าสนใจ เพราะเวลาสัมพันธมิตรจะติดต่อกับฝ่ายต่อต้านฝ่ายอักษะ ก็จะได้ประสพการณ์หรือความคิดหรือแนวทางการเมืองจากขบวนการเสรีต่างๆ เหล่านี้มาประมวลเป็นนโยบาย เราอาจจะพูดได้ว่า ขบวนการเสรีไทยคือขบวนการ

ที่อยู่ในช่วงสงคราม คือตั้งแต่ 8 ธันวาคม 2484 จนถึงการจบสิ้นสงคราม (การยอม
จำนนของญี่ปุ่น) ในวันที่ 16 สิงหาคม 2488 และต่อจากนั้นเล็กน้อย ซึ่งคิดพินนา
เกี่ยวกับเรื่องเจรจาและปลดอาวุธของทหารญี่ปุ่น

การศึกษาหรือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย ชวนให้เราคิด
ไปถึงนักปรัชญาการทหารชาวเยอรมันที่ชื่อ เคลาส์วิทซ์ (Clausewitz) ว่าการสงคราม
เป็นการสืบต่อจากการเมือง การที่จะเข้าใจขบวนการเสรีไทยได้ดี ก็ต้องเข้าใจการเมือง
ไทยช่วงนั้นกับการเมืองไทยที่อยู่ในขอบข่ายของการเมืองโลก เพราะฉะนั้นการศึกษา
ถึงขบวนการเสรีไทยก็จะเป็นประโยชน์ในแง่เป็นการศึกษาได้อย่างหลายแง่มุมของการ
เมืองไทยช่วงนั้น และผลกระทบในวงการเมืองไทยในเวลาต่อมา สิ่งที่จะละเลยไม่ได้
อีกอย่างหนึ่งในอันที่จะเข้าใจขบวนการเสรีไทยคือการพัฒนาการเมืองไทยตั้งแต่การ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในช่วง 10 ปีนี้ 2475-2485 การเมืองช่วงนี้ต่างจาก
ช่วงก่อนปี 2475 อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งต้องขอขอบคุณศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม
ไว้ในที่นี้ที่ชี้ประเด็นให้ สิ่งที่มีนัยสำคัญนั้นคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งไม่ใช่
เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
อย่างเดียว แต่ตามความรู้สึกสมัยนั้น มันเป็นการเดินไปสู่ความเป็นชาตินิยมของไทย
ด้วย ความรู้สึกตื่นตัวในเรื่องของความรักชาติ เรื่องเอกราช เรื่องความเป็นอิสระเสรีใน
เรื่องเกียรติของชาติไทย เกิดขึ้นควบคู่กับความรู้สึกในการไปสู่ประชาธิปไตย นี่เป็น
การมองจากทางด้านรัฐบาลในการพยายามกระทำอะไรต่างๆ เช่นการเผยแพร่ความคิด
เราให้มีความกระตือรือร้นในการสร้างชาติบ้านเมือง อาจมีบางคนบอกว่าชาวไร่ชาวนา
ไม่ได้รู้เรื่องด้วย อันนี้ก็จริงข้อถกเถียงที่เก่าแล้ว พูดอีกก็ถูกอีก แต่ความรู้สึกใหม่ว่าสังคม
กำลังเป็นสังคมใหม่ มันจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นนั้น อยู่ในหมู่คนไทยที่มีบทบาท
กับสังคมเป็นส่วนรวม เช่น ข้าราชการหรือคนที่จะเป็นผู้นำต่อไปในอนาคตของประเทศ
ตรงนี้เราอาจพูดได้ว่าความรู้สึกชาตินิยมนั้นก่อตัวสูงขึ้นมาเป็นกระแส

ในช่วงสงครามเราอาจมีความเข้าใจอยู่ว่า ทางฝ่ายรัฐบาลนั้นเป็นฝ่ายที่นิยมญี่ปุ่น
และก็มีอีกฝ่ายหนึ่งนิยมสัมพันธมิตร นี่เป็นการมองในระดับการเมืองระหว่างประเทศ
แต่ถ้าเรามองไปที่ตัวผู้นำนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างก็เป็นชาตินิยมด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่
ว่าคิดว่าถ้าเข้ากับฝ่ายไหนแล้วจะได้อะไรแก่ประเทศไทย เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่า

ในตอนปลายของสงคราม ฝ่ายที่เข้ากับญี่ปุ่นในตอนแรกก็เลยๆ ที่จะซบงั้ใครรงค์ของเราคู่กับธงของญี่ปุ่น หรืออย่างน้อยถึงไม่สนับสนุนขบวนการเสรีไทยก็ทำเป็น “เอาหูไปนา เอาตาไปไร่” เสีย เมื่อเราดูการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งฝ่ายอักษะหรือฝ่ายญี่ปุ่นกับฝ่ายสัมพันธมิตร ต่างก็มีการโฆษณาชวนเชื่อให้คนไทยหรือผู้นำของไทยไปเข้าข้างญี่ปุ่นหรือสัมพันธมิตร กฎบัตรแอตแลนติกจากฝ่ายสหรัฐฯ อังกฤษและฝรั่งเศสก็พูดถึงการยกเลิกอาณานิคม พูดถึงการเป็นอิสระของประเทศซึ่งตกเป็นเมืองขึ้นในสมัยนั้น พูดถึงความเป็นประชาธิปไตย ในขณะที่ฝ่ายญี่ปุ่นก็โฆษณาว่าเราต้องมาร่วมกันใน “วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” เพื่อความยิ่งใหญ่ของเอเชีย เพราะฉะนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้นำของประเทศที่จะคิดคำนวณเกี่ยวกับสถานการณ์ของสงครามหรือฟังโฆษณาชวนเชื่อแล้วจะเข้าข้างฝ่ายไหน จึงจะมีประโยชน์กับประเทศไทยมากที่สุด แต่การที่จะไปกับฝ่ายใดไม่ว่าจะไปทางฝ่ายอักษะหรือฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกพื้นฐานของความรู้สึกชาตินิยมเท่านั้น แต่โยงไปถึงรากฐานที่ว่าจิตใจนิยมประชาธิปไตยหรือไม่อีกด้วย เราจึงเห็นว่า จอมพล ป. หวังวิจิตรวาทการเป็นฝ่ายหนึ่ง นายปรีดี พนมยงค์ นายดิเรก ชัยนาม นายทวี บุณยเกตุเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง การที่ผู้นำประเทศต้องแตกเป็นสองฝ่ายในภาวะสงครามทั้งๆ ที่เดิมก็มีแนวคิดชาตินิยมอยู่ มิใช่แค่เพียงเกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทย ในกรณีจีนก็เช่นเดียวกัน ถ้าเรารู้เพื่อเปรียบเทียบ กรณีนักชาตินิยมก็กมิดังวังจิงไว กับ เจียงไคเชก ซึ่งเคยทำงานกับซุนยัตเซนมาด้วยกัน แต่พอกรณีสงครามเกิดขึ้น เจียงไคเชกอยู่ฝ่ายหนึ่ง วังจิงไวอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งต่างก็ทำสงครามภายใต้ธงชาตินิยมทั้งคู่ ในช่วงของสงครามนั้นสิ่งที่จอมพล ป. ทำนั้นก็อยู่ภายใต้ธงของชาตินิยม สิ่งที่เสรีไทยทำก็อยู่ภายใต้ธงของชาตินิยม โดยมีแนวคิดต่างกันไปในเรื่องประชาธิปไตยหรือแนวคิดในการที่จะยึดถือตัวผู้นำ หมายความว่า มีสปิริตของประชาธิปไตยเป็นจิตแบ่ง นี่เป็นการวาดภาพกว้างๆ เกี่ยวกับการที่จะเข้าใจขบวนการเสรีไทยและการเมืองช่วงนั้นว่าเป็นอย่างไร และสถานการณ์ที่ขบวนการเสรีไทยได้เกิดขึ้น

✓ หนึ่ง เมื่อเรามาพิจารณาถึงขบวนการเสรีไทย เราลองดูลักษณะของขบวนการเสรีไทย ว่าขบวนการนี้เป็นขบวนการใดดิน เพราะฉะนั้นจะต้องถือเป็นความลับอย่างยิ่งยวด อย่างเป็นสำคัญอันดับแรก เพราะว่าญี่ปุ่นสมัยนั้นอยู่ “เต็มบ้านเต็มเมือง” หรือขบวนการเสรีไทยทำงานอยู่ “ใต้จมูก” ของญี่ปุ่น ลักษณะนี้สำคัญในแง่ที่ว่ามัน

เป็นการกำหนดรูปแบบของการจัดตั้งองค์การและการขยายตัวขององค์การ ผู้ที่จะเข้าองค์การมาจากไหน จะขยายและติดต่อกันอย่างไร เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ของขบวนการเสรีไทย

สอง ขบวนการเสรีไทยเป็นองค์การทางทหารควบคู่องค์การทางการเมือง อันนี้ก็มีความสำคัญมาก เกี่ยวกับการได้เสียของบางพรรคหรือบางองค์การที่อ้างว่าพรรคของตัวเองนั้นก็ต่อสู้กับญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ถ้าเกิดว่าองค์การนั้นหรือพรรคนั้นทำเช่นนั้นจริง ก็เป็นเพียงองค์การทางทหาร ความจริงการเมืองกับการทหารนั้นแยกกันมิได้ เพราะว่าการทหารนั้นเป็นบันไดขั้นต่อไปของการเมืองเท่านั้นเอง ขบวนการเสรีไทยเป็นองค์การทางการเมืองในแง่ที่ต้องทำหน้าที่เจรจาต่อรองทางการทูต และการเมืองกับฝ่ายสัมพันธมิตร เป็นองค์การทางทหารในแง่ที่มีพลพรรคติดอาวุธที่จะรบกับญี่ปุ่นในประเทศไทย

สาม ลักษณะนี้โยงกับลักษณะที่สองข้างต้น คือ เป็นองค์การซึ่งจะต้องร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร อันนี้เราจะต้องพิจารณาว่าขบวนการเสรีไทยในช่วงแรกๆ มีส่วนที่เป็นทหารของรัฐเข้าร่วมน้อย เพราะฉะนั้นคนที่เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทยก็เป็นพลเรือน แต่จัดเป็นองค์การทางทหาร จำเป็นจะต้องมีอาวุธยุทธภัณฑ์ ซึ่งก็ต้องได้มาจากการช่วยเหลือของฝ่ายสัมพันธมิตร

การทำความเข้าใจการทำงานของขบวนการเสรีไทย เราน่าจะต้องพิจารณา 2 ด้านประกอบกัน คือ

1. การเมืองภายในประเทศ
2. การเมืองระหว่างประเทศ

ด้านการเมืองภายในประเทศก็คือ การที่ขบวนการเสรีไทยต้องดำเนินกลยุทธ์กับฝ่ายรัฐบาล ซึ่งเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่น ส่วนการเมืองระหว่างประเทศขบวนการเสรีไทยก็ต้องมีการเดินหมากกับฝ่ายสัมพันธมิตร

ปัจจุบันเป็นปี 2528 เท่ากับว่าเรามองขบวนการเสรีไทยเมื่อมันจบสิ้นแล้ว เราสามารถที่จะตัดสินใจอะไรควรมิควร ถูกผิดตามที่เรากล่าวขึ้นจากเหตุการณ์ที่คลี่คลายออกมา ก็เรียกว่าเป็นการฉลาดหลังเหตุการณ์ แต่ถ้าเรานำตัวเข้าไปใน พ.ศ. 2484 โดยที่ไม่รู้ว่าข้างหน้าจะเกิดอะไรขึ้น เหมือนในปัจจุบันเราไม่รู้ว่า สี่ปีข้างหน้าจะเกิดอะไรขึ้น ปัญหาว่าจะทำอย่างไรกับการที่ญี่ปุ่นบุกคราวนี้ เป็นคำถามที่ทำให้

นักชาตินิยมหรือผู้รักชาติที่จะต่อสู้กับญี่ปุ่น ต้องขบคิดว่าจะทำอย่างไร จะคิดการอย่างไร กับญี่ปุ่น อันนี้ก็นำมาสู่บทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ ในขบวนการเสรีไทย ในตอนที่ญี่ปุ่นบุกวันที่ 8 ธันวาคม 2484 นั้น อาจารย์ปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ญี่ปุ่นไม่ชอบท่าน หาวานิยมสัมพันธมิตร ญี่ปุ่นขอกู้เงินเรา เรียกว่าญี่ปุ่นมาจับเสื้อมือเปล่าในประเทศไทย คือเอาทหารเข้ามาในประเทศแล้วก็มาขอกู้เงินรัฐบาลไทย ครั้งแรกก็ขอกู้เงินหลายสิบล้าน รัฐมนตรีกระทรวงการคลังคือนายปรีดีก็ไม่ยอม ญี่ปุ่นก็ไม่พอใจ ตรงนี้มีข้อถกเถียงในเชิงตรรกวิทยาให้ผู้ฟังไว้พิจารณา คืออาจารย์ปรีดีเสนอว่าเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาและจะกู้เงิน ก็ขอเป็นว่าแทนที่จะใช้ธนบัตรอย่างที่เราใช้อยู่ ก็ให้ญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรพิเศษขึ้น ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Invasion Notes คือธนบัตรของผู้บุกรุก เมื่อจบสงครามก็จะได้ใช้คืนได้คิดชำระหนี้ได้สะดวก แต่จอมพล ป. บอกว่าถ้าให้ญี่ปุ่นพิมพ์เบงก์ขึ้นมาใช้ในประเทศไทย มิหมายความว่าประเทศไทยได้เสียเอกราชหรือ นายปรีดีตอบว่า ถ้าอย่างนั้นการที่ให้ญี่ปุ่นเข้ามาเต็มบ้านเต็มเมือง ไม่ได้หมายความว่าประเทศไทยได้เสียเอกราชหรือ จอมพล ป. ไม่ตอบ เมื่อญี่ปุ่นไม่สู้พอใจอาจารย์ปรีดีที่ไม่เข้ากับฝ่ายญี่ปุ่น จอมพล ป. ก็เตะโด่ง ใช้สำนวนอาจารย์เสนอให้เมื่อวาน เตะโด่งขึ้นไปเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งว่างอยู่ในตอนนั้น คือแทนเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) ซึ่งเสียชีวิต อาจมีคนอยากรู้ว่า ทำไมจอมพล ป. ไปตั้งอาจารย์ปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทำไมไม่เตะออกไปจากวงราชการเลย คือให้ไปอยู่อยุธยาซะเลย ไปทำนาอยู่อยุธยาซะเลย ทำไมไม่ทำอย่างนั้น คำตอบก็คือว่าคงจะลำบาก ลำบากในแง่ที่ว่าในสมัยนั้น อาจารย์ปรีดี เป็นที่เคารพนับถือของบรรดาผู้แทนราษฎร ผู้นำประเทศในสมัยนั้นอยู่พอสมควร พอสมควรในที่นี้ผมอาจใช้แทนคำว่ามากแทนก็ได้ การที่จอมพล ป. ทำให้อาจารย์ปรีดี พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หรือพูดให้ถูกต้องก็คือเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ มาดำเนินงานเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยได้มากขึ้น เพราะงานในหน้าที่ของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น ก็เป็นงานประจำที่ไม่รู้หนักหนานัก อาจารย์ปรีดีเองเคยให้สัมภาษณ์ สิ่งที่ท่านอาจารย์ภูมิใจที่ได้ทำประโยชน์กับสังคมไทย มีอยู่สองอย่างคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 และการทำขบวนการเสรีไทย ตรงนี้ขอเรามองนิดหนึ่งว่า มีบางฝ่ายซึ่งชอบใจมติดออาจารย์ปรีดี ในเรื่องของการเปลี่ยน

แปลงการปกครองในหลายแง่ด้วยกันเช่นว่านายปรีดีทำอย่างนั้นเป็นเพราะเหตุผลส่วนตัวบ้าง เป็นความทะเยอทะยานบ้าง อาจจะเป็นใหญ่เร็วบ้าง หรือว่าไม่ถูกกับพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์ อัครราชทูตฝรั่งเศสในสมัยนั้นบ้าง เรียกว่าเป็นการอธิบายการทำงานส่วนรวมของอาจารย์ปรีดีด้วยเหตุผลส่วนตัว แต่ถ้าเมื่อเรามองดูขบวนการเสรีไทยคงจะพูดอย่างนั้นได้ยาก อย่างน้อยก็ไม่มีการพูดหรือเขียนออกมาให้เห็นว่าอาจารย์ปรีดีตั้งหรือว่ามีบทบาทสำคัญหรือเข้าร่วมเสี่ยงชีวิตในขบวนการเสรีไทยด้วยเหตุผลส่วนตัว แต่ที่น่าคำนึงก็คือว่าการกระทำทั้งสองอย่างคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองและขบวนการเสรีไทย เป็นการเสี่ยงชีวิต เป็นการเอาชีวิตเข้าเดิมพันทั้งสองกรณี เมื่อสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น อาจารย์ปรีดียังหนุ่ม อายุเพียง 32 ปี ช่วงที่ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยท่านอาจารย์อายุประมาณ 42 ปี พร้อมกับประสบการณ์ 10 ปีที่ผ่านมาทำให้สุขุมรอบคอบคิดหน้าคิดหลังและก็คิดวางแผนเกี่ยวกับการทำงานอย่างรอบด้านมาก คือทั้งจะต้องพิจารณาว่าไหนจะต้องทำเป็นความลับ ไหนต้องคอยป้องกันญี่ปุ่น ไหนจะต้องต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลในอีกด้านหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้นต้องคำนึงถึงหลายๆ ด้านควบคู่กันไป ในเวลา 4 ปีนี้ ท่านอาจารย์อยู่ในภาวะที่เครียดกดดันจากหลายๆ ด้าน และต้องคิดต้องทำอะไรอยู่ตลอดเวลา มีฝรั่งเขียนบันทึก เขียนเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยว่าเส้นประสาทของอาจารย์ปรีดีคงต้องอยู่ที่ขอบตลอดเวลา บางครั้งมีเรื่องหนักใจอาจารย์ปรีดีคิดไม่ตกว่าจะทำอะไรดี ถึงกับละเมอในเวลากลางคืน ละเมอจนท่านผู้หญิงพูนศุขรู้ว่าละเมอเรื่องอะไร ก็มาถามว่า เธอเป็นอะไรในเรื่องนั้นเรื่องนี้ ท่านอาจารย์ถามว่าทำไมเธอรู้ อ้าวก็เธอพูดเมื่อคืนนี้ นี่เป็นภาพจากมุมเล็กมองจากแง่ส่วนตัวนะ ต้องรับว่าอยู่ในบรรยากาศอย่างนั้น อะไรมันกดดันบ้าง อะไรเป็นต้องคิดต้องคำนึงถึงบ้าง ความกังวลทั้งชีวิตส่วนตัว ชีวิตคนที่เขามาร่วมงานมีมากแค่ไหน

ขอลกลับมาที่ขบวนการเสรีไทย เมื่อญี่ปุ่นบุก เราลองเอาตัวเราไปอยู่ในช่วงนั้นเราจะทำอะไร อาจารย์ปรีดีก็คิดหลายแผนจะอย่างไร แผนแรกคือว่าไปตั้งฐานที่นครสวรรค์ โดยจะอาศัยกำลังจากทหารทางเหนือคือ พิชณุโลก ลำปาง เชียงใหม่ เพื่อที่จะสู้กับญี่ปุ่น ดักญี่ปุ่นไม่ให้ขึ้นไปพม่า ถ้าเราดักหรือตัดเสียตอนนั้น เราก็สู้กับญี่ปุ่นปรากฏว่าแผนนี้ล้มเหลว หลวงกาจสงคราม (เชียร เก่งระดมยิง) มาหาอาจารย์ปรีดีทันทีที่ญี่ปุ่นบุกว่าจะทำอะไร ท่านอาจารย์ก็บอกว่า ลองไปดูทิศทางเหนือว่าจะตัด

ทางรถไฟไม่ให้ญี่ปุ่นบุกขึ้นไปได้ไหม แต่กว่าหลวงกาจจะขึ้นไปถึงนครสวรรค์ ญี่ปุ่นก็ขึ้นไปถึงนครสวรรค์นานแล้ว แผนหนึ่งก็ล้มเหลว แผนที่สองไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นในต่างประเทศ ก็จะทำทำนองเดียวกับขบวนการเสรีของประเทศอื่นอย่างเช่น ขบวนการเสรีของฝรั่งเศส นายพลเดอโกลตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่ลอนดอน ก็มีความคิดว่าจะไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่อินเดีย แต่แผนนี้ก็ไม่สำเร็จอีก เพราะต้องตกลงกับฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งไม่ง่ายและจะไปทางไหนญี่ปุ่นคงจะจับตาอยู่ บางทีเราคุยกับผู้ใหญ่สมัยสงครามจะเห็นได้ว่า มีจารชนญี่ปุ่น สายลับญี่ปุ่น เราก็มั่นใจว่าคนไทยที่เราคุยด้วยจะเป็นสายลับให้ญี่ปุ่นหรือเปล่า จะเอาเรื่องไปบอกญี่ปุ่นหรือเปล่า และถ้าญี่ปุ่นจับได้ วิธีทรมานและวิธีฆ่าของญี่ปุ่นโหดร้ายทารุณเป็นที่ขยาดหวาดกลัวของคนในสมัยนั้น เพราะฉะนั้นสองแผนนี้ก็ล้มเหลวไป

ตอนนี้ขอโฟกัสที่อาจารย์ปรีดีกับขบวนการเสรีไทย ท่านอาจารย์ก็คงจะมีความคับข้องใจว่าทำอย่างไรจะสู้กับญี่ปุ่นได้ จะนำเอกราชมาสู่ประเทศไทยได้ ในช่วงปี 2484-2485 ก็ทำอะไรไม่ได้ถนัด ยกเว้นว่าคอยจะติดต่อเพื่อนฝูงหรือคบคิดกับเพื่อนฝูงว่าจะทำอย่างไรดี วางแผนอย่างนั้น วางแผนอย่างนี้ จนในที่สุดก็คิดว่าเราจะต้องติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้งในแง่การสนับสนุนในยามสงครามแล้วก็ในแง่การจะตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น ความคิดเรื่องตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นนั้นคิดอยู่ตลอดเวลา จนถึงปี 2487 ก็ยังคิดอยู่ถึงเรื่องนี้ แต่ในที่สุดก็ไม่มีที่ตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้น ที่นี้เรามามองอีกภาพหนึ่ง ขอยกถ้อยจากเมืองไทยไปพอชิงตัน ในทันทีที่ญี่ปุ่นบุก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชก็ประกาศว่าสถานอัครราชทูตไทยในวอชิงตันเป็นอิสระไม่ขึ้นกับรัฐบาลไทย ต่อมารวบรวมคนไทยเข้าด้วยกัน เรียกว่าตั้งเป็นขบวนการเสรีไทยขึ้น ข่าวกี่กระจายเสียงมาจากซานฟรานซิสโก ซึ่งหม่อมเสนีย์ประกาศก็มาถึงประเทศไทย อาจารย์ปรีดีมีความยินดี มีความตื่นเต้น มีความสุขมากที่ได้ข่าวนี้ว่ามีขบวนการเสรีไทยนอกประเทศเกิดขึ้น แต่ว่าการกระทำภายในประเทศซึ่งอาจารย์ปรีดีกำลังเริ่ม หรือว่าชุมนุมพรรคพวกได้ดินอย่างลับๆ จะทำอย่างไรให้ทางอเมริการู้ อันนี้เป็นปัญหา ทางโน้นส่งกระจายเสียงออกวิทยุมาได้ ทางนี้อยู่ได้ยังเท่าใดจึงผูกญี่ปุ่นอยู่จะทำอย่างไร ทางหนึ่งก็คืออาจารย์ปรีดีก็ส่งนายจำกัฒพลางกูรไปติดต่อโดยผ่านไปทางเมืองจีน สิ่งที่อาจารย์ปรีดีพูดกับนายจำกัฒพลางกูรก่อนที่นายจำกัฒจะออกนอกประเทศนั้นกินใจมาก ผมขอยกข้อความมา “ขอให้โชคดี

เดอะ อีก 45 วันเราจะพบกันถ้าโชคดี แต่ถ้าโชคไม่ค่อยดี อีก 2 ปีคงได้พบกัน
 ถ้ามันไม่เป็นเช่นนั้น เราก็คือว่าเสียสละชีวิตให้กับประเทศชาติก็แล้วกัน” ในที่สุดข้อ
 สุดท้ายเป็นจริง โชคไม่ดี นายจำกด พลงกูร สันชีวิตที่เมืองจีนและไม่ได้พบกับท่านปรีดี
 อีก พอออกไปเท่ากับว่าเป็นการลาจากกันวันนั้น เมื่อนายจำกดออกไปนอกประเทศ
 ก็พยายามติดต่อกับ ม.ร.ว.เสนีย์จากเมืองจีน ถึงตอนนี้ก็มีข้อชวนให้ตั้งคำถามหลาย
 ประการว่า ทำไมทางเสรีไทยในสหรัฐฯ ถึงไม่ยอมรับนายจำกด ทำไมไม่ช่วยเหลือให้
 นายจำกดได้เดินทางไปวอชิงตันโดยเร็ว จนกระทั่งนายจำกดต้องเสียชีวิตที่นี่ ในการ
 เสียชีวิตนี้โดยคำของทางการว่าเป็นโรคลายในกระเพาะ แต่จริงๆ เป็นอย่างไรอันนี้ก็
 ไม่ทราบ ก็ไม่มีใครทราบ แต่ก็เอาละ เราก็คือว่าเป็นโรคภัยไข้เจ็บส่วนตัวก็แล้วกัน
 เมื่อเอกสารก็ขัดกันอยู่ในหลายด้านโดยที่ไม่สามารถจะยืนยันแน่ชัดได้ ต่อมาอาจารย์
 ปรีดีก็พยายามด้วยวิธีนี้อีก ก็คือส่งนายสงวน ตุลารักษ์ และนายแดง คุณะดิลกออกไป
 พอออกไปไม่กี่วันทางรัฐบาลไทยก็รู้ ก็ประกาศเป็นคนขายชาติเพราะออกนอกประเทศ
 ไปคบกับศัตรู เราจะเห็นได้ว่าคนที่จะร่วมกับขบวนการเสรีไทยมิใช่เสียชีวิตอย่างเดียว
 เท่านั้น แต่มันเสี่ยงอนาคตไปทั้งหมดด้วย ตอนนั้นสงครามจะลงเอยอย่างไรเราไม่รู้
 แน่นนอนตอนนี้เรารู้แล้วว่าฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายชนะ เสรีไทยก็สามารถที่จะฟื้นฟู
 ส่วนนี้กลับมาได้ แต่ว่าตอนนั้นเราลองสมมติตัวเราเข้าไปตอนนั้น มันก็มีไขว่ไขว่ แต่ขณะ
 ที่เป็นเรื่องมิใช่ไขว่ไขว่ อาจารย์ปรีดีก็สามารถที่จะรวบรวมคนที่จะให้เข้ามาขบวนการเสรี
 ไทยได้เป็นจำนวนไม่น้อย แน่นนอน คนที่ได้เข้ามาช่วยในขบวนการเสรีไทยมิได้รู้จักกับ
 อาจารย์ปรีดีทั้งหมด ในระดับสูงเท่านั้นที่รู้จักอาจารย์ เพราะในสมัยนั้นต้องเก็บเป็น
 ความลับ ในองค์กรตั้งแต่ข้างบนลงมา ในแต่ละสายแต่ละหมู่ ก็รู้เฉพาะในสายในหมู่ของตัวเอง
 ที่ได้รับมอบหมายงานเท่านั้น เพื่อว่าถ้าญี่ปุ่นรู้หรือญี่ปุ่นจับได้ ความลับจะได้เสีย
 ไปเฉพาะในส่วนนั้น ไม่ต้องเสียไปทั้งขบวนการ ในตอนปลายของสงครามซึ่งขบวนการ
 เสรีไทยพร้อมที่จะต่อสู้กับทางทหารญี่ปุ่น มีพลพรรคของเสรีไทยอยู่หนึ่งหมื่นคนที่ติด
 อาวุธ แล้วก็มีพลพรรคที่จะระดมได้ถึงแปดหมื่นคน ก็เป็นจำนวนมิใช่น้อย แน่นนอน
 อันนี้มิใช่เกร็ดอย่างที่ผมพูดตอนแรกว่าเป็นเกร็ดของท่านอาจารย์แต่เพียงผู้เดียว
 แต่ว่าคนที่จะมาช่วยในขบวนการเสรีไทยอย่างที่ผมพูดซ้ำหลายครั้งว่า เป็นเรื่องของการ
 เสี่ยงอนาคตเสี่ยงชีวิตเข้าว่า ใครจะมาช่วย ใครจะชวนเราไปทำอะไร เราจะต้องไว้วางใจ

คงจะเชื่อในหลักการในคุณธรรมของผู้นั้นระดับหนึ่งทีเดียว โดยที่ว่ามันยากมากกว่าหลายเท่า ที่เราจะไปร่วมเพราะว่าร่วมแล้วจะได้ผลประโยชน์ หรือว่ากฎหมายบังคับให้เราไปร่วม แต่นี่เป็นการสมัครใจโดยเข้าไปร่วมโดยที่ไม่มีการบังคับ เพราะฉะนั้นเราเห็นได้ว่าในแง่นี้ อาจารย์ปรีดีก็ย่อมต้องได้รับความเชื่อถือเคารพ มีผู้ที่พร้อมที่จะยอมตายด้วยอยู่เป็นจำนวนมาก

เมื่อมีขบวนการเสรีไทยต่างประเทศเกิดขึ้น กับขบวนการเสรีไทยในประเทศเกิดขึ้น ทำอย่างไรจึงจะประสานงานทั้งสองเข้าด้วยกัน ทางฝ่ายเสรีไทยนอกประเทศก็พยายามที่จะส่งคนเข้ามา เพื่อที่จะเป็น ถ้าใช้ภาษาในยามสงครามก็คือ เป็นแนวที่หาเพื่อสื่อข่าวความลับของทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย และร่วมกับองค์การในประเทศไทย เพื่อจะสู้กับญี่ปุ่น ด้วยความคาดหวังว่าในเมืองไทยก็คงจะมีขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นเกิดขึ้นแล้ว ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้พูดคุยกับฝรั่งซึ่งก็คือองค์การลับของอเมริกาในสมัยนั้น ซึ่งเข้ามาทำงานในประเทศไทยทำนองว่า คุณเข้าไปเถอะ คุณก็จะเจอเองแหละขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น ผมก็ไม่รู้ว่าใคร แต่ว่าต้องเจอแน่ นักเรียนไทยในอังกฤษในสมัยนั้นก็คาดเดากันว่าคงจะมีการต่อต้านในประเทศ ฝรั่งถามว่าแน่ใจได้อย่างไรว่ามี นักเรียนไทยก็ตอบว่า เขาก็มีความรู้สึกหนึ่ง ซึ่งพ่อ แม่ พี่ น้อง เพื่อนฝูงของเขาที่อยู่ในเมืองไทยก็คงรู้สึกในทำนองเดียวกัน ถ้าเราลองอ่านบันทึกความจำ หรือได้คุยกับคนที่อยู่ในขบวนการเสรีไทยพูดถึงทหารญี่ปุ่นบุกเข้ามาในประเทศ มันเป็นความรู้สึกคล้ายกันว่าเราจะต้องสู้กับญี่ปุ่น อย่างนักเรียนไทยในอังกฤษ ยังไม่รู้เลยว่าจะทำอย่างไรดี ในขณะที่นักเรียนไทยในอเมริกาก็มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ให้ถือเป็นตัวหลักได้และจะเป็นขบวนการนำ แต่ในอังกฤษจะทำอย่างไรดี เราจะหันไปทางไหน ไปทำอะไร คู่มือยังไม่มีทางทั้งนั้น แต่ก็เอาละ จะต้องสู้กับญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นความรู้สึกอันนี้ก็คงจะคาดหวังได้อย่างเดียวกับของคนที่อยู่ในต่างประเทศ ว่าคงจะเกิดขึ้นในเมืองไทยเช่นกัน การติดต่อระหว่างขบวนการเสรีไทยในต่างประเทศและในประเทศเป็นไปได้ในประมาณปี 2486 ก็เรียกว่าระหว่างช่วงนี้เป็นช่วงตั้งไข่ 2484 ญี่ปุ่นบุก 2485 คิดทำอย่างไรดี กำลังจะจัดเตรียมคน ปลายปี 2486-2487 ถึงจะติดต่อกันได้ การติดต่อกันได้นี้เป็นจุดสำคัญนำความสุขสดชื่นใจมาสู่ทั้งสองฝ่าย ว่าเป็นเราเอื้อมมือประสานมือกันได้แล้ว เป็นการนำไปสู่การต่อสู้ญี่ปุ่นจริงจังต่อไป เพราะฉะนั้นภาระของเสรีไทยหลังจาก

การติดต่อได้แล้วก็คือ ภายในจะต้องระดมพลพรรคในหน่วยต่างๆ ในประเทศ เพื่อที่จะเป็นกำลังอาวุธต่อสู้ญี่ปุ่น ส่วนภายนอกก็จะต้องติดต่อที่จะรับอาวุธ รับคน รับสัมภาระต่างๆ เข้ามาในประเทศ พร้อมทั้งส่งคนในประเทศออกไปเรียนการใช้วิทยุฝึกอาวุธที่อินเดีย และศรีลังกา ตอนนั้นอเมริกาตั้ง Office of Strategic Service อยู่ศรีลังกา ส่วน Force one three six หรือกำลัง 136 อยู่ที่อินเดีย เราก็เอาคนไปฝึกที่นั่น เพื่อที่จะกลับมาต่อสู้ในเมืองไทย อันนี้เป็นภาระสองด้าน ที่นี้ประเด็นที่เป็นคำถามคือเราจะหาคนจากไหน เราจะเอาคนที่ไหนมา มาเข้ากับขบวนการเสรีไทย ตำรวจดูปรากฏว่าพลพรรคของเสรีไทยส่วนใหญ่เป็นข้าราชการกระทรวงนั้นกระทรวงนี้ เป็นครูประชาบาล ภายหลังจากรัฐบาลจอมพล ป. ล้มแล้วก็ได้หลวงอดุลย์เดชจรัสเข้ามาร่วมขบวนการอย่างใกล้ชิดขึ้น ก็ได้กำลังตำรวจ เพราะฉะนั้นในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าขบวนการเสรีไทยประกอบด้วยส่วนใหญ่เป็นข้าราชการหรืออยู่ในหน่วยงานหรือองค์กรที่เราเรียกว่าในระบบราชการ ข้าราชการ ซึ่งเคยมีนักวิชาการอเมริกันใช้ในการที่จะอธิบายเมืองไทยคือ “บิโอรเค-ติก โพลิตี” (Bureaucratic Polity) หรือการเมืองในระบบราชการ ตรงนี้อาจมีคนถามว่า ศาสตราจารย์วราวุธธารุไทยทั้งหลายเหล่านี้ไปไหน หรือไม่ได้อยู่ในขบวนการเสรีไทยหรือ จะตอบคำถามนี้เราจะต้องมองย้อนถึงการพัฒนาของการเมืองไทยก่อนสงครามมาถึง การรวมหรือการจัดตั้งองค์กรเป็นองค์กรการชาติ องค์กรการสังคมขึ้นมา ในประวัติศาสตร์ เราพูดว่าการรวมนี้เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่มันค่อนข้างมากขึ้นๆ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเราสามารถจะติดต่อจากกรุงเทพฯ ไปถึงส่วนต่างๆ ของประเทศได้ เราก็มีคนเข้าร่วมอยู่ในวงระบบราชการเพิ่มขึ้น หลังปี 2475 มีมากขึ้น เพราะฉะนั้นเราสามารถมองว่าในส่วนนี้ขบวนการเสรีไทยจึงเป็นการจัดตั้งขึ้นภายในระบบราชการของระบอบรัฐ รัฐก็ทำหน้าที่ไป อีกส่วนหนึ่งก็เป็นงานเสรีไทยเป็นงานใต้ดินไป ก็ทำหน้าที่ต่อต้าน ต่อสู้กับญี่ปุ่นไป ในขณะที่คำนึงถึงว่าทำอย่างไรจึงจะได้พลพรรคมากขึ้น ท่านอาจารย์ก็ต้องดำเนินกิจการทางการเมืองภายในประเทศไปด้วย ท่านอาจารย์ก็คิดว่าทำอย่างไรถึงจะเปลี่ยนรัฐบาล คือให้รัฐบาลล้มไป รัฐบาลจอมพล ป. ล้มในปี 2487 เนื่องจากแพ้เสียงสนับสนุนในพ.ร.บ. 2 ฉบับ หลังจากจอมพล ป. ล้มแล้ว ในเดือนกรกฎาคม 2487 ขบวนการเสรีไทยก็เติบโตขึ้นอย่างมาก คนที่เคยเกรงอิทธิพลเผด็จการของจอมพลป. หรือว่าเป็นฝ่ายกลางๆ หรือยังไม่กล้านักก็มาเสริมเข้ากับขบวนการ

การเสรีไทยมากขึ้น เช่น กรณีของหลวงอดุลย์เดชจรัส ซึ่งนำตำรวจเข้ามาเข้าร่วมเป็นอย่างมาก เป็นกำลังสำคัญ การที่ได้ตำรวจเข้ามา ทำให้พลพรรควางใจได้เกี่ยวกับเรื่องความลับ เพราะว่าในตอนนั้นเวลาจะทำอะไรก็ต้องระวังตำรวจ ระวังญี่ปุ่น เมื่อตำรวจมาเข้าด้วยแล้ว ก็สามารถที่จะประสานงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ในเมื่อการเมืองภายในประเทศจัดการได้ค่อนข้างเรียบร้อย และสามารถเพิ่มจำนวนพลพรรคเสรีไทยได้มากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องมาคำนึงถึงการเมืองระหว่างประเทศ คือทำอะไรจึงจะตกลงกับทางสหรัฐฯ และอังกฤษได้ มุมนี้ช่วยเรามองว่าท่านอาจารย์ปรีดีสมเป็นรัฐบาลหรือไม่ คือการจะต้องต่อสู้ศัตรูและการจะเดินเต็มเดินคู่ทางการเมืองทั้งภายในและระหว่างประเทศ ตอนนั้นอังกฤษค่อนข้างโกรธและไม่พอใจประเทศไทยมากที่ไทยทำสัญญาไม่รุกรานกับอังกฤษในปี 2484 แต่พอหลังเซ็นสัญญา ญี่ปุ่นบุกไทย ไทยก็ยอมไม่ต่อสู้ มีหน้าซำยังประกาศสงครามกับอังกฤษและบุกเข้าไปในเชียงตุง ทั้งยังอยากจะได้ในสิ่งที่ญี่ปุ่นเสนอว่าจะให้คือ 4 รัฐบาลยูทาใต้ (ไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู ปะลิส) ข้อมขมขึ้นเหล่านี้ ทำให้อังกฤษไม่ยอมเจรจาถึงฐานะของไทยหลังสงครามขอเพียงแต่ให้เสรีไทยสู้ญี่ปุ่นก่อน อย่างอื่นยังไม่เจรจา เราทราบจากเอกสารเมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว ว่าอังกฤษมีความคิดที่จะมีอิทธิพลและควบคุมไทยอย่างแข็งขัน แต่สหรัฐฯ ค่อนข้างเป็นมิตรกับไทยมาก ในช่วงสงครามนั้นสหรัฐฯ ถือว่าประเทศไทยอยู่ภายใต้การครอบครองของญี่ปุ่น คือหมายถึงว่าไม่ได้เป็นประเทศศัตรู แต่ถูกศัตรูเข้ามายึดครอง แล้วก็ละเลยรัฐบาลไทยคือรัฐบาลจอมพลป. แต่ติดต่อกับอัครราชทูตไทยในวอชิงตันแทน และก็ถือว่า นายปรีดี พนมยงค์ เป็นตัวแทนของรัฐบาลไทย จากแง่นี้เราจะเห็นว่าขบวนการเสรีไทยไม่เพียงแต่จะต่อสู้กับญี่ปุ่นเท่านั้น แต่จะต้องคำนึงถึงการเมืองระหว่างประเทศด้วย ก็คือจะต้องคำนึงถึงเอาฝ่ายสหรัฐฯ มาเป็นพวก หรือให้ช่วยในกรณีที่อังกฤษใช้ไม่แข็งกับไทย ท่านอาจารย์ก็ดำเนินนโยบายในด้านนี้ โดยส่งพระพิศาลสุภุมวิทไปเจรจาทกลงในเรื่องของประเทศหลังสงครามที่สหรัฐฯ ในขณะที่ไม่ได้ส่งใครไปอังกฤษ อาจเรียกได้ว่าการที่ท่านอาจารย์ปรีดีอยู่ในขบวนการเสรีไทยนั้นเป็นการสู้ศึกหลายด้าน ด้านการทูตกับสหรัฐฯ อังกฤษ ด้านการเมืองกับรัฐบาล และด้านการทหารกับญี่ปุ่น

กับญี่ปุ่นนี้เป็นเรื่องเสี่ยงชีวิตมาก ทางฝ่ายสัมพันธมิตรเคยคิดว่าควรจะนำตัวอาจารย์ปรีดีออกไปนอกประเทศไทย เพื่อจะได้พ้นมือญี่ปุ่น ถ้าญี่ปุ่นจับได้เมื่อไร ก็แสดงว่าทั้งขบวนการนี้จะต้องล้มระเนระนาดไป มีกรณีที่เกิดขึ้นในอินโดจีนที่ทางฝ่ายญี่ปุ่นจับได้ว่ามีขบวนการใต้ดินที่จะต่อสู้ญี่ปุ่นเกิดขึ้น ก็เชิญผู้นำหรือผู้ที่อยู่ในขบวนการใต้ดินมากินเลี้ยง แล้วก็สังหารเสียในงานวันนั้น เหตุการณ์นี้เกิดในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2488 แล้ว 2-3 เดือนต่อมา คือเดือนมิถุนายน ญี่ปุ่นก็คงคิดทำอย่างเดียวกัน คือวันที่ 28 มิถุนายน ญี่ปุ่นก็เชิญผู้นำของไทยไปกินเลี้ยง คาดว่าญี่ปุ่นคงรู้ระแคะระคายเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยบ้างแล้ว แต่ภายหลังนายพล นากามูระเปลี่ยนใจวินาทีสุดท้าย อาจจะเป็นเพราะเห็นว่าการรบของญี่ปุ่นอยู่ในสภาพเพลี่ยงพล้ำแล้ว ตั้งแต่การรบที่มิดเวย์ เพราะฉะนั้นถ้าญี่ปุ่นจะแพ้ก็แพ้ศึก ดีกว่า อย่าต้องนองเลือดกับคนไทยเลย อย่างน้อยพอจบสงครามแล้วเรายังรักษาหน้า เรายังพอคืนดีกันได้โดยไม่ยาก

ในตอนสงครามช่วง 2487-2488 มีเกร็ดเล่าว่า หลวงอดุลย์เดชจรัสแนะนำให้อาจารย์ปรีดีไปเสื่อกันกระสุน ทางฝ่าย โอ เอส เอส ของสหรัฐอเมริกาที่จะเอาเสื่อกันกระสุนมาให้ แต่ใส่แล้วมันหนักเหลือเกิน ถ้าญี่ปุ่นจะทำร้ายจริงๆ คงจะช่วยอะไรไม่ได้แล้วมันก็หนักเหลือเกินไม่สะดวกก็เลยไม่ได้ใช้ ตอนนั้นก็แสดงว่าอยู่ในระยะของการเสี่ยงภัยตลอดเวลา

อาจารย์ปรีดีเคยคุยกับฝรั่งสัมพันธมิตร แล้วเขาเอามาเขียนหนังสือ อาจารย์ปรีดีพูดว่าต้องใช้ชีวิตสองด้าน คือด้านหนึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อีกด้านก็ทำงานใต้ดินสู้กับญี่ปุ่น ทำอย่างไรจึงจะจัดตั้งองค์การ ทำอย่างไรจึงจะหาคนมารบแบบสงครามกองโจรเพิ่มขึ้น ทำอย่างไรจึงจะหาสัมภาระไปบำรุง ทำอย่างไรที่จะโยกย้ายข้าราชการจังหวัดที่เข้ากับเสรีไทยไปอยู่จังหวัดที่สามารถระดมพลพรรคได้ ต้องครุ่นคิดตลอดเวลาทั้งการในเมืองภายในและภายนอกประเทศ ภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องกระทำอย่างปิดลับ ระมัดระวังอย่างรอบคอบ

จะเห็นว่าเป็นเรื่องยากลำบาก สมาชิกสภาราษฎรบางส่วนที่เข้ากับเสรีไทยเห็นเป็นคุณูปการของท่านอาจารย์ในความสามารถ ความพร้อมสละชีวิต ภายหลังสงครามก็ยกย่องอาจารย์ปรีดี พนมยงค์เป็นรัฐบุรุษอาวุโส

จากการศึกษางานของนายปรีดีตั้งแต่ปี 2475 โดยเฉพาะช่วงสงครามโลกโดยละเอียด เราก็คงให้คำตอบได้ว่า ตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโสที่ท่านอาจารย์ปรีดีได้รับนี้เหมาะสมหรือไม่

ในแง่ส่วนตัวของผู้ที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ว่าทำไมจึงเข้าร่วม แน่แน่นอนที่แต่ละคนก็คงมีความรู้สึกรักชาติ ต้องการกู้ชาติเป็นพื้นอยู่ แต่ปัญหาตัวผู้นำก็เป็นเรื่องสำคัญ เราจะทำงานกับใคร เราก็ต้องวางใจไว้ใจ เชื่อในคุณธรรมและหลักการของผู้นั้น เพราะฉะนั้นความที่เป็นคนที่ผู้อื่นมีศรัทธาในตัว ก็เป็นการดึงให้คนมาร่วมขบวนการ มีบางคนตั้งข้อสงสัยว่า ถ้าไม่มีอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ไม่มีผู้นำขบวนการเสรีไทยอย่างผู้นี้แล้ว ขบวนการเสรีไทยจะสามารถขยายและจัดตั้งเป็นกองกำลังใหญ่ และเป็นที่ยอมรับของฝ่ายสัมพันธมิตรได้ขนาดนี้หรือไม่ นี่ก็เป็นคำถามซึ่งคำตอบก็คงแตกต่างกันไปแต่ละคน

ขอเรามองในแง่การเมืองระหว่างประเทศบ้าง การทำให้ขบวนการเป็นที่ยอมรับของฝ่ายสัมพันธมิตรไม่ใช่เรื่องง่ายๆ การติดต่อส่งข่าววิทยุไปอินเดีย ฝ่ายสัมพันธมิตรเช็กแล้วเช็กอีกว่าจริงหรือเปล่า ว่าโกหกหรือเปล่า ดีสองหน้าหรือเปล่า มิใช่ว่าจะยอมรับสิ่งที่ส่งไปว่าถูกแล้ว เพราะว่าอาจเป็นว่าอาจารย์ปรีดีอยู่ภายใต้เงื้อมมือของญี่ปุ่น แล้วก็หลอกฝ่ายสัมพันธมิตรให้เข้ามาในประเทศ ให้ญี่ปุ่นสังหารเสียก็เป็นไปได้ ประเทศสัมพันธมิตรต้องตรวจสอบจากหลายๆ ฝ่าย จนกระทั่งเป็นที่เชื่อใจและวางใจทั้งด้านข่าวสารและตัวบุคคล ถึงมีการร่วมมือกันระหว่างขบวนการเสรีไทยกับสัมพันธมิตรอย่างใกล้ชิด

ก่อนจบการปาฐกถาลองมาพิจารณาว่า เราเรียนอะไรได้บ้างจากขบวนการเสรีไทย เราจะเข้าใจสังคมไทยจากขบวนการเสรีไทยนี้ได้อย่างไรบ้าง มีบางคนพยายามอธิบายว่าสังคมไทยเป็นสังคมโครงสร้างหลวม คือไม่มีอะไรแน่นอน เดี่ยวก็เข้ากับญี่ปุ่น เดี่ยวขณะนี้ก็อยู่กับจอมพลป. บ้างอยู่กับปรีดีบ้าง วันนี้ก็อย่างนี้ อีกวันก็อย่างนั้น ก็มีนักวิชาการบางท่านอธิบายว่าการเกิดขึ้นของเสรีไทยหรือการเป็นไปได้ของเสรีไทยว่าเป็นเพราะสังคมไทยมีโครงสร้างหลวมแต่ผมเองไม่อธิบายอย่างนั้น ไม่เชื่อว่าสังคมไทยมีโครงสร้างหลวม แต่ผมจะมองไปในแง่ที่ว่า การที่ขบวนการเสรีไทยเป็นไปได้ อย่างเป็น เราจะต้องคำนึงถึงองค์การ (Organization) ในความหมายกว้างในที่นี้หมายถึง

ถึงการจัดเป็นองค์การของประเทศของสังคม รวมไปถึงการจัดองค์การทางความคิด ซึ่งแปลแล้วอาจไม่สอดคล้องกับศัพท์ไทยที่ใช้กันอยู่ คือผมหมายถึงเป็น Ideological Organization หรือการจัดให้คนมีแนวคิดอุดมการณ์ไปในทำนองเดียวกัน ซึ่งค่อยๆ แพร่ไปยังหมู่ราษฎร แต่ก็ยังอยู่ในขบวนการของการแพร่ไป ยังไม่ถึงราษฎรระดับล่างจริงๆ เราจะเห็นว่าในหมู่ข้าราชการอย่างครู ตำรวจ ข้าราชการตามกระทรวงต่างๆ จักมาอยู่ในขบวนการเสรีไทยมากกว่าราษฎรทุกๆ ไป ก็เพราะว่า พลพรรคเหล่านี้ อยู่ในองค์การ (Organization) ที่สามารถดึงเข้ามาอยู่ในการจัดเสริมความคิดให้อยู่แนวเดียวกันได้ คือ Ideological Sphere of Influence ตรงนี้ผมขออนุญาตใช้ทับศัพท์จากเงนี้ทำให้เราอาจอธิบายลักษณะของขบวนการเสรีไทยได้ และเรียนถึงสังคมไทยได้บางด้าน เราจะสังเกตเห็นว่าองค์การที่ได้จัดตั้งในระดับพื้นฐานของราษฎรในระดับล่างเพิ่งจะมีในระยะหลังนี้เอง ในสังคมไทยนับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ ก็เรียกว่าเป็นการสืบต่อเรื่อยๆ มา อันนี้เป็นประเด็นที่ถึงแม้มีข้อสรุปแต่ก็เป็นข้อคิดที่จะให้เข้าใจสังคมไทย

อีกประเด็นหนึ่ง เกี่ยวข้องกับที่ท่านอาจารย์เสนอเป็นข้อคิดไว้ ก็คือเกี่ยวกับเรื่องของการต่อสู้ทางชนชาติและชนชั้น เราจะเห็นว่าในขบวนการเสรีไทย มีคนหลายชนชั้นตั้งแต่ระดับเจ้า เช่น หม่อมเจ้าสุภัสสวดีฯ สมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 7 ก็สนับสนุนเสรีไทย สนับสนุนนักเรียนไทยที่อังกฤษในเวลานั้น แล้วก็มีความที่เป็นเชื้อสายราชวงศ์หลายพระองค์อยู่ในขบวนการเสรีไทย จนไปถึงระดับผู้แทนราษฎรระดับครูพระบาทและผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ห่างไกลที่จังหวัดในอีสาน ก็อยู่ร่วมในขบวนการเดียวกัน ก็เรียกได้ว่าขบวนการเสรีไทยประกอบด้วยคนตั้งแต่ชนชั้นสูงจนถึงระดับล่าง โดยยึดเอาผลประโยชน์ที่จะนำเอกราชและอธิปไตยของชาติกลับมา อันเป็นผลประโยชน์ที่อยู่เหนือชนชั้น

มีคนถามท่านอาจารย์ปรีดีเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยและการต่อสู้ทางการเมืองของท่าน คือหลังสงครามมันจบปี พ.ศ. 2488 พออีกสองปีต่อมาคือ พ.ศ. 2490 รัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ถูกรัฐประหาร อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ต้องออกนอกประเทศเพราะการรัฐประหารครั้งนี้ แล้วก็เรียกว่าเป็นการจบชีวิตทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดีในประเทศ นับแต่ปี 2490 จนถึงเสียชีวิต ท่านก็อยู่ต่างประเทศโดยตลอด มีเข้ามาที่คอนปี 2492 คือกบฏวังหลวง หรือที่อาจารย์ปรีดีเรียกว่า “ขบวนการ

ประชาธิปไตย กุมภาพันธ์ พ.ศ.2492” ปรากฏว่าล้มเหลวต้องพ่ายแพ้ เราตั้งข้อสังเกตดู จะเห็นว่าในขณะที่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้นำของขบวนการเสรีไทยโด่งเหมือน สุกสกาวดังดาวเหนือ ในช่วงหลังสงครามโลก แต่พอภายใน 2 ปีต่อมา กลับตกอย่างไม่ได้ พ้นขึ้นมาอีกในแง่ทางการเมือง ทำให้ไม่ถึงเป็นเช่นนั้น มีคำถามว่าทำไมอาจารย์ปรีดีถึง ไม่ใช้ขบวนการเสรีไทยซึ่งมีพวกมากมายเป็นฐานทางการเมือง ที่จะสนับสนุนเป็น ฐานรองรับให้อาจารย์ปรีดีขึ้นมีอำนาจหรืออยู่ในอำนาจได้นานๆ ละ ท่านอาจารย์ปรีดี ตอบว่า หากเราทำอย่างนั้นก็เท่ากับว่าเราก็ตกยศต่อคนที่มาร่วมขบวนการเสรีไทย เพราะว่าเราตกลงกันตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่าทำเพื่ออะไร เขามีได้มาร่วมขบวนการเสรีไทย เพื่อตัวข้าพเจ้า เขาร่วมเสรีไทยเพื่อชาติ อันนี้ก็ถือว่าเป็นคุณธรรมของท่านอาจารย์ปรีดี ที่จะไม่ใช้ประโยชน์คนอื่นเพื่อตัวเอง

ผมอยากจะออกตัวนิดหน่อยว่าสิ่งที่พูดมานั้น อาจจะเป็นการพูดถึงท่าน อาจารย์ปรีดีอย่างฉันทาคติ เนื่องจากมีความเคารพและนับถือเป็นส่วนตัว แต่ในการมอง และการประเมินขบวนการเสรีไทยและบทบาทของท่านอาจารย์ปรีดีในขบวนการเสรี ไทย ก็คิดว่าและหวังว่าได้พยายามทำอย่างมีได้เพื่อเป็นการยกย่องจนเกินจริงในบทบาท และความสำคัญของท่านอาจารย์ปรีดี และคุณูปการที่ท่านอาจารย์ทำต่อประเทศชาติ และราษฎรไทย ก็คือการรักษาเอกราชไว้ได้ในหลังสงคราม ซึ่งคนรุ่นหลังถือเป็นบุญคุณ ที่ท่านได้ทำไว้ ส่วนเรื่องของความเสียสละเพื่อผลประโยชน์อันเหนือกว่าส่วนตัว เราก็คงได้เรียนหรือจะถือเป็นแบบอย่างเพื่อในอนาคต ให้สปีริตนี้เป็นแนวทาง เป็นแนว กิดให้เรา อาจจะคิดทำในแนวทางของท่านได้ ขอบขอบคุณครับ

ผมเห็นว่าการตอบคำถามจะเป็นการเพิ่มเติมหรือขยายความบางส่วนบางตอนที่ละเลย หรือให้ความสนใจน้อยไป

สาเหตุอะไรที่อาจารย์ปรีดีคิดว่า เข้าร่วมสัมพันธมิตรแล้วจะเป็นผลประโยชน์อะไรต่อ ประเทศไทย หรือตั้งแต่เริ่มสงครามท่านทราบอย่างไรว่าสัมพันธมิตรจะเป็นฝ่ายชนะใน สงครามนี้

คำถามนี้ต้องขอตอบว่า ในช่วงของการเริ่มต้นสงครามนั้นฝ่ายอักษะได้เปรียบ ถ้ามองในแง่ระยะสั้นฝ่ายอักษะก็มีแนวโน้ม คนที่ติดตามการเมืองระดับโลกมาตลอดตั้งแต่เริ่มสงครามนี้ ไม่มีใครเชื่อว่าฝ่ายอักษะจะชนะหรือเชื่อน้อยมาก นักเรียนไทยใน

อังกฤษไม่เกิดความรู้สึกนี้ กรณีนี้อาจจะมองได้ว่าท่านอาจารย์ปรีดี ศึกษาและติดตามเหตุการณ์บ้านเมืองจนพอคิดคำนึงไปข้างหน้าได้บ้างว่า ฝ่ายอักษะจะไม่ได้เป็นฝ่ายได้ชัยชนะในระยะยาว รวมไปถึงจนถึงว่าสาเหตุที่ท่านอาจารย์ปรีดีจะเข้าร่วมฝ่ายสัมพันธมิตรก็ไม่ได้เพียงแค่จะคิดว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะชนะเท่านั้น แต่เป็นเพราะว่าการสงครามโลกครั้งนี้เป็นการสงครามระหว่างฝ่ายพลังของประชาธิปไตยฝ่ายหนึ่งกับพลังของฝ่ายพลังที่เรียกว่า ฟาสซิสต์อีกฝ่ายหนึ่ง อุดมการณ์ทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดีก็คงจะสอดคล้องกับฝ่ายสัมพันธมิตรมากกว่า เพราะฉะนั้นในเมื่อเหตุการณ์มันเป็นอย่างนั้น อาจารย์ปรีดีจึงคิดว่าต้องร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร แต่จริงๆ แล้วเหตุการณ์ตอนนั้นก็ใช้ว่าจะต้องเลือกข้าง สิ่งที่ท่านอาจารย์ปรีดีเลือกก็คือเลือกเป็นกลางที่จะไม่เข้ากับฝ่ายใด แต่เมื่อมันเลือกไม่ได้แล้วจึงต้องเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร

ที่ว่าขบวนการเสรีไทยมีลักษณะทางการเมืองและการเมืองนั้นขอให้อธิบาย ลักษณะองค์กรทางการเมือง ขอให้ยกตัวอย่าง

ก็อย่างที่พูดไป แต่อาจไม่ชัด ว่าหน้าที่อย่างหนึ่งของขบวนการเสรีไทยก็คือเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของฝ่ายสัมพันธมิตร จึงเป็นการดำเนินแต่ัมทางการเมือง มีการติดต่อกับสหรัฐอเมริกา ส่วนการติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษ โดยเฉพาะกับผู้บัญชาการแถบแปซิฟิก ลอร์ด หลุยส์ เมาร์ทแบทตัน และ Force 136 ส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางการเมือง เพราะฉะนั้นเสรีไทยจึงมีทั้งกองบัญชาการฝ่ายพลพรรคทหาร ภายใต้การบัญชาการของนายทวี บุญยเกษตร และฝ่ายการเมืองระหว่างประเทศ โดยมีนายดิเรก ชัยนาม ทำหน้าที่นี้ และการที่ท่านอาจารย์ปรีดีส่งพระพิศาลสุขุมวิทไปสหรัฐอเมริกา ก็ด้วยวัตถุประสงค์ในแง่ทางการเมืองระหว่างประเทศ

ทำไมท่านปรีดีจึงไม่นำขบวนการเสรีไทยสนับสนุนคนไปยึดอำนาจคืนเมื่อเกิดรัฐประหารปีพ.ศ. 2490 เมื่อมองอีกแง่มุมหนึ่งแสดงให้เห็นว่า มีข้อจำกัดในการพัฒนาจิตสำนึกชาตินิยมของขบวนการไปสู่จิตสำนึกทางการเมืองอย่างไร

ผมตีความคำถามเองนะว่า หมายถึงจากการที่คนเข้าร่วมอยู่ในขบวนการเสรีไทยซึ่งเป็นจิตสำนึกทางชาตินิยมนี้ มีข้อจำกัดที่จะไปสู่จิตสำนึกทางการเมืองอย่างไร ประเด็นนี้ผมเห็นว่าต้องพิจารณาในแง่เกี่ยวกับชาติและชนชั้นที่ผมพูดในตอนท้ายว่าองค์กรนี้เป็นองค์กรเพื่อประโยชน์ของชาติ ซึ่งหมายถึงว่าเป็นการรวมของหลายๆ

ชนชั้นในทางการเมือง ที่ตีกันหรือขัดแย้งกันในทางด้านในด้านหนึ่งไม่มากนักน้อยมันเป็นการขัดแย้งกันทางชนชั้นหรือภายในชนชั้น แต่มิได้หมายความว่าขบวนการที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชาติ จะสอดคล้องกับขบวนการที่อยู่ในชาติเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้น อันนี้ผมคงอธิบายได้ในแง่ของแนวคิดว่าด้วยเรื่องของชาติ (Nation) และชนชั้น

ในความเป็นจริง หลังเกิดรัฐประหาร 2490 ก็มีสมาชิกของเสรีไทยจำนวนหนึ่งที่พยายามจะต่อสู้ อาจารย์ปรีดีเห็นว่าการพยายามจะกระทำเช่นนั้นจะเป็นการนองเลือด จึงห้ามและยับยั้งเสีย แต่การกระทำนั้นก็ในแง่บุคคลที่สนับสนุนอาจารย์ปรีดีเป็นส่วนตัวหรือแง่อุดมการณ์หรือชนชั้น มิได้กระทำในนามของขบวนการเสรีไทย สภาพช่วงที่เกิดขบวนการเสรีไทย นับว่าเอื้ออำนวยให้ขบวนการนี้เติบโตไปได้ แต่ในช่วงปัจจุบันก็กำลังประสบกับการรุกรานทางเศรษฐกิจของจักรวรรดินิยม อยากทราบที่คณะว่า จะเกิดขบวนการอย่างเช่นเสรีไทย มีโอกาสเป็นไปได้หรือไม่

สภาพการณ์ของประเทศไทยตอนนี้มิได้อยู่ในลักษณะถูกรอบครอบโดยทางทหารหรือแบบอาณานิคมแบบเก่า อย่างที่ผู้ถามก็เข้าใจดีแล้วว่าเป็นการรุกรานทางเศรษฐกิจของจักรวรรดินิยม เพราะฉะนั้นประเทศไทยจึงอยู่ในฐานะอาณานิคมแบบใหม่ ถ้าจะต่อสู้ให้พ้นจากอาณานิคมแบบใหม่ ก็คงจะต้องแตกต่างไปจากลักษณะอาณานิคมแบบเก่า ซึ่งเป็นการต่อสู้ทางทหาร เพราะฉะนั้นถ้าเกิดว่าจะมีขบวนการใดต่อสู้จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ ก็คงจะเป็นขบวนการที่มีลักษณะและเนื้อหาต่างไปจากขบวนการเสรีไทยที่เป็นขบวนการต่อสู้ทางทหารและการเมือง

อยากทราบว่าพรรคที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเสรีไทย เกี่ยวข้องอย่างไร และมีความประสงค์อื่นใดนอกเหนือจากเอกราชของชาติอย่างเดียว

ที่ผมเอ่ยถึงพรรคหนึ่งหรือองค์การหนึ่งนั้น ความจริงมิได้เกี่ยวข้องกับขบวนการเสรีไทย แต่พรรคนี้หรือองค์การนี้อ้างว่าหรือโฆษณาว่า พรรคนี้หรือองค์การนี้ได้ร่วม ได้ต่อสู้ญี่ปุ่น เพื่อเอกราชและอธิปไตยมาสู่ประเทศไทย ส่วนที่ถามว่า พรรคนี้มีความประสงค์อื่นใดนอกจากความเป็นเอกราช อันนี้ผมคงตอบไม่ได้ว่าเขาประสงค์อย่างไร แต่อาจตอบได้เพียงว่า คงเพื่อประโยชน์ในแง่โฆษณาชวนเชื่อของพรรคนี้ องค์การนี้ได้แห่งหนึ่ง นักศึกษาผู้ศึกษาค้นคว้าทั้งหลาย คงจะถือหลักกาลามสูตรที่

ว่า จะไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ โดยไม่ผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบก่อน เพราะฉะนั้นการ
โฆษณาของพรรคนี้ จำเป็นจะต้องมีหลักฐานหรือข้อเท็จจริงยืนยัน จนสามารถทำให้เชื่อ
ได้ว่า พรรคนี้องค์การนี้ได้ทำคุณูปการแก่ราษฎรไทยจริง

อาจารย์ปรีดีได้ส่งตัวแทนสตรีท่านใดไปติดต่อกับเสรีไทยในประเทศใดบ้าง แล้วตัวแทน
สตรีท่านนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ หากยังมีชีวิตอยู่ก็ขอเรียนเชิญมาปาฐกถาเพื่อเป็นวิทยา-
ทานแก่คนรุ่นหลังด้วย

ในฐานะที่ผมเองมิได้อยู่ในขบวนการเสรีไทย และระหว่างนั้นผมก็ยังไม่ได้
เกิดด้วย ก็ถือว่าเป็นเพียงนักศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย จากเท่าที่ได้อ่านเอกสาร
เท่าที่ได้พบ และขอคุยสัมภาษณ์กับสมาชิกของเสรีไทย ก็ยังไม่พบว่าอาจารย์ปรีดีได้ส่ง
ตัวแทนสตรีท่านใดไปติดต่อในต่างประเทศ แต่ว่าสมาชิกที่เป็นสตรีในขบวนการเสรีไทย
ที่ปัจจุบันมีชื่อเสียงก็มีหลายท่าน เช่น คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร
(เสียชีวิตแล้ว) คุณหญิงอัมพร มีสุข แล้วก็มีนักเรียนสตรีไทยในอังกฤษที่ไม่ได้เป็นทหาร
ได้ทำงานอยู่ด้านวิทยุที่อินเดีย ส่งข่าวมายังเมืองไทย ก็นับว่าช่วยอยู่แนวหลัง

รัฐบุรุษอาวุโส

ประกาศ อานันทมหิดล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประ-

กาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญ ๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่าตลอดเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอกประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสและให้มีหน้าที่รับปริญญาราชการแผ่นดินเพื่อการพัฒนาอารยของชาติสืบไป
ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2488

เป็นปีที่ 12 ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

นายกรัฐมนตรี

ปรีดี พนมยงค์ :
ชีวิตและงาน

การเรียนกฎหมาย ในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ เรียบเรียงตามกฎหมายประธานาธิบดี และกฎเสนาบดี*

ปรีดี พนมยงค์**

ในประเทศฝรั่งเศส มีมหาวิทยาลัย 17 แห่ง ซึ่งรับสอนวิชากฎหมาย มหาวิทยาลัยทั้งหลายนี้ขึ้นต่อรัฐบาลและจำต้องสอนตามหลักสูตรซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งไว้ หรืออนุญาตให้สอน

การเรียนมี 2 ชนิด

- 1) เรียนเพื่อรับดิกิริของแผ่นดิน หรือ
- 2) เรียนเพื่อรับประกาศนียบัตรและหนังสือสำคัญของมหาวิทยาลัย

1) เรียนเพื่อรับดิกิริของแผ่นดิน

ผู้ซึ่งจะเรียนในทางนี้ได้จำต้องสอบไล่วิชาอย่างหนึ่งอย่างใดต่อไปนี้เสียก่อน

*คัดจาก ปรีดี พนมยงค์, “การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ เรียบเรียงตามกฎหมายประธานาธิบดี และกฎเสนาบดี,” *บทบันทึก* เล่ม 4 ตอน 8 (สิงหาคม 2468), หน้า 660-677.

**ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้เขียนคุณวุฒิต่อท้ายนามว่า “เนติบัณฑิตสยาม และ Licencie en Droit ฝรั่งเศส และนักเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย ภาค 3 (thèse)

(ก) สอบไล่ได้เป็นบาเชอลิเอร์ในทางอักษรศาสตร์ (B ès Lettres)

(ข) หรือ บาเชอลิเอร์ในทางวิทยาศาสตร์ (B. ès Sc.)

(ค) สอบไล่วิชาใด ๆ ในประเทศฝรั่งเศส หรือในต่างประเทศซึ่งเทียบเท่าหรือสูงกว่าการเป็นบาเชอลิเอร์ดังกล่าวแล้ว แลเสนาบติกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้เป็นพิเศษ

(ง) นักเรียนต่างประเทศที่มีได้สอบไล่ได้ดังกล่าวแล้ว ก็มีทางที่จะเรียนได้โดยขออนุญาตเสนาบติกระทรวงศึกษาธิการ สอบไล่ Examen d' Equivalence de Baccalauréat

สิทธิของแผ่นดินมี 3 ชั้น

1. บาเชอลิเอร์ ออง ดรัว (Bachelier en Droit) หรือบาเชอลิเอร์กฎหมาย
 2. ลิซองสิเอ ออง ดรัว (Licencié en Droit) (ซึ่งเท่ากับนิติศาสตร์บัณฑิต)
 3. ด็อกเตอร์ ออง ดรัว (Docteur en Droit) หรือด็อกเตอร์กฎหมาย
- การเล่าเรียนแบ่งออกเป็นกำหนดดังนี้

ปีที่ 1 (หรือชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย ภาคที่ 1)

- (1) พงศาวดารกฎหมาย
- (2) กฎหมายโรมัน (บุคคล และทรัพย์สิน)
- (3) กฎหมายแพ่ง (บุคคล และทรัพย์สิน)
- (4) กฎหมายว่าด้วยการปกครองแผ่นดิน (Droit constitutionnel)
- (5) เศรษฐวิทยา (ตอนที่ 1 และ ที่ 2)

การสอบไล่แบ่งออกเป็น 2 ภาค ดังนี้

(ก) ภาคเขียน มีวิชา

- (1) กฎหมายแพ่ง
- (2) วิชาอีกอย่างหนึ่ง นอกจากกฎหมายแพ่งซึ่งกรรมการเลือกเอาโดยวิธีจับฉลาก

นักเรียนต้องได้คะแนนรวมอย่างน้อย 50% หรือเศษ 20 ในส่วน 40 วิชาอย่างหนึ่งมีคะแนนเต็ม 20 ถ้านักเรียนได้คะแนนน้อยกว่าเศษ 5 ส่วน 20 ในลักษณะใดแล้ว ถึงแม้ว่าคะแนนรวมจะได้เกินกว่า 20 ในส่วน 40 ก็อาจจะตกได้เมื่อกรรมการเห็น

สมควร เมื่อสอบเขียนได้แล้ว จึงจะเข้าสอบภาคปากเปล่า

(ข) ภาคปากเปล่า

(1) กฎหมายแพ่ง

(2) }

(3) } วิชาอีก 3 อย่าง ซึ่งไม่มีในการสอบเขียน

(4) }

เมื่อสอบปากเปล่าเสร็จแล้ว มีการรวมคะแนนทั้ง 2 ภาค นักเรียนต้องได้คะแนนรวมทั้งหมดอย่างน้อย 50% ผู้ซึ่งได้คะแนนเกินกว่านี้ได้ “มองซ็อง” ซึ่งคล้ายๆ กับออนเนอร์ของการสอบไล่กฎหมายในประเทศอังกฤษ

มองซ็อง (Mention) มี 4 ชั้น ดังนี้

1. พอใช้ได้ (Passable) คะแนนรวมตั้งแต่ 50% ถึง 69%
2. ดีพอ (Assez bien) ” ” 70% ถึง 79%
3. ดี (Bien) ” ” 80% ถึง 89%
4. ดีมาก (Très bien) ” ” 90% ถึง 100%

ปีที่ 2 (หรือชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย ภาคที่ 2)

(1) กฎหมายโรมัน (ลักษณะนี้)

(2) กฎหมายแพ่ง (ลักษณะนี้)

(3) กฎหมายลักษณะอาญาและวิธีพิจารณาอาญา

(4) กฎหมายลักษณะปกครองท้องถิ่น (Droit administratif)

(5) เศรษฐวิทยา (ตอนที่ 3)

การสอบไล่แบ่งออกเป็น 2 ภาค และการให้คะแนน ฯลฯ คล้ายในปีที่ 1 เมื่อสอบไล่ปีที่ 2 ได้แล้ว นักเรียนจะได้รับดิกิริของแผ่นดินเป็นบาเชอลิเอร์กฎหมาย และมีอำนาจหาอาชีพซึ่งเกี่ยวข้องทางกฎหมายได้ดังนี้

(ก) เป็น Avoué ซึ่งมีหน้าที่คล้ายโซลิสเตอร์ในประเทศอังกฤษ

(ข) เป็น Notaire คือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ทำเอกสารกรรมธรรม์ ฯลฯ

(ค) เป็น Huissier เจ้าพนักงานกองหมาย

ปีที่ 3 ถ้าบาเซลิเอร์ต้องการเอาดีกรีสูงขึ้นก็ต้องเรียนในปีที่ 3 หรือชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต ซึ่งมีวิชาดังนี้

- (1) กฎหมายแพ่ง (ลักษณะมรดก แลทรัพย์สินในระหว่างผัวเมีย)
- (2) กฎหมายการค้าขาย
- (3) วิธีพิจารณาความแพ่งและค้าขาย
- (4) กฎหมายนานาชาติประเทศแผนกคดีบุคคล
- (5) กฎหมายการคลัง
- (6) } นักเรียนมีอำนาจที่จะเลือกเรียนกฎหมาย 2
- (7) } ลักษณะในจำพวกต่อไปนี้
 - (ก) กฎหมายการค้าขายเพิ่มเติม
 - (ข) กฎหมายการจดทะเบียน
 - (ค) กฎหมายการโรงงาน
 - (ง) กฎหมายการเมือง
 - (จ) กฎหมายทะเล
 - (ฉ) กฎหมายการเมืองขึ้นและประเทศราช
 - (ช) กฎหมายนานาชาติประเทศแผนกคดีเมือง
 - (ซ) กฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษาและตามคำสั่งของศาล

สั่งของศาล

การสอบดำเนิรตามอย่างปีที่แล้วๆ มา เมื่อสอบได้แล้ว นักเรียนได้ดีกรีของแผ่นดินปน ลิของสิเอ ออง ดรัว ซึ่งเท่ากับนิติศาสตร์บัณฑิต มีอำนาจหาอาชีพะมากกว่าบาเซลิเอร์กฎหมายหลายอย่าง เช่น

- (1) มีอำนาจเป็นทนายความ
- (2) มีอำนาจเป็นผู้พิพากษา อัยการ
- (3) มีอำนาจเข้าสอบแข่งขันเป็นเลขานุการในกระทรวงต่างๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย ต่างประเทศ ฯลฯ

ชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย

นักเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมายมี 3 ชนิด

(1) นักเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย ซึ่งเรียนเหมือนกับคนสัญชาติฝรั่งเศส ผู้ซึ่งจะเป็นนักเรียนชนิดนี้ได้ จำต้องสอบไล่ได้เป็น ลิของสิเอ ออง ดรัว ฝรั่งเศส (คนต่างประเทศที่สอบไล่ได้ดิกิริดังกล่าวนี้นี้ ก็มีสิทธิที่จะเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย ชนิดนี้เหมือนกัน)

(2) นักเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย ซึ่งเรียนโดยขอความยกเว้นเป็นพิเศษ ไม่ต้องสอบไล่ได้เป็น ลิของสิเอ อองดรัว ฝรั่งเศส กล่าวคือผู้ซึ่งจะเรียนชนิดนี้นำหลักฐานมาแสดงว่า คนได้สอบไล่วิชากฎหมายในเมืองต่างประเทศได้ดิกิริซึ่งเทียบเท่าหรือสูงกว่าดิกิริลิของสิเอ ออง ดรัว ฝรั่งเศส ดิกิริดังกล่าวนี้นี้มีแจ้งอยู่ในกฎเสนาบดีศึกษาธิการ ก.ศ.1922 เช่น

อังกฤษ ดิกิริ LLB 1st Class honour ของมหาวิทยาลัยลอนดอนและมหาวิทยาลัยในหัวเมืองอื่น ๆ

สหพันธรัฐอเมริกา ดิกิริ M.A. ของมหาวิทยาลัยซึ่งปรากฏนามในกฎเสนาบดีฉบับนั้น เช่น มหาวิทยาลัยฮาวาส โกลัมเบีย คอร์เนลล์ ฯลฯ

เบลเยียม ดิกิริด็อกเตอร์กฎหมาย (ดิกิริของแผ่นดิน)

ฯลฯ ฯลฯ

ผู้ซึ่งไม่ได้ดิกิริดังกล่าวนี้นี้ ก็มีโอกาที่จะเรียนได้โดยนำเอาหลักฐานมาแสดงว่าคนได้ศึกษาวิชากฎหมายในเมืองต่างประเทศ ซึ่งเทียบเท่ากับการเป็นลิของสิเอ ออง ดรัว ฝรั่งเศส แต่ต้องได้รับอนุญาตเป็นพิเศษจากเสนาบดีกระทรวงศึกษาฯ

(3) นักเรียนชั้นด็อกเตอร์กฎหมายมหาวิทยาลัยกรุงปารีส (จำป็นต้องออกนามมหาวิทยาลัยด้วย เพราะดิกิริชนิดนี้ไม่ใช่เป็นของรัฐบาล และไม่ให้สิทธิของการเป็นด็อกเตอร์กฎหมายดังเช่นดิกิริของรัฐบาล การเรียนชนิดนี้ได้ตั้งขึ้นโดยกฎเสนาบดีกระทรวงศึกษา ปี ค.ศ.1912)

ผู้ซึ่งจะเรียนในทางนี้ได้ จำต้อง

(1) เป็นคนต่างประเทศ คนสัญชาติฝรั่งเศสเรียนไม่ได้

(2) นำหลักฐานมาแสดงว่า ได้เรียนวิชากฎหมายในเมืองต่างประเทศซึ่งเทียบกับลิของสิเอ ออง ดรัว ฝรั่งเศส เมื่อเสนาบดีกระทรวงศึกษาฯ อนุญาตให้เป็นพิเศษแล้ว ก็มีอำนาจเรียนเป็นด็อกเตอร์กฎหมายในทางนี้ได้

ข้อต่างกันระหว่างค็อกเตอร์กฎหมายทั้ง 3 ชนิด

(1) ในประกาศนียบัตรของค็อกเตอร์กฎหมายชนิดที่ 1 มีบอกว่า ได้รับดิกิริเป็นค็อกเตอร์กฎหมาย ในประกาศนียบัตรของค็อกเตอร์ชนิดที่ 2 จะมีหมายเหตุไว้ด้วยว่าค็อกเตอร์ผู้นั้นได้รับความยกเว้นไม่ต้องเรียนเป็นลิสของสือ ออง ครัว ในประกาศนียบัตรของค็อกเตอร์ชนิดที่ 3 จะบอกไว้ด้วยว่าเป็นค็อกเตอร์มหาวิทยาลัย และคณะบัญชาการมหาวิทยาลัยเป็นผู้ให้ประกาศนียบัตร ส่วนค็อกเตอร์ชนิดที่ 1 และที่ 2 นั้น ประกาศนียบัตรออกให้โดยเสนาบดีกระทรวงศึกษา ในนามของแผ่นดิน (ธรรมเนียมในคอนติเนนท์ ดิกิริของแผ่นดินสูงกว่าดิกิริของมหาวิทยาลัย)

(2) ผู้ซึ่งได้เป็นค็อกเตอร์กฎหมายชนิดที่ 1 เท่านั้น มีอำนาจเข้ารับตำแหน่งในการสอนได้ กล่าวคือ ถ้าในตำแหน่งใดต้องการผู้ซึ่งเป็นค็อกเตอร์กฎหมายแล้ว ให้หมายความว่าค็อกเตอร์กฎหมายในที่นี้ คือผู้ซึ่งสอบไล่ได้อย่างชนิดที่ 1 เท่านั้น ส่วนผู้ซึ่งสอบไล่ได้อย่างชนิดที่ 2 ไม่มีอำนาจนอกจากสภาชั้นสูงแห่งการศึกษาจะอนุญาตให้เป็นพิเศษ (มาตรา 5 แห่งกฎประธานาธิบดี ค.ศ. 1921) ผู้ซึ่งเป็นค็อกเตอร์ชนิดที่ 3 ไม่มีสิทธิเลย

(3) ผู้ซึ่งได้เป็นค็อกเตอร์ชนิดที่ 2 และที่ 3 โดยที่ได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษ ดังกล่าวมาแล้วนั้น การยกเว้นนี้จะถือเหมือนได้เป็นลิสของสือ ออง ครัว ที่เดียวไม่ได้ (มาตรา 6 แห่งกฎประธานาธิบดี ค.ศ. 1921) กล่าวคือ ไม่มีสิทธิเหมือนเช่นคนที่ได้เป็นลิสของสือ ออง ครัว สิทธิอันนี้คือ เปนทนายความ ผู้พิพากษา อัยการ ฯลฯ ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น

สรุปรวมความว่าดิกิริค็อกเตอร์กฎหมายอย่างชนิดที่ 1 เท่านั้นเป็นดิกิริที่ให้สิทธิโดยบริบูรณ์ เพราะจะเห็นได้ต่อไปนี้ว่า นักเรียนชนิดที่ 2 และที่ 3 มาจบเรียนกฎหมายฝรั่งเศสในตอนปลายเท่านั้น ส่วนวิชาอื่นๆ ซึ่งต้องเรียนในปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 นั้นหลายลักษณะไม่ได้เรียนซ้ำในชั้นค็อกเตอร์กฎหมาย เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันว่าค็อกเตอร์ชนิดที่ 2 และที่ 3 นั้นไม่ได้เรียนวิชาดังกล่าวมาแล้ว และในบางประเทศวิชาบางอย่างก็ไม่ได้สอนในการเรียนกฎหมาย ซึ่งนักเรียนอ้างว่าเทียบเท่าการเป็นลิสของ-สือ ออง ครัว จึงเป็นอันว่าดิกิริของค็อกเตอร์ชนิดที่ 2 และที่ 3 นั้นเป็นเกียรติยศพิเศษอันหนึ่ง

วิชาชั้นด็อกเตอร์กฎหมาย

ตามกฎหมายประธานาธิบดี ค.ศ. 1895 การเรียนเป็นด็อกเตอร์กฎหมายมี 2 ประเภท

- (1) ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์ = Docteur en Droit (mention sciences juridiques)
- (2) ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายรัฐประศาสน์และเศรษฐศาสตร์ = Docteur en Droit (mention sciences politiques et économiques)

ตามธรรมดาเป็นวิชาที่เคยเรียนมาแล้วในปีที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ในชั้นด็อกเตอร์กฎหมายเป็นการเรียนทวนต้นและเลือกวิชาที่สำคัญ ๆ มาเรียนให้พิศดารและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

(ก) ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์ การเรียนแบ่งออกเป็น 3 ภาค
ภาคที่ 1 มีวิชาดังนี้

- (1) พงศาวดารกฎหมายอย่างพิศดาร
- (2) แปลและวินิจฉัยบทกฎหมายโรมัน
- (3) } กฎหมายโรมันอย่างพิศดารและลึกซึ้ง
- (4) }

การสอบไล่่นั้นเป็นการสอบปากเปล่าไม่มีเขียน นักเรียนต้องได้คะแนนรวมอย่างน้อยเศษ 14 ในส่วน 20 หรือ 70% จึงจะสอบไล่ได้

ภาคที่ 2 มีวิชาดังนี้

- (1) }
- (2) } กฎหมายแพ่งอย่างพิศดารและลึกซึ้งทั้ง 3 ตอน
- (3) }

(4) นักเรียนเลือกเอาวิชาอันหนึ่งอันใดต่อไปนี้

- (ก) กฎหมายแพ่งของประเทศอื่น (เรียนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ)
- (ข) กฎหมายอาญาของประเทศอื่น (เรียนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ)
- (ค) กฎหมายลักษณะปกครองท้องถิ่น (ตอนที่กล่าวถึงศาลของทางปกครอง)
- (ง) กฎหมายการค้าขาย (พิศดาร)
- (จ) วิธีพิจารณาและปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษา

ภาคที่ 3 การเขียนตำรากฎหมาย (Thèse)

นักเรียนต้องเขียนตำรากฎหมายเล่มหนึ่ง ก่อนที่จะลงมือเขียนต้องนำเอาหัวข้อที่จะแต่งไปให้หัวหน้าศาสตราจารย์กฎหมายและผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยพิจารณา เมื่อได้รับอนุญาตจากท่านทั้ง 2 นี้แล้วก็ลงมือเขียนได้

นักเรียนจำต้องเลือกศาสตราจารย์คนหนึ่งเป็นประธานในการแต่งตำรา ซึ่งจะดักเตือนและแนะนำในการแต่ง

เมื่อนักเรียนแต่งเสร็จแล้ว นำเอาตำราไปให้ศาสตราจารย์ผู้นี้ตรวจเสียก่อน ถ้าท่านศาสตราจารย์เห็นว่าสมควรที่จะนำเสนอมหาวิทยาลัยแล้ว ก็แสดงความเห็นในท้ายตำรา

นักเรียนต้องนำเอาตำรานี้ไปขออนุญาตท่านผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยพิมพ์ เมื่อท่านอนุญาตแล้วจึงจะพิมพ์ได้

เมื่อจัดการพิมพ์เสร็จแล้ว นักเรียนต้องนำเอาตำรานี้เป็นจำนวน 95 ฉบับ ไปมอบไว้คนที่ทำการมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยจัดตั้งกรรมการ 3 คนเป็นผู้ตรวจตำรานี้ แลมอบตำรานี้ไปให้ท่านทั้ง 3 อ่านเป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้ว มหาวิทยาลัยนัดการสอบปากเปล่าอีกครั้งหนึ่ง คือ กรรมการทั้ง 3 นี้ถามความเห็นของนักเรียน เพื่อสอบสวนดูว่าการที่เขียนไปนั้นเป็นความเห็นของนักเรียน หรือไปลอกคัดเอามาจากที่ไหน กรรมการมีอำนาจถามความรู้ทั่วไปของนักเรียนได้นอกจากเรื่องที่นักเรียนเขียน การสอบปากเปล่าต้องใช้เวลาอย่างน้อย 1 นาฬิกา กับ 1 ภาค

เสร็จแล้วกรรมการลงคะแนน นักเรียนต้องได้คะแนนรวมเศษ 14 ในส่วน 20 หรือ 70% จึงจะได้รับดุษฎีเป็นด็อกเตอร์กฎหมาย

(ข) ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายรัฐประศาสน์และเศรษฐศาสตร์ การเรียนแบ่งออกเป็น 3 ภาค

ภาคที่ 1

- (1) พงศาวดารคดีเมือง
- (2) กฎหมายนานาประเทศแพ่งคดีเมือง
- (3) กฎหมายลักษณะปกครองท้องถิ่น

(4) นักเรียนต้องเลือกเอาวิชาอีกลักษณะหนึ่งต่อไปนี้

(ก) กฎหมายว่าด้วยการปกครองของประเทศต่าง ๆ เรียนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ

(ข) หัวข้อกฎหมายคดีเมือง

การสอบไล่ต้องได้คะแนนอย่างน้อย 70%

ภาคที่ 2

(1) เศรษฐวิทยาทั่วไป

(2) พงศาวดารของลัทธิเศรษฐศาสตร์ต่าง ๆ

(3) กฎหมายและศาสตร์ของการคลัง

(4) นักเรียนต้องเลือกเอาวิชาอีกลักษณะหนึ่งต่อไปนี้

(ก) กฎหมายและศาสตร์การโรงงาน

(ข) " และเศรษฐศาสตร์ของพื้นดิน

(ค) " และ " " ในเมืองขึ้น

การสอบไล่ดำเนินการเหมือนกับในภาคอื่น

ภาคที่ 3 การเขียนตำรากฎหมาย (Thèse) ในวิชาอย่างหนึ่งอย่างใดข้างบนนี้

การสอบและการแต่งดำเนินการเหมือนกับด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์

เรียนเป็นด็อกเตอร์กฎหมายทั้งฝ่ายนิติศาสตร์และฝ่ายรัฐประศาสน์

กับเศรษฐศาสตร์

ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์ ซึ่งประสงค์จะได้ดิกิริฝ่ายรัฐประศาสน์กับเศรษฐศาสตร์ด้วย ต้องสอบไล่วิชา 2 ภาคต่อไปนี้

ภาคที่ 1 ปากเปล่า

(1) เศรษฐวิทยาทั่วไป

(2) พงศาวดารของลัทธิเศรษฐศาสตร์ต่าง ๆ

(3) กฎหมายและศาสตร์ของการคลังหรือกฎหมายและศาสตร์ของการโรงงาน

ภาคที่ 2 แต่งตำรากฎหมาย Thèse ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐประศาสน์หรือเศรษฐศาสตร์ วิธีแต่งดำเนินการเหมือนกับในชั้นด็อกเตอร์กฎหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายรัฐประศาสน์และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งประสงค์จะรับดิกิริ

ฝ่ายนิติศาสตร์ด้วย ต้องสอบไล่อีก 2 ภาค

ภาคที่ 1 ปากเปล่า

(1) กฎหมายโรมัน (ลักษณะหนึ่ง)

(2) กฎหมายแพ่งฝรั่งเศส (ลักษณะหนึ่ง)

ภาคที่ 2 แต่งตำรากฎหมาย Thèse ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในทางนิติศาสตร์ วิธีแต่ง
ดำเนินการเหมือนกับชั้นด็อกเตอร์กฎหมายที่แล้ว ๆ มา

สิทธิของด็อกเตอร์กฎหมายทั้งฝ่ายนิติศาสตร์และฝ่ายรัฐประศาสน์และเศรษฐ-
ศาสตร์

(1) เปนผู้ช่วยศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย

(2) เข้าสอบไล่แข่งขันเปนศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย

การเข้าสอบแข่งขันเปนศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยกฎหมาย การ
เข้าสอบไล่แข่งขันทั้งนี้แบ่งออกเป็น 4 แผนก

(1) แผนกกฎหมายคดีบุคคลและกฎหมายอาญา = Droit privé et Droit
criminel

(2) แผนกกฎหมายคดีเมือง = Droit public

(3) แผนกเศรษฐศาสตร์ = Sciences économiques

(4) แผนกพงศาวดารกฎหมาย = Histoire du Droit ผู้ซึ่งจะเข้าสอบไล่
แข่งขันได้จำต้อง

(ก) เปนด็อกเตอร์กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์ ฝ่ายการเมืองและเศรษฐศาสตร์

(ข) เปนคนสัญชาติฝรั่งเศส และมีสิทธิบริบูรณ์ในทางการเมือง

(ค) มีอายุอย่างน้อยที่สุด 25 ปีเต็ม

(1) แผนกกฎหมายคดีบุคคลและกฎหมายอาญา

(ก) แต่งเรื่องในกฎหมายโรมัน ซึ่งกรรมการจะกะให้

(ข) ปาฐกถาว่าด้วยกฎหมายแพ่ง

(ค) " ในกฎหมายค้าขายและกฎหมายทะเล

(ง) " " " ลักษณะอาญา

(จ) "ในวิธีพิจารณาหรือกฎหมายนานาประเทศแผนกคดีบุคคล

(2) แพนกกฎหมายคดีเมือง

- (ก) แต่งเรื่องในกฎหมายนานาประเทศแพนกคดีบุคคล หรือในกฎหมายว่าด้วยการปกครองบ้านเมือง
- (ข) ปาฐะกถาในกฎหมายการปกครองบ้านเมือง
- (ค) " " " " ที่้องที่
- (ง) " " " การคลัง
- (จ) " " " นานาประเทศแพนกคดีบุคคล

(3) แพนกพงสาวดารกฎหมาย

- (ก) แต่งเรื่องในพงสาวดารกฎหมาย
- (ข) ปาฐะกถาในกฎหมายโรมัน
- (ค) " ในพงสาวดารกฎหมายคดีเมือง
- (ง) อธิบายและดำหนิบทกฎหมายโรมันซึ่งปรากฏอยู่ในหรือในตำราของศาสตราจารย์ครั้งโรมัน

(4) แพนกเศรษฐศาสตร์

- (ก) แต่งเรื่องในเศรษฐวิทยา
- (ข) ปาฐะกถาในเศรษฐวิทยา
- (ค) " พงสาวดารของลัทธิแห่งเศรษฐศาสตร์
- (ง) " กฎหมายและศาสตร์การคลัง
- (จ) " " การโรงงานหรือหัวเมืองขึ้น หรือในกฎหมายเกี่ยวแก่การที่ดิน

การสอบแข่งขันนี้มีทุก ๆ 2 ปี กระทรวงศึกษาธิการประกาศให้ทราบล่วงหน้าว่ามีตำแหน่งว่างอยู่เท่าใด ผู้ซึ่งได้คะแนนดีที่สุดจึงจะมีอำนาจเข้ามาเป็นศาสตราจารย์สำรองอยู่ก่อน เมื่อเสนาบดีเห็นสมควรแล้วจึงจะตั้งเป็นศาสตราจารย์ประจำตำแหน่ง (ตามธรรมเนียมดาเสนาบดีตั้งเมื่อคณะศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัยประชุมกันเสนอรายชื่อผู้ซึ่งสมควร)

(ในคราวน่าจะแปลข้อบังคับใหม่ ค.ศ. 1924 ว่าด้วยการเรียนเป็นด็อกเตอร์กฎหมาย)

เกร็ดประมวลกฎหมาย เรื่อง พระเจ้าโนโลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส*

ปรีดี พนมยงค์

ก่อนแต่สมัยเกิดการจลาจล คือก่อนปลายศตวรรษที่ 18 แห่งปีคริสต์ศักราช กฎหมายซึ่งใช้อยู่ในประเทศฝรั่งเศส ได้แยกย้ายกระจัดกระจายอยู่ตามดินต่าง ๆ เช่นในบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีอาทิในแวนแคว้นนอร์มอนด์หรือเบรอตาญ ถ้าใครมีคดีก็จะต้องว่ากล่าวกันตามจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นซึ่งคดีนั้นได้เกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นคดีซึ่งเกิดขึ้นในบริเวณหัวเมืองฝ่ายใต้ ดังเช่นในหัวเมืองมาเชย์หรือมอญ-เปิลลิเออร์ เหล่านี้ ก็จะต้องว่ากล่าวกันตามคัมภีร์กฎหมายโรมัน

ดังนั้นความยุ่งยากจึงเกิดขึ้นจากการที่กฎหมายของประเทศฝรั่งเศสเองขัดกัน นักปราชญ์กฎหมายหลายท่านได้มีความเห็นว่าควรบัญญัติกฎหมายต่างๆ เข้าเป็นประมวลเดียวกัน เพื่อให้ใช้ได้ตลอดทั้งประเทศ แต่ทางราชการก็หาได้กระทำลงไปให้เป็นการจริงจังไม่

*คัดจาก ปรีดี พนมยงค์, “เกร็ดประมวลกฎหมายเรื่อง พระเจ้าโนโลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส,” *บทบันทึก* เล่ม 5 ตอน 9 (พฤศจิกายน 2471), หน้า 693-704.

ต่อมาในปี ค.ศ. 1792 พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้ถูกปลดลงพระชนม์ และประเทศฝรั่งเศสได้มีการปกครองอย่างประชาธิปไตย คณะการปกครองชุดนี้ซึ่งเรียกตามภาษาฝรั่งเศสว่า “กองวองซ็อง” ได้เริ่มตั้งกรรมการร่างกฎหมายและได้มีคำสั่งให้กรรมการจัดกร่างประมวลแพ่งขึ้นให้แล้วเสร็จภายในกำหนด 1 เดือน กรรมการคณะประชาธิปไตย “กองวองซ็อง” ได้รับทำทั้งกลางวันและกลางคืน และได้นำเสนอต่อคณะประชาธิปไตย “กองวองซ็อง” ทันท่วงทีดังกล่าวแล้ว แต่คณะประชาธิปไตยเห็นว่าร่างนี้ขาดตกบกพร่องอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งบทบัญญัติที่ร่างไว้นั้นก็ยังไม่ดำเนินรอยตามลัทธิประชาธิปไตยโดยชัด จึงได้มีคำสั่งให้กรรมการร่างกฎหมายจัดกร่างขึ้นใหม่ และได้ตั้งนักปราชญ์ทางจิตตศาสตร์เข้าช่วยสมทบในการร่างครั้งที่สองนั้น

กรรมการร่างกฎหมายพร้อมด้วยนักปราชญ์ทางจิตตศาสตร์ได้เสนอร่างประมวลกฎหมายครั้งที่สอง ประมวลครั้งนี้กลับเป็นประมวลที่สั้นกว่าครั้งที่หนึ่งมากมาย แต่ยังมีทันทิคมประชาธิปไตยรุ่นนี้จะได้พิจารณาให้สำเร็จลงไป ประเทศฝรั่งเศสก็เกิดมีการปกครองคณะใหม่ เรียกว่า “ดิ เร็ค ตัวร์”

คณะดิเร็คตัวร์ ได้สั่งให้กรรมการร่างกฎหมายจัดกร่างขึ้นใหม่อีกเป็นครั้งที่สาม แต่ก็ยังมีได้ทันพิจารณา สภาดิเร็คตัวร์นี้ก็ได้ถูกยุบและโคลงลงโดยอำนาจแห่งกองทหารของนายพลโบเลออง โบนาปาร์ต ประเทศฝรั่งเศสจึงเกิดมีวิธปกครองขึ้นใหม่ เรียกว่า กงสุลา คือ มีกงสุลที่หนึ่ง 1 คน และกงสุลรองอีก 2 คน รวมเป็น 3 คน ซึ่งตามธรรมดาอำนาจสิทธิขาดตกอยู่แก่กงสุลที่ 1 คนเดียวเท่านั้น นอกจากกงสุลยังมีสภาต่างๆ เป็นผู้ช่วยในการบริหารหรือคือ

1. **สภาปรึกษาการแผ่นดิน** เรียกว่า “กองเซชเคดาคต์” มีสมาชิก 80 คน เลือกตั้งโดยกงสุลที่หนึ่งซึ่งเป็นประธานของสภานี้โดยตำแหน่งด้วย สภามีสิทธิแต่เพียงตรวจแก้และเตรียมร่างกฎหมายซึ่งท่านกงสุลที่หนึ่งได้เสนอ แต่ไม่มีสิทธิลงมติเด็ดขาดยอมรับหรือปฏิเสธร่างกฎหมายนั้นๆ

เมื่อได้ปรึกษาหารือตรวจแก้เป็นการตกลงกันอย่างใดแล้วท่านกงสุลที่หนึ่งจึงตั้งสมาชิกในสภานั้น 3 คน ให้เป็นผู้แทนเพื่อไปแถลงเหตุผลของร่างกฎหมายใน “สภานิติบัญญัติ”

2. **สภาตรีบิเนต** มีสมาชิก 100 คน เลือกตั้งโดยสภาเสนาต์ สภานี้มีหน้าที่

พิจารณาร่างกฎหมายซึ่งสภาปรึกษาการแผ่นดินได้ตรวจไว้แล้ว สภาไม่มีสิทธิลงมติเด็ดขาดกับทั้งไม่มีสิทธิที่จะแก้ไขร่างกฎหมายนั้นแต่อย่างใด หน้าที่ของสภามีแต่ลงความเห็น ว่า บทบัญญัติทั้งหมดในร่างกฎหมายนั้น ดีหรือไม่ดี แล้วเลือกสมาชิก 3 คนให้เป็นผู้แทนเพื่อไปแถลงเหตุผลของตนใน “สภานิติบัญญัติ”

3. สภานิติบัญญัติ เรียกว่า “กอร์ฟส์ เลจิสลาติฟ” มีสมาชิก 300 คน เลือกตั้งโดยสภาเสนาต์ สภานี้ไม่มีสิทธิออกความเห็นโต้เถียงกันแต่อย่างใด คือมีสิทธิแต่คอยฟังเหตุผลของผู้แทนแห่งสภาปรึกษาการแผ่นดินและแห่งสภาตรีบีนาต์ ครั้นแล้วก็ลงมติเด็ดขาด ยอมรับหรือปฏิเสธร่างกฎหมายซึ่งรัฐบาลได้เสนอ เหตุฉะนั้นจึงมีผู้ให้นามสมญาแก่สภานี้ว่า “สภาคณับ” คือสภาของคนที่ไม่ได้

4. สภาเสนาต์กองแซร์วาเตอร์ มีสมาชิก 80 คน เลือกตั้งในชั้นแรกโดยกงสุล มีหน้าที่แต่คอยรักษารัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน หาได้เกี่ยวข้องในร่างกฎหมายแพ่งไม่

เมื่อ ค.ศ. 1800 ท่านกงสุลที่หนึ่งได้ตั้งกรรมการร่างกฎหมายเพื่อยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งขึ้นใหม่ และได้ส่งไปหาเรือศาลสูงสุดและศาลอุทธรณ์ เสร็จแล้วจึงได้นำเสนอสภาปรึกษาการแผ่นดินซึ่งไม่มีอุปสรรคอันใดมาขัดขวาง เพราะนายพลโปเลอง โบนาปาร์ตได้เข้านั่งประชุมในการตรวจชำระร่างประมวลกฎหมายด้วย จึงทำให้สมาชิกมีความเกรงขาม เหตุฉะนั้นเมื่อนายพลฯ ขอให้เติมบทบัญญัติลงไป ซึ่งบางทีบทบัญญัตินั้นขัดต่อประเพณีหรือไม่เหมาะต่อแบบแผนของประมวลกฎหมาย ก็ดี สมาชิกก็มีอาจที่จะต้านทาน เช่น นายพลโปเลอง โบนาปาร์ต ขอให้เติมบทบัญญัติที่เกี่ยวกับทะเบียนสภาพบุคคลที่เป็นทหาร สมาชิกก็ยินยอม ซึ่งนักปราชญ์กฎหมายได้ลงความเห็น ว่า ควรอยู่ในกฎหมายว่าด้วยการปกครองทหารมากกว่าที่จะเอาเข้าอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่ง และที่ยิ่งไปกว่านั้นสมาชิกก็ทำตาม คือบทบัญญัติที่ยอมให้สามืออย่าขาดจากกันได้ด้วยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย อันเป็นการขัดต่อศาสนาคาทอลิก บทบัญญัตินี้หาว่ามีในต้นร่างไม่ แต่นายพลโปเลอง โบนาปาร์ต ก็ได้ขอหรือบังคับให้เติมลงไป

การที่ทำเช่นนี้ มีผู้กล่าวกันว่าในกาลครั้งนั้น นายพลโปเลอง โบนาปาร์ต ได้คิดเตรียมการไว้แล้วว่า จะปราบดาภิเษก และสถาปนาวงศ์ของตนขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งประเทศฝรั่งเศส แต่นายพลโปเลอง โบนาปาร์ตไม่มีบุตร กับทั้งมีภรรยาซึ่งเป็นแม่-

หม้าย ชื่อ โยเซฟฟิน โบฮาน มีอายุแก่กว่านายพลฯ ดังหลายปี นายพลฯ ไม่แน่ใจว่า การที่ตนไม่มีบุตรสืบสันตติวงศ์จะเป็นโดยฝ่ายตนหรือฝ่ายภรรยาซึ่งเคยมีบุตรกับสามี เดิมได้กลายเป็นหมัน เมื่อเป็นดังนี้ หนทางที่นายพลฯ จะมีบุตรสืบสันตติวงศ์ได้ก็มีอยู่ 2 ทาง คือ อย่างกับภรรยาเก่า แล้วแต่งงานเสียใหม่ เพื่อว่านายพลฯ ไม่เป็นหมันก็จะได้มีบุตร อีกทางหนึ่งก็คือ ถ้านายพลฯ เป็นหมันไม่มีบุตรตามธรรมชาติได้แล้ว ก็จะได้จัดการรับบุตรบุญธรรมมาเลี้ยง เพราะฉะนั้นนายพลฯ จึงให้เดิมบทบัญญัติว่าด้วยการมีบุตรบุญธรรมเข้าไว้ในประมวลกฎหมายอีกแห่งหนึ่งด้วย

แต่ครั้งร่างประมวลกฎหมายได้เสนอต่อมายัง “สภาตริบีนาต” ในชั้นแรก ก็ประสบอุปสรรค คือ สมาชิกในสภานี้มีหลายคนซึ่งนิยมในลัทธิประชาธิปไตยอันเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิกษัตริย์ เหตุฉะนั้นการร่างประมวลกฎหมายของนายพลฯ จึงไม่ได้รับความเห็นดีของสภาตริบีนาต

นายพลฯ จึงจัดการออกกฎ ลดจำนวนสมาชิก “สภาตริบีนาต” ลงให้คงเหลือ 50 สมาชิกใดซึ่งเป็นศัตรูต่อนายพลฯ ก็ถูกคัดออกจากสภา และจัดการวางระเบียบการชำระประมวลกฎหมายเสียใหม่ คือ ร่างประมวลกฎหมายนั้นให้สภาปรึกษาการแผ่นดินและสภาตริบีนาต จัดการหารือกันเป็นส่วนตัวเสียก่อน เมื่อตกลงกันแล้วจึงนำเข้าปรึกษาเป็นการเปิดเผย

แต่นั้นมาอุปสรรคก็ไม่เกิดขึ้นได้ เพราะเมื่อสภาทั้งสองได้ตกลงกันแล้ว สภานิติบัญญัติก็มีอยู่ทางเดียวที่จะลงมติคล้อยตาม การชำระร่างประมวลกฎหมายแพ่ง จึงสำเร็จและได้นำออกประกาศเป็นกฎหมายเป็นตอนๆ ไป เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1803 จนถึงเดือน มีนาคม ปี ค.ศ. 1804 จึงได้สำเร็จบริบูรณ์ รวมมีบทบัญญัติ 2281 มาตรา ครั้นวันที่ 21 มีนาคม ปี ค.ศ. 1804 จึงได้มีรัฐบัญญัติประกาศรวมบทบัญญัติต่างๆ แห่งกฎหมายแพ่งเหล่านี้เป็นประมวลเดียวกันขนานนามว่า “โคตซีวิล เคส ฟรังเซส” แปลว่า “ประมวลกฎหมายแพ่งแห่งชนฝรั่งเศส”

ครั้นกาลล่วงมาได้อีกสองเดือน นับแต่วันที่ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งแห่งชนฝรั่งเศส นายพลโบเลอง โบนาปาร์ต ได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นบรมราชาธิราช แห่งประเทศฝรั่งเศส ทรงพระนามว่า พระเจ้าโบเลองที่ 1 (นโปเลียน) และในปี ค.ศ. 1807 ก็ได้ออกพระราชบัญญัติเปลี่ยนนาม “ประมวลกฎหมายแพ่งแห่งชนฝรั่งเศส”

เป็น "โคัตนโปเลอง" แปลว่า "ประมุขพระเจ้าโปเลอง" เพื่อจะรวมเอาเกียรติศักดิ์ต่างๆ เข้าไว้ในนามของพระองค์เสียทั้งสิ้น

ต่อมาในปี ค.ศ. 1809 พระองค์ได้นำเอาบทบัญญัติว่าด้วยการอย่าขาดจากผัวเมีย ซึ่งพระองค์ได้ขอให้เดิมลงในประมวลกฎหมายแพ่งมาใช้ ก็ได้ประกาศอย่าขาดจากพระมเหสีเดิมของพระองค์

ในปี ค.ศ. 1810 พระองค์ได้ทรงราชาภิเษกกับเจ้าหญิงมารีหลุยส์แห่งประเทศออสเตรีย ผลของการราชาภิเษกครั้งที่สองนี้ไม่ทำให้ถึงกับพระองค์จะต้องนำเอาบทบัญญัติว่าด้วยบุตรบุญธรรมมาใช้ เพราะเมื่อปี ค.ศ. 1811 พระองค์ได้มีโอรสองค์หนึ่งกับพระมเหสีมารีหลุยส์

ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1814 พระเจ้าโปเลองได้ถูกออกจากราชสมบัติฝรั่งเศสไปอยู่เกาะเอลบา และพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 แห่งพระราชวงศ์ บูร์บอง คือ กษัตริย์วงศ์เก่าฝรั่งเศส ได้ปราบดาภิเษกขึ้นครอบครองมหाराชสมบัติแทน พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 จึงได้มีพระบรมราชโองการ ประกาศเปลี่ยนนาม "โคัตนโปเลอง" กลับเป็น "ประมุขแห่งชนฝรั่งเศส" ตามเดิม

เมื่อปี ค.ศ. 1815 พระเจ้าโปเลองได้กลับมาประเทศฝรั่งเศส ปราบดาภิเษกเป็นบรมราชาธิราชขึ้นอีก และพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 ได้เสด็จหนีออกจากประเทศฝรั่งเศส

ต่อมาอีกไม่กี่เดือน กองทัพพระเจ้าโปเลองที่ 1 ได้ปราบชัยในการรบที่วอเตอร์ลู พระเจ้าโปเลองได้ถูกอังกฤษลวงเอาไปปล่อยไว้ยังเกาะ เซนต์ เฮเลนา พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 ได้กลับขึ้นครองราชสมบัติอีก

เมื่อ ค.ศ. 1816 ได้มีพระราชกฤษฎีกาในพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 ให้ยกเลิกถ้อยคำตำนานในประมวลกฎหมายแพ่ง ซึ่งทำให้ระลึกถึงการปกครองก่อนพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 และได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ประมวลกฎหมายแพ่งเสียใหม่ เช่น คำว่า พระบรมราชาธิราช (EMPEREUR) ให้เปลี่ยนเป็นพระราชา (Roi) ฯลฯ และประมวลพระเจ้านโปเลองเป็นอันมีนามปรากฏในฉบับที่พิมพ์ครั้งใหม่ว่า "โคัตชิวิส" แปลว่า "ประมวลกฎหมายแพ่ง"

พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 สวรรคต ค.ศ. 1824 และพระเจ้าชาลส์ที่ 10 ผู้ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อมาเมื่อปี ค.ศ. 1830 พระเจ้าชาลส์ที่ 10

ถูกเวนคืนราชสมบัติ เจ้าหลุยส์ เดอ บูร์ บอง ผู้เป็นเชื้อพระวงศ์ บูร์ บอง ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าหลุยส์ ฟิลิปที่ 1

และเมื่อปี ค.ศ. 1848 พระเจ้าหลุยส์ ฟิลิปที่ 1 ถูกเวนคืนราชสมบัติ ประเทศฝรั่งเศสจึงกลับมีการปกครองอย่างประชาธิปไตยอีกครั้งที่สอง และในปีนั้นเอง เจ้าหลุยส์ นโปเลออง ผู้ซึ่งเป็นโอรสพระเจ้าหลุยส์ โบนาปาร์ต อนุชาของพระเจ้านโปเลอองที่ 1 ได้เป็นประธานาธิบดีประเทศฝรั่งเศส

ในปี ค.ศ. 1852 เจ้าหลุยส์ นโปเลออง ได้ออกกฎประธานาธิบดี เปลี่ยนนามประมวลกฎหมายแพ่ง กลับเป็น “โค้ตนโปเลออง” หรือ “ประมวลพระเจ้านโปเลออง” ดังจะให้เห็นได้จากเหตุผลซึ่งแจ้งอยู่ในคำปรารภในกฎประธานาธิบดีลงวันที่ 27 มีนาคม ค.ศ. 1852 มีดังนี้

“หลุยส์ นโปเลออง ประธานาธิบดี แห่งริบublik ฝรั่งเศสได้พิจารณารายงานของผู้รักษามุราธาธร เสนาบดีของแผ่นดินสำหรับกระทรวงยุติธรรมแล้ว เห็นว่าโดยอำนาจแห่งพระราชประสงค์ของพระเจ้านโปเลออง การร่างประมวลกฎหมายแพ่งจึงได้สำเร็จและประกาศใช้เป็นกฎหมายและพระองค์เป็นผู้ทรงเลือกเฟ้นผู้ที่มีความสามารถกระทำกิจการอันคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ได้สำเร็จ และโดยเหตุที่พระองค์ได้ทรงประทับเป็นประมุขในสภาปริกษาราชการแผ่นดิน และโดยพระราชวณะของพระองค์ การวินิจฉัยปัญหาอันสำคัญของกฎหมายแพ่งจึงได้ตกลงกันได้ และมหาชนได้เคยรู้สึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ จึงได้เคยขนานนามประมวลนั้นว่า “โค้ตนโปเลออง” การที่จะกลับขนานนามว่า “โค้ตนโปเลออง” ขึ้นอีกเช่นนี้ ก็เท่ากับเคารพต่อความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ และเคารพต่อความรู้สึกของชาติ เหตุฉะนั้นจึงได้ออกกฎประธานาธิบดีไว้มีข้อความดังต่อไปนี้

มาตรา 1 ให้ประมวลกฎหมายแพ่งกลับมีนามเรียกว่า “โค้ตนโปเลออง”

การที่เจ้าหลุยส์ นโปเลออง ได้ออกกฎประธานาธิบดีนี้ก็เพื่อเตรียมการที่จะขึ้นครองราชสมบัติ

ต่อจากนั้นมาอีกไม่กี่เดือน เจ้าหลุยส์ นโปเลอองก็ได้ขึ้นครองราชสมบัติสมหวัง ทรงพระนามว่า พระเจ้านโปเลอองที่ 3 พระเจ้านโปเลอองที่ 3 ต้องถูกออกจากราชสมบัติในปี ค.ศ. 1870 และต่อมานั้นมาประเทศฝรั่งเศสก็กลับมีการปกครองอย่าง

ประชาธิปไตย เป็นครั้งที่สามจนทุกวันนี้ แต่ก็หาได้มีบทบัญญัติประกาศยกเลิกกฎประ-
ธานาธิบดีที่ให้นามานาม โค้ตโนโปเล옹 เป็นแต่ทางราชการได้นิยมเรียกเสียใหม่ว่า
“โค้ตซิวิล” ซึ่งแปลว่า “ประมวลกฎหมายแพ่ง” ความนิยมของทางราชการทั้งนี้ได้แพร่
หลายทั่วไปแล้ว นามแพ่ง “โค้ตโนโปเลอง” จึงเสื่อมศูนย์ไปเอง

ดังที่ได้ทราบแล้วแต่ตอนต้น พระเจ้านโปเลองที่ 1 ได้เป็นผู้ที่ทำให้ประเทศ
ฝรั่งเศสได้มีประมวลกฎหมายแพ่ง หากจะมีข้อความบางแห่งซึ่งพระองค์ขอให้เติมลงไป
เพื่อประโยชน์ของพระองค์ก็ดี แต่ว่าคุณความดีของพระองค์ย่อมมีอยู่มาก เพราะเหตุว่า
ถ้าพระองค์ไม่ได้เข้าเป็นกงสุลแห่งประเทศฝรั่งเศสแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งอาจจะ
ร่างกันอีกหลายครั้งและอาจล่าช้าไม่มีที่สิ้นสุด ถึงแม้ว่านามของพระองค์ที่ให้ไว้กับประ-
มวลกฎหมายแพ่งจะไม่มีใครนิยมเรียกก็ดี แต่โลกหรือผู้ซึ่งไม่มีการเกี่ยวข้องในลัทธิ
การปกครองของฝรั่งเศส ย่อมจะเห็นว่าพระองค์มิได้ทำคุณให้แก่ประเทศฝรั่งเศสแต่แห่ง
เดียว พระองค์ได้ทำคุณให้โลกหรือประเทศต่างๆ เกือบทั้งหมดที่ได้ดำเนินรอยตามหรือ
อาศัยบทบัญญัติในประมวลของพระองค์ขึ้นเทียบเคียงเพื่อร่างประมวลกฎหมาย เมื่อ
ก่อนเสด็จสวรรคต ณ เกาะเซนต์ เฮเลนา พระองค์ได้ทรงรับสั่งว่า

“ข้าพเจ้าซึ่งข้าพเจ้าได้มีในการรบ 40 ครั้งนั้น ไม่ใช่เกียรติศักดิ์อันแท้จริงของข้าพเจ้า
เพราะเหตุว่าการรบที่วอเตอร์ลูครั้งเดียว ได้ปลงล้างข้าพเจ้าทั้งหลายของข้าพเจ้าทั้งหมด แต่สิ่งซึ่งจะ
คงอยู่ชั่วดินฟ้า ไม่มีอะไรมาลบล้าง ได้นั้นก็คือประมวลกฎหมายแพ่งของข้าพเจ้า”

ปฏิวัติฝรั่งเศส*

หลวงประดิษฐมนูธรรม

ด้วยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ได้ทรงขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำนำหนังสือประวัติศาสตร์ ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงเรียบเรียงจบภาค 1 คือสมัยการปฏิวัติฝรั่งเศสไว้แล้วนั้น ข้าพเจ้าไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญในการศึกษาประวัติศาสตร์ จึงรู้สึกว่าเป็นการยากลำบากในการที่จะเขียนคำนำหนังสือเช่นนี้ แต่เมื่อได้ระลึกถึงว่าพระองค์ท่านได้ทรงรู้จักข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็นับถือพระองค์ท่านมาช้านานแล้ว ได้เห็นน้ำพระทัยที่ได้ทรงตั้งมั่นอยู่ในความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทรงหวังที่จะให้บ้านเมืองได้มีความวัฒนาถาวร แม้จะมีพระกรณียกิจที่จะต้องทรงปฏิบัติในราชการ ซึ่งพระองค์ท่านทรงดำรงตำแหน่งอยู่ ก็ยังทรงปลีกเวลาที่ว่างราชการมาเรียบเรียงหนังสือนี้ เพื่อเผยแพร่วิชาซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงศึกษามาให้แก่ประชาชนอีกได้ส่วนคำนำที่ทรงมอบให้ข้าพเจ้าเขียนเป็นหนังสือเล็กน้อยเพียงไม่กี่หน้าเท่านั้นและได้ทรงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าที่จะไม่ต้องเขียนให้หนักไปในทางประวัติศาสตร์ ทรงอนุญาตให้

*คัดจาก หลวงประดิษฐมนูธรรม คำนำใน ประวัติศาสตร์สมัยการปฏิวัติฝรั่งเศส และสมัยโนเลียน โบนาปาร์ต โดยพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา (พระนคร : โรงพิมพ์เจตนาผล, 2477) 2 เล่ม, หน้า (1)-(6).

ข้าพเจ้าเขียนได้ตามความพอใจเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่มีทางอื่นที่จะเลือก นอกจากขอ
รับสนองเขียนให้ตามพระประสงค์

ประวัติศาสตร์สมัยการปฏิวัติฝรั่งเศสในหนังสือเล่มนี้ ส่อให้เห็นถึงความปั่น
ป่วนที่บังเกิดขึ้นแก่ประเทศฝรั่งเศสในเวลา 10 ปี คือตั้งแต่ ค.ศ. 1789 ถึง ค.ศ. 1799
ประเทศฝรั่งเศสได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบราชาธิปไตย
ภายใต้รัฐธรรมนูญ ครั้นแล้วได้เปลี่ยนไปเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยไม่มีพระ-
มหากษัตริย์ เมื่ออุปสรรคแห่งระบอบการปกครองใหม่ได้บังเกิดขึ้นทั้งภายในและ
ภายนอกประเทศ และเพื่อแก้อุปสรรคนี้ ประเทศฝรั่งเศสก็ดำเนินวิธีใช้รัฐธรรมนูญ
ตามระบอบประชาธิปไตย โดยสถาปนารัฐบาลการปฏิวัติ (Gouvernement révolution-
naire) บงการประเทศไปในทำนองเผด็จการ (Dictature) ขึ้นแทนที่ ขณะนี้เองเป็นโอกาส
ให้บุคคลบางคน เช่นโรเบสปีแยร์ (Robespierre) ที่มีโลกเจตนาฉวยโอกาสที่จะโน้มน
เหนี่ยวเอาอำนาจในการบงการประเทศมาเป็นส่วนของตนในการนี้ จะทำให้สำเร็จได้ก็
ต้องประหารผู้คนที่ขัดขวาง แม้แต่มิตรที่ดีของตน เช่นดองตง (Danton) เป็นต้น
และผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ โรเบสปีแยร์ก็ต้องถูกประหารชีวิตภายหลังที่ได้บงการ
ประเทศอยู่ประมาณ 4 เดือน ความปั่นป่วนยังไม่รู้จักจบ ฉะนั้นเพื่อแก้ความปั่นป่วน
ประเทศฝรั่งเศสก็ประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่มอบอำนาจบริหารให้แก่คณะบุคคล
ซึ่งเรียกว่า ดิเรคตัวร์ (Directoire) มอบอำนาจนิติบัญญัติให้แก่ชุมนุมนิติบัญญัติ (Corps
législatif) ซึ่งประกอบด้วยคณะผู้สูงอายุ (Conseil des anciens) และคณะห้าร้อย
(Conseil des Cinq-cents) รัฐบาลที่ได้ตั้งขึ้นใหม่ตามระบอบรัฐธรรมนูญฉบับนี้
สามารถปราบการยุ่งเหยิงจลาจล เหตุการณ์ต่างๆ ก็ดูสงบลงได้อย่างราบคาบ ต่อآنไป
ก็จะถึงยุคสมัยของนโปเลียน โบนาปาร์ต พระองค์เจ้าอาทิตย์ได้ทรงจบเล่ม 1 ไว้แต่
เพียงเท่านี้ ในเล่มที่ 2 ทรงอธิบายถึงยุคสมัยของนโปเลียน โบนาปาร์ต ต่อไป

การปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศสสมัยนั้น นักการเมืองสมัยใหม่บางจำพวกดำหนิ
ว่าเป็นการปฏิวัติอย่างไม่สมบูรณ์ (Revolution imparfaite) เพราะมุ่งไปในทางความคิด
ในทางแสดงสิทธิของเอกชน เช่นแสดงถึงสิทธิในเสรีภาพ (Liberté) และในทางสมภาพ
(Egalité) เท่านั้น อีกทั้งภราดรภาพ (Fraternité) หรือความรักกันฉันท์พี่น้อง
ซึ่งนับรวมเป็นสามัคคีของประเทศฝรั่งเศส 3 ประการ (Liberté, Egalité, Fraternité.)

นั้นเล่าก็พึงจะมีขึ้นภายหลังอีกช้านาน การปฏิวัติเช่นนี้ไม่สมบูรณ์ เพราะไม่ได้มุ่งไปในทางที่จะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์ให้แก่ประชาชน การปฏิวัติที่หนักไปในทางสิทธิของเอกชนเท่านั้นแล้ว ความแก่งแย่งอำนาจระหว่างเอกชนผู้บริหารการแผ่นดินก็อาจมีขึ้นได้ และเป็นช่องทางที่จะนำความปั่นป่วนมาสู่ประเทศชาติ การปฏิวัติที่หนักไปในทางความคิดในทางแสดงสิทธิเท่านั้นแล้ว ความสนใจของผู้ปฏิวัติในครั้งกระนั้นก็มุ่งหนักไปในทางที่จะเปลี่ยนแบบเปลี่ยนบุคคลผู้เป็นประมุขแห่งการปกครอง เช่น เปลี่ยนแบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญมาเป็นแบบประชาธิปไตยโดยไม่มีพระมหากษัตริย์เป็นต้น อันการเปลี่ยนแต่เพียงแบบเช่นนี้ ประโยชน์ที่จะได้แก่ราษฎรในความสุขสมบูรณ์นั้นย่อมจะไม่แตกต่างกันนัก เพราะระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญอาจประสิทธิประสาทสิทธิที่เอกชนพึงได้รับ เหมือนดั่งกับระบอบประชาธิปไตยโดยไม่มีพระมหากษัตริย์ได้ ปัญหาต่อไปไม่น่าจะสนใจในเรื่องแบบแห่งการปกครอง ควรสนใจในการที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ซึ่งได้รับสิทธิแล้วตามรัฐธรรมนูญ

เมื่อจุดหมายแห่งการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศสมีในเรื่องแบบ เมื่อเปลี่ยนแบบแล้ว ปัญหาบุคคลที่จะเป็นประมุขหรือหัวหน้าการปกครองก็ย่อมเกิดขึ้นไม่รู้จักจบ แล่นความหายนะมาสู่ประเทศชาติได้ ตัวอย่างอันไม่ดีแห่งการปฏิวัติอย่างไม่สมบูรณ์ (Revolution imparfaite) เช่นนี้ ไม่ควรนำมาใช้สำหรับประเทศสยาม เหตุฉะนั้นผู้ที่ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญจึงมุ่งไปในทางที่จะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎรตามแนวหลัก ๘ ประการมากกว่าที่จะกังวลในเรื่องแบบในเรื่องบุคคล เมื่อได้พระราชทานสิทธิตามรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนแล้ว

ข้าพเจ้าหวังว่า หนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ สมดังที่ท่านผู้ทรงเรียบเรียงพึงประสงค์

กรุงเทพฯ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2477

หลวงประดิษฐมนูธรรม

“สองปีที่ล่วงมาแล้ว”*

หลวงประดิษฐมนูธรรม

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

วันนี้เป็นสุกตีสถิงคสมัย วันที่ระลึกอันสำคัญวันหนึ่งของชาติ วันที่ 27 มิถุนายน ซึ่งเมื่อ 2 ปีมาแล้ว พระมหากษัตริย์ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญชั่วคราว ชาวไทยได้พากันก้าวขึ้นสู่วิถีทางอันใหม่ สยามได้เข้าอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญ ถึงแม้รัฐธรรมนูญที่ได้รับในวันที่ 27 มิถุนายนนั้น จะเป็นแต่เพียงรัฐธรรมนูญชั่วคราว ก็เป็นบันไดขั้นแรกที่ก้าวขึ้นไปสู่รัฐธรรมนูญถาวร ซึ่งได้ประกาศแล้วในวันที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475

ในระหว่างเวลาที่ล่วงมานับแต่วันประกาศรัฐธรรมนูญชั่วคราวจนกระทั่งถึงบัดนี้ รัฐบาลผู้รักษารัฐธรรมนูญได้ขะมักเขม้นทำงานด้วยความมุ่งหมายจะยังสภาพการณบ้านเมืองให้ดีขึ้น ระบอบรัฐธรรมนูญได้ทำให้เกิดผลดีอะไรแก่บ้านเมืองบ้าง นายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม ได้บรรยายความรู้สึกของฝ่ายทหารให้ท่านฟังมาแล้วเมื่อคืนวันที่

*ปาฐกถาเรื่องนี้ ท่านปรีดี พนมยงค์ บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ในวันเดียวกันก็มีพิธีสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

24 ต่อมาเมื่อวันที่ 25 นี้ หม่อมเจ้าวรรณ ไวยาการ ได้ทรงแสดงข้อสังเกตของพระองค์ท่านให้เพื่อนร่วมชาติฟัง ในคืนนี้คณะกรรมการวิทยุกระจายเสียง จึงมอบภาระอันมีเกียรติที่จะแสดงความรู้สึกของข้าพเจ้าบ้าง

อันว่าการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น หม่อมเจ้าวรรณ ไวยาการ ได้ทรงบรรยายมาแล้วว่าเป็นการเปลี่ยนโดยรอบ ไม่ใช่เปลี่ยนแต่เล็กน้อยหรือเพียงแต่บางส่วนบางแผนก เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางดำเนินของชาติทีเดียว ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำให้บังเกิดผลทั้งในรูปธรรมและนามธรรม แต่ผลแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้นจะกระทำให้สำเร็จลุล่วงไปโดยเร็วไม่ได้ มีกษัตริย์ของชาวตะวันตกกล่าวว่า กรุงโรมมิได้สร้างในวันเดียว ฉันทิใด กรุงสยามก็ฉันทินั้น การที่จะวินิจฉัยถึงผลที่ได้รับในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นจะต้องมองดูด้วยสายตาที่ยุติธรรม และมองดูทุกๆ ด้าน มีผู้เคยกล่าวคำนิรโทษบาลว่า ไม่ได้ทำอะไรนอกจากออกกฎหมาย ผู้ที่คำนิเช่นนี้มองดูแต่ทางฝ่ายรูปธรรมอย่างเดียว ไม่ได้ระลึกถึงว่าการออกกฎหมายเป็นความจำเป็นเพียงไร ในระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้ รัฐบาลจะทำอะไรได้ก็ต่อเมื่อกฎหมายให้อำนาจไว้ รัฐบาลหรือใครๆ จะทำอะไรตามชอบใจของคนโดยที่กฎหมายไม่ให้อำนาจนั้นไม่ได้ การกระทำโดยมีกฎหมายเป็นการกระทำด้วยความยินยอมของประชาชน ซึ่งมีผู้แทนมาอยู่ในสภา สมกับที่รัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิและเสรีภาพไว้ อีกประการหนึ่งกฎหมายเป็นโครงการของรัฐบาล เป็นแผนผังวิธีการที่จะให้ประชาชนทราบว่ รัฐบาลทำอะไร

การคิดก่อนแล้วจึงทำนั้น เป็นการศึกษาถึง ในทางพระพุทธศาสนาก็มีคำสอนให้คิดก่อนแล้วจึงทำอยู่เสมอ ขออย่าให้เราทำอะไรกันโดยไม่คิดให้รอบคอบก่อน ขออย่าให้เราทำอะไรกันโดยไม่มีหลักไม่มีแนวทาง ขออย่าให้เราเดินก้าวออกไปจนกว่าจะรู้แน่นอนว่าเราจะก้าวไปทางไหน พวกเราชาวสยามมีสภาพเหมือนคนที่อยู่ในเรือลำเดียวกันแล่นอยู่กลางมหาสมุทร เรือลำนั้นกำลังทำความพยายามฝ่าคลื่นผืนลมแล่นเข้าหาฝั่ง ถ้าในเรือไม่มีเข็มทิศ คนเรือไม่รู้ว่าจะหันหัวเรือไปทางไหน ก็เป็นการพันวิสัยที่เรือนั้นจะตลอดปลอดภัยไปได้ ฉันทิใด การบ้านเมืองของเราก็คฉันทินั้น ถ้าหากเรามีได้วางแผนงานอันแน่นอนลงไปแล้ว ก็เป็นการยากที่จะช่วยบ้านเมืองของเราให้ดีขึ้นได้

ในเวลา 2 ปีที่ล่วงมาแล้ว รัฐบาลได้ทำอะไรบ้าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ยังประโยชน์อันใดให้บังเกิดขึ้นบ้าง การบรรยายความรู้ สึกของข้าพเจ้าในข้อนี้ ข้าพเจ้าจะได้ดำเนินตามแนวหลัก 6 ประการ และชี้แจงให้ท่าน เห็นเป็นเรื่องราวๆ ไป

ประการที่ 1 เรื่องความเป็นเอกราชนั้น กล่าวโดยฉะเพาะการศาลก็ได้รับเร่ง ทำประมวลกฎหมายให้เสร็จได้เป็นอันมาก ในชั่วเวลาเล็กน้อย เมื่อก่อนประกาศรัฐธรรมนูญถาวร คือก่อนวันที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 กรมร่างกฎหมายซึ่งในเวลา นี้เป็นคณะกรรมการกฤษฎีกาได้เสนอร่างบรรพ 5 ต่อสภา ครั้นถึงวันที่ 31 มีนาคม ปีเดียวกัน ก็ได้เสนอร่างบรรพ 6 พร้อมทั้งวิธีพิจารณาความแพ่งและความอาชญา ต่อคณะรัฐมนตรี แต่พอรุ่งขึ้นสภาก็ถูกปิด งานจึงได้ค้างค้ำและชะงักมา แต่ถ้าคิดถึงเวลา ที่ได้ทำงานกันมาแล้ว จะเห็นได้ว่าเมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองกับภายหลังวัน เปลี่ยนแปลงนั้น งานร่างประมวลแพ่งได้เริ่มแต่ ร.ศ.127 นับจนถึง พ.ศ. 2475 ทำได้ เพียงบรรพ 1-2-3 และ 4 กับเริ่มวางหลักการของบรรพ 5 ใช้จ่ายเงินประมาณ 2 ล้านบาทเศษ ครั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วได้ทำบรรพ 5-6 วิธีพิจารณาความ แพ่งและวิธีพิจารณาความอาชญา ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญทั้ง 4 เรื่อง สำเร็จได้โดยใช้เวลา เพียง 8 เดือน และใช้เงินเพียง 1 แสน 1 หมื่น 5 พันบาทเศษ เวลาที่ร่างที่แล้วเสร็จ ก็กำลังปรึกษากันในคณะกรรมการที่รัฐบาลตั้งไว้ ซึ่งจะได้รับเร่งทำให้เสร็จภายใน เดือนธันวาคมปีนี้ ตามมติของคณะรัฐมนตรี

ส่วนความเป็นเอกราชในทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้น รัฐบาลก็ได้รับเร่งรัด ทำวัตถุอื่นๆ ดังจะได้กล่าวในข้อต่อไป

ประการที่ 2 เรื่องรักษาความสงบภายในนั้น ได้อาศัยกำลังทั้งฝ่ายทหารตำรวจ และพลเรือนผดุงรักษาสันติภาพของประเทศให้ยั่งยืนต่อมา แต่มิใช่อยู่ว่าการที่บำรุง กำลังเจ้าหน้าที่ผู้ปราบปรามอย่างเดียวเท่านั้น ยังจะต้องอาศัยการบำรุงในทางอื่นๆ อันอยู่ในหลัก 6 ประการประกอบกัน เช่นในทางเศรษฐกิจและการศึกษาเป็นต้น เพราะ ในหลัก 6 ประการนี้ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันดุจสายโซ่ เท่าที่ได้ผ่านไปแล้ว ในระยะเวลา 2 ปี การเปลี่ยนแปลงได้เริ่มขึ้นในราชการบริหารส่วนกลาง ความหวังใน การรักษาความสงบภายใน จะสำเร็จผลได้เมื่อได้จัดการปกครองท้องถิ่นต่างๆ ให้เป็น

ไปตามแบบเทศบาลโดยที่ราษฎรในท้องถิ่นจะได้สิทธิจัดการปกครองในส่วนท้องถิ่นของตนเอง

รัฐบาลได้เตรียมวิธีการร่างกฎหมายว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่อื่นจะต้องใช้แทนกฎหมายว่าด้วยการปกครองท้องที่ซึ่งใช้อยู่แต่เดิม เตรียมวิธีการที่จะป้องกันการกระทำผิดมิให้เกิดขึ้นด้วยวิธีปกครอง และยังดำริที่จะจัดการทะเบียนเกี่ยวแก่ราษฎรทั่วไปให้เป็นระเบียบเรียบร้อยในเมื่อได้เริ่มการเทศบาลขึ้น และดำริวางวิธีการให้มีบัตรประจำตัวเพื่อความสะดวกในการป้องกันรักษาความสงบสุขและในการตรวจตราระมัดระวังความสงบเรียบร้อยภายในโดยทั่วๆ ไปได้ ฉะนั้นจึงเป็นการจำเป็นที่ยังจะต้องเตรียมทุนเตรียมผู้ที่จะบริหาร

แต่การรักษาความสงบภายในนั้นเป็นงานหนักอย่างยิ่งเมื่อการเปลี่ยนแปลงได้ทำสำเร็จลงแล้ว ก็มีผู้ไม่พอใจบังเกิดความอิจฉาริษยา กระทำความพยายามด้วยประการต่างๆ ที่จะยังความไม่สงบให้บังเกิดขึ้น จนเกิดการกบฏ อันเป็นเหตุให้เสียชีวิต เลือดเนื้อและทรัพย์สินสมบัติของประเทศ การพยายามยุยงส่งเสริมให้เกิดความไม่สงบเช่นนี้ก็ยังมีอยู่เสมอ เรื่องนี้กระทำความชักช้าในการที่จะจัดการอย่างอื่นๆ เพราะเมื่องานจะดำเนินไปโดยเรียบร้อยดี ก็ต้องมาสะดุดหยุดลง แต่อย่างไรก็ดี รัฐบาลมีความมานะพยายามอันแรงกล้าที่จะต่อสู้อุปสรรคทั้งหลาย และข้าพเจ้าเองก็เชื่อมั่นในหัวใจที่ยุติธรรมของประชาชนส่วนมาก ที่จะช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศชาติของเรา

ประการที่ 3 การเศรษฐกิจเป็นปัญหาสำคัญที่พูดถึงกันอยู่เสมอ และได้ถามกันอยู่บ่อยๆ ว่าเมื่อไรรัฐบาลจะจัดการเศรษฐกิจให้ดีขึ้น การที่เอาใจใส่กันถึงเรื่องเศรษฐกิจมากๆ นั้น ก็สมควรแล้ว เพราะถ้าหากเปลี่ยนแต่วิธีการปกครอง ไม่เปลี่ยนวิธีการเศรษฐกิจแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็ไร้ผล บางคนกล่าวว่าจนกระทั่งบัดนี้รัฐบาลยังมิได้ทำอะไรในเรื่องบำรุงเศรษฐกิจ คำกล่าวเช่นนี้เป็นการใส่ร้าย โดยปราศจากความจริง เพราะการช่วยเหลือเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลได้ทำไปแล้วหลายเรื่อง เช่น สำนักงานจัดหางาน การช่วยเหลือกสิกร โดยออกกฎหมายห้ามการยึดทรัพย์สินบางอย่าง ลดภาษีอากรต่างๆ ควบคุมการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราในกฎหมาย ลดเงินรัชูปการ ขยายการสหกรณ์ ดังข้อบัญญัติให้ใช้กรรมกรไทยตามส่วน ดังที่นายพันเอก หลวงพิบูลย์สงครามได้บรรยายมาแล้วในวันที่ 24 นอกจากนี้รัฐบาลได้จัดการคมนาคมตัดถนนและ

ทำการเรื่องชลประทานโดยมิได้หยุดพัก แต่ความยุ่งยากในปัญหาเศรษฐกิจนั้นใหญ่ยิ่งกว่าปัญหาใดๆ อุปสรรคข้อขัดข้องต่างๆ บังเกิดมีขึ้นในปัญหาเศรษฐกิจนี้ไม่น้อยกว่าปัญหาอื่นๆ ทั้งนี้ เนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่นเข้าใจกันไปว่า รัฐบาลจะต้องทำให้เงินทองไหลมาเทมา ให้คนเกียจคร้านมีเงินได้โดยมิต้องทำงาน ซึ่งเป็นสิ่งพ้นวิสัย ไม่มีรัฐบาลใดสามารถทำได้ ไม่มีคนสุจริตคนใดที่จะหาเงินได้โดยไม่ต้องทำงาน เหตุขัดข้องประการที่สองก็เนื่องจากความไม่รู้ว่าการบำรุงเศรษฐกิจนั้น จะต้องทำอย่างไร เช่นเมื่อรัฐบาลลงทุนตัดถนนสายยาวๆ ก็พูดกันว่า จะไปตัดถนนทำไม? เหตุไรจึงไม่บำรุงเศรษฐกิจ ผู้ที่กล่าวนั้นไม่ทราบว่าเศรษฐกิจจะดีขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีถนน บางคนกล่าวว่ามัวแต่สำรวจ ไม่เห็นทำอะไร ทั้งนี้เพราะไม่ได้คำนึงว่าการสำรวจนั้นเป็นการกระทำอยู่ในตัว ถ้าไม่สำรวจก่อนจะทำอะไรได้ แต่อุปสรรคใดๆ ไม่สำคัญเท่ากับการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนใหญ่ การกระทำของรัฐบาลได้กระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่ใช่กอบโกยเงินทองให้เฉพาะบุคคล ดังนั้น ทุกครั้งที่รัฐบาลได้พยายามช่วยคนจน เช่น กสิกร รัฐบาลก็ต้องรับความลำบาก การดิ้นรนินทา การยุยงส่งเสริม กฎหมายห้ามยึดทรัพย์สินบางอย่างของกสิกรก็ดี กฎหมายควบคุมการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราก็ดี กฎหมายเหล่านี้ออกมาได้ด้วยความยากลำบาก ความยากในปัญหาเศรษฐกิจมีอยู่ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงหวังว่าประชาชนจะเห็นใจ ถ้าหากว่าจะทำการให้ลุล่วงไปเร็วกว่านี้ไม่ได้ ก็เพราะเหตุที่รัฐบาลต้องประสบอุปสรรคอย่างมากๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่รัฐบาลก็มีความมานะพยายามอย่างยิ่งอยู่เสมอแม้ว่าถึงการเงินของประเทศเป็นเรื่องหนึ่งที่เสี่ยงของศัตรูแห่งรัฐธรรมนูญพยายามปลุกปั่นให้เกิดความวิตกว่า ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว การเงินของประเทศได้ตกต่ำ ถึงกับกล่าวขยงกันว่า เกือบไม่มีเงินเหลือคงคลังแล้ว การยุยงด้วยความเท็จเช่นนี้เป็นที่น่าละอายใจ แท้จริงสภาพการเงินนั้นเป็นของหลอกกันไม่ได้ ความจริงเป็นอย่างไร รัฐบาลจะต้องแถลงออกมาตามที่เป็นจริง เพราะการเงินของเรามีข้อเกี่ยวพันต่อเนื่องกับของประเทศอื่นๆ

เมื่อก่อนการเปลี่ยนแปลงนั้น งบประมาณที่ทำสำหรับ พ.ศ. 2475 เกือบไม่สู่คุณภาพ ยังความปั่นป่วนในทางการคลัง เมื่อก่อนแล้ว รัฐบาลคณะราษฎรได้พิจารณางบประมาณนั้นใหม่ และในปลายปีก็บังเกิดรายได้มากกว่ารายจ่าย

ในเรื่องการเงินคงคลังนี้ ท่านควรทราบว่

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 มีเงินเหลือคงคลัง 34 ล้านบาทเศษ

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 มีเงินเหลือคงคลัง 47 ล้านบาทเศษ

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2477 มีเงินเหลือคงคลัง 54 ล้านบาทเศษ

ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 มีเงินเหลือคงคลัง 58 ล้านบาทเศษ

แปลว่าในชั่วเวลา 2 ปีภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วมีเงินเหลือคงคลังเพิ่มขึ้นถึง 23 ล้านบาทเศษ นอกจากนี้เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 ประเทศสยามยังได้ใช้เงินกู้ราย 7 เปอร์เซนต์ คือเป็นเงินกว่า 20 ล้านบาท เงินใช้คั้นนี้จ่ายจากเงินที่ได้สะสมไว้สำหรับใช้หนี้เงินกู้ เป็นการปลดเปลื้องภาระของประเทศลงมิใช่น้อย

ประการที่ 4 เรื่องสิทธิเสมอภาค เป็นสิทธิที่ประชาชนได้รับอยู่แล้วโดยรัฐธรรมนูญ และนอกจากนั้นรัฐบาลก็ได้พยายามทำการหลายอย่างเพื่อผดุงสิทธิเสมอภาคของประชาชน รัฐบาลได้จัดการให้ได้ออกพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน เพื่อคนทุกคนได้รับความเสมอภาคในการที่จะเข้ารับราชการ รัฐบาลได้ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งแต่ก่อนมาเป็นเรื่องที่หวงเห่กันนักหนา การศึกษาการเมืองนั้นแต่ก่อนมา คนทั่วไปไม่มีโอกาสได้ศึกษา แต่บัดนี้คนทุกคนก็ได้รับความเสมอภาคในอันจะเรียนรู้ทางการเมืองและมีส่วนในการบ้านเมืองของคน

ประการที่ 5 เรื่องเสรีภาพของประชาชน ข้อนี้ก็เป็ผลที่ได้อยู่ตามรัฐธรรมนูญ ในเรื่องเสรีภาพนี้ก็มีผู้เข้าใจผิดหรือเกล้งเป็นทำเข้าใจผิดอยู่เป็นอันมาก เสรีภาพไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะทำอะไรได้ทุกอย่างตามความพอใจ ถ้าทำเช่นนั้นก็กลายเป็นอนาธิปไตยคือการไม่มีรัฐบาล เสรีภาพจึงต้องมีระเบียบ เสรีภาพต้องอยู่ในวงเขตต์ของกฎหมายและศีลธรรม มนุษย์เรามีเสรีภาพที่จะทำอะไรๆ ได้ แต่ต้องไม่เป็นการประทุษร้ายเสียหายแก่ผู้อื่น หรือไม่ทำให้เกิดความระส่ำระสายในบ้านเมือง ในเรื่องเสรีภาพนี้รัฐบาลผู้รักษารัฐธรรมนูญของเราได้ให้มากกว่าที่เขาให้กัน ในประเทศอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ รัฐบาลได้ยอมningทนฟังคำกล่าวร้ายเสียงปฏิบัติอย่างมากมาย ไม่มีประเทศใดที่เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ เขาจะningทนได้อย่างรัฐบาลรัฐธรรมนูญของเรานี้ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงกล้ากล่าวว่รัฐบาลได้ให้เสรีภาพถูกต้องตามระบอบรัฐธรรมนูญ

ประการที่ 6 เรื่องการศึกษาได้ก้าวหน้าไปเพียงไรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านจะทราบได้ว่า การศึกษาประชาบาลได้ก้าวหน้าขึ้นไปอีกมาก นอกจากความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว พระภิกษุสงฆ์ก็ได้แสดงความเอื้อเฟื้อเข้าช่วยการศึกษาของชาติ ในเวลานี้มีพระภิกษุในจังหวัดต่างๆ ยินดีเข้ารับการอบรมเพื่อช่วยเป็นครูประชาบาลเป็นจำนวนกว่า 500 รูป และยังมีอีกเกือบ 800 รูป ที่แสดงความจำนงค์จะเข้าช่วยเหลือโดยสอนให้เปล่า และนอกจากนี้คณะสงฆ์ยังกีดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นช่วยเหลือการศึกษาประชาบาลอีกมาก ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นชัดว่า ระบอบรัฐธรรมนูญได้ประสานงานระหว่างบ้านเมืองกับคณะสงฆ์ได้อย่างดียิ่ง

การสามัญศึกษา เทียบจำนวนโรงเรียนในสมัยก่อนกับหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีโรงเรียนชั้นประถมเพิ่มขึ้น 136 โรงเรียน มัธยมตอนต้น เพิ่มขึ้นอีก 22 โรงเรียน มัธยมตอนกลาง เพิ่มขึ้นอีก 43 โรงเรียน และในพ.ศ. 2477 นี้ก็ได้ขยายการศึกษามัธยมตอนปลายออกไปทางต่างจังหวัด

การวิสามัญศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนให้อาชีพได้ขยายออกไปอย่างมาก เช่น โรงเรียนช่างต่างๆ โรงเรียนกสิกรรม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว โรงเรียนช่างต่างๆ ได้เปิดขึ้นใหม่ถึง 7 โรงเรียน โรงเรียนกสิกรรมเพิ่มขึ้นอีก 5 โรงเรียน และโรงเรียนพาณิชยการเพิ่มขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ อีก 10 โรงเรียน นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนวิสามัญแผนกการเรือน วิสามัญแผนกเลขานุการ และวิสามัญแผนกภาษาซึ่งได้ตั้งขึ้นใหม่ในกรุงเทพฯ และที่จังหวัดภูเก็ต

การศึกษาที่ได้ก้าวหน้ามาถึงเพียงนี้ นับว่าเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันแลเห็นได้ชัด สิ่งสำคัญก็คือมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งได้เปิดในวันนี้ และมีจำนวนนักเรียนที่มหาวิทยาลัยรับสมัครแล้ว 7,094 คน วิชาการเมืองซึ่งแต่ก่อนมาเป็นวิชาหวงแหนเดี๋ยวนี้ตรงกันข้าม ยินดีเปิดสอนให้แพร่หลายที่สุด

หนึ่งในทางศิลปกรรมของชาติ รัฐบาลได้จัดฟื้นฟูขึ้น เช่น โรงเรียนช่างต่างๆ และโรงเรียนนาฏดุริยางค์ศาสตร์ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นใหม่ และได้ดำเนินการมาเป็นอย่างดีเรียบร้อยดี

รวมความตามที่กล่าวมาแล้ว ท่านผู้ฟัง ที่มีความยุติธรรมในใจจริงๆ จะเห็นได้ว่าในชั่วเวลา 2 ปี การงานได้ก้าวหน้ามาไม่น้อย ผู้ที่ได้กระทำการเปลี่ยนแปลงการ

ปกครองหวังอยู่แต่ความก้าวหน้าของกิจการทั้งหลาย ถ้าหากว่ากิจการจะก้าวไปสะดวกไม่ได้ ก็เพราะศัตรูของรัฐธรรมนูญมาขัดขวางก่อกำเริบเรื่องร้าย แต่ถ้าประชาชนทั่วไปมีความรัก มีความนิยมรัฐธรรมนูญอยู่ทั่วถึงกันแล้ว รัฐธรรมนูญนี่เองจะเป็นสิ่งที่ทำให้พวกเราทั้งหลายมีความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน ปราศจากความอิจฉาช่วยกันคิดช่วยกันสร้าง ไม่ใช่คอยทำลายกัน เมื่อเป็นได้ดั่งนั้น วิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญจะราบรื่น และเราจะพากันไปสู่ความสุขความเจริญอันเป็นจุดหมายปลายทางของเรา ข้าพเจ้าไม่ได้ขอร้องให้ท่านนิยมรัฐบาลหรือนิยมใครเป็นส่วนตัว แต่ขอร้องให้ท่านเห็นแก่ชาติบ้านเมือง เห็นแก่ประชาชนทั่วไป และช่วยกันเชิดชูรัฐธรรมนูญของเราให้ถาวรลอยเด่นอยู่เสมอ ความถาวรแห่งรัฐธรรมนูญเป็นการฝังหลักความสุขความเจริญของประชาชนให้มั่นคง แต่ความดับสูญแห่งรัฐธรรมนูญเป็นอวสานแห่งประเทศและชาติ ขอให้พวกเราชาวไทย จงช่วยกันรักษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามให้สถิตยสถาพรอยู่ชั่วกัลปาวสาน เทอญ

ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนากการเมืองไทย*

เสน่ห์ จามริก

ท่านผู้มีเกียรติและนักศึกษาทั้งหลาย ผมรู้สึกเป็นเกียรติและมีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสมาแสดงข้อความรู้และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์-การของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผมเลือกพูดในหัวข้อ “ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนากการเมืองไทย” ซึ่งผมถือว่าเป็นหัวข้อที่เข้าหรือสอดคล้องกับสปีริตของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ดังเราจะเห็นได้ว่าเวลาท่านจะพูดหรือเขียนก็ดี งานเขียนหรือข้อคิดเห็นของท่านจะมีลักษณะที่เด่นอันหนึ่ง ซึ่งผมอยากจะตั้งเป็นข้อสังเกตในที่นี้คือเป็นงานคิดและงานเขียนที่มีลักษณะเป็นกวีวิสัย ถ้าจะมีลักษณะอัตวิสัยอยู่บ้างตามวิสัยของมนุษย์ปุถุชน เมื่อเปรียบเทียบกับงานเขียนทั้งหลายที่ผมได้อ่าน ในกรณีของปรีดี พนมยงค์ นับได้ว่าน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นในลักษณะที่ผมจะเสนอข้อคิดบางประการเกี่ยวกับ “ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนากการเมืองไทย” นั้น ผมก็จะพูดถึงตัวท่านอาจารย์ปรีดีน้อยที่สุด คือให้พ้นห่างไปจากตัว

*คัดจาก เสน่ห์ จามริก, “ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนากการเมืองไทย,” ใน *ปรีดีปริทัศน์ ปาฐกถาพูด ปรีดี พนมยงค์อนุสรณ์*, (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2526), หน้า 1-35.

ท่าน ไม่อยากจะยึดชีวิตความเป็นไปของท่านในกระแสการเมืองไทยในลักษณะที่เป็น
บุคโฆโลกณะ แต่จะพูดถึงท่านในแง่ที่อยู่ในสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลง และความ
ผันผวนในการเมืองและสังคมไทยเป็นสำคัญ

แน่นอนว่าบุคคลสำคัญอย่าง ท่านอาจารย์ปรีดี เมื่อถึงแก่อสัญกรรมไปก็ย่อม
มีปฏิกริยาต่างกันไปดังที่ท่านจะอ่านพบได้ในหน้าหนังสือพิมพ์ทั้งหลาย แต่มีแนวคิดที่
น่าสนใจ 2 ด้านที่อยากจะลองนำมาอ่านให้ท่านฟังในที่นี้ ซึ่งจะประกอบเป็นแนวทาง
ที่ผมจะพูดในวันนี้ด้วย สำหรับปฏิกริยาแรก ผมจะขออ่านเอาคำพูดของคุณประเสริฐ
ทรัพย์สุนทร ซึ่งพูดถึงอาจารย์ปรีดีในลักษณะที่เป็นมิตรและศัตรูในทางการเมือง
ซึ่งคงจะเป็นทศนะที่สะท้อนความคิดของคนหลาย ๆ กลุ่มด้วย คุณประเสริฐ ทรัพย์สุนทร
บอกว่า “คนที่ผมขอไม่ใช่ว่าจะยกย่องเสมอไป หมอที่รักษาไข้ให้หายควรยกย่อง
แต่หมอที่รักษาไข้ให้ตายควรตำหนิ เว้นแต่คนไข้ที่ต้องตายอยู่แล้ว หมอเทวดาก็รักษาไม่ได้”
คุณประเสริฐพูดต่อไปว่า “เพราะผมตำหนิท่านในปัญหาหลักการของการปฏิวัติ
ประชาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผมเปรียบท่านเป็นหมอที่รักษาไข้ให้ตาย อาจารย์ปรีดีเป็น
นักปฏิวัติประชาธิปไตยคนสำคัญที่สุดของคณะราษฎร กล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้นำที่แท้จริง
ของคณะราษฎร แต่แทนที่ท่านจะนำการปฏิวัติประชาธิปไตยของคณะราษฎรไปสู่ความ
สำเร็จ ท่านกลับเป็นต้นเหตุให้การปฏิวัติพัง พังจนมาถึงวันอสัญกรรมของท่าน ยังจะ
ฟังต่อไปอีกนานทีเดียว” อันนี้ก็เป็นทศนะแง่ปฏิกริยาแบบหนึ่ง ในอีกแบบหนึ่งผมขอ
นำมาจากคุณธรรมเกียรติ กันนริ พูดถึงคนรุ่นหลังกับการศึกษาท่านปรีดี คุณธรรมเกียรติ
บอกว่า “ถ้าตั้งใจดี เราจะพบข้อบกพร่องทั้งในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475
ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ตลอดจนในการดำเนินการทางการเมืองบางประการ แต่ทำไม
ท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้ จึงต้องรับผิดชอบแต่ผู้เดียว ในเมื่อธรรมชาติของการริเริ่มใด
ย่อมมีข้ออ่อนทั้งนั้น เพราะการลงมือไม่ใช่เป็นเรื่องของความคิดล้วนๆ แต่เป็นเรื่องของ
ความคิดที่ประสานกับการปฏิบัติ มีเงื่อนไข มีตัวแปร มีความจำกัด และกระทั่งมีการพัฒนา
การ” ในทศนะของผมจะขอยึดแนวของคุณธรรมเกียรติ กันนริ เป็นแนวการพูดของ
ผมในวันนี้ กล่าวคือว่าผมอยากจะเสนอทั้งในแง่ข้ออ่อน ข้อบกพร่อง ทั้งในแง่ข้อจำกัด
เงื่อนไขตัวแปรต่างๆ ซึ่งเหล่านี้ล้วนแต่อยู่นอกตัวของท่านอาจารย์ปรีดี นี่ก็เป็นเจตนารมณ์
ที่ผมอยากจะเรียนเสียก่อนว่า จะมองท่านในแง่ไหน และผมคิดว่าสิ่งที่คุณธรรมเกียรติ

กันอริได้เสนอนั้นเป็นข้อเตือนใจที่สำคัญอย่างยิ่ง สอนให้เราได้มองตัวบุคคลและทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความเที่ยงธรรมตามสภาววิสัย นอกจากนี้แล้ว ผมอยากจะขอเรียนย้ำความตั้งใจในการพูดของผมในวันนี้รวม 3 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก ผมมีความประสงค์ที่จะพูดถึงท่านอาจารย์ปรีดีในประเด็นของความเป็นจริง ไม่ใช่ประเด็นที่เป็นภาพพจน์ที่ฟังกันมาเชื่อกันมา ซึ่งเป็นความเห็นมากกว่าความรู้ และแน่นอนสิ่งที่ผมพูด สิ่งที่ผมเสนอนั้น อาจจะมีข้อผิดพลาดบางอย่างซึ่งผมอาจจะไม่ทันได้นึกถึงก็ได้ ผมก็พร้อมที่จะรับฟังข้อตำหนิวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ที่จะมีได้

ในประการที่สอง ผมจะขอเน้นเนื้อหาตามหัวข้อที่พูดในวันนี้ ก็คือจะเน้นในแง่ของกระแสการเมือง มากกว่าตัวบุคคลที่ผมได้เรียนมาแล้วในช่วงต้น

ในประการที่สาม ในการพูดถึงกระแสการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี ผมอยากจะกล่าวไปถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนหน้า 2475 และยังคงค้างค้ำมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งผมเห็นว่าเป็นปัญหาอยู่ประเด็นหลักด้วยกัน

ประเด็นแรก เป็นปัญหาเกี่ยวกับการสร้างสถาบันทางการเมืองของไทย
 ประเด็นสอง ปัญหาของคนรุ่นใหม่และการเรียกร้องสิทธิเสียงในทางการเมือง
 ประเด็นที่สาม ซึ่งผมคิดว่าจะจะเป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง จะเป็นเงื่อนไขเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการดำเนินชีวิตทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี คือปัญหาในเรื่องของการประสานหรือแบ่งแยกระหว่างพลังการเมืองฝ่ายพลเรือน กับพลังการเมืองฝ่ายทหาร

เมื่อสองวันมานี้และในเช้าวันนี้เอง ท่านทั้งหลายคงจะได้อ่านหนังสือพิมพ์ถึงข้อสัมภาษณ์ของพลโทยุทธศักดิ์ คล่องตรจวโรก ท่านได้พูดว่า บัดนี้พรรคกิจสังคมได้ประสานรอยร้าวกับทหารเรียบร้อยแล้ว อันนี้เป็นตัวแปรที่มีความสำคัญยิ่ง ซึ่งถ้ามองย้อนกลับไปในอดีตจะเห็นได้ว่าความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเมืองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอาจจะเป็นไปได้ในอนาคต คือความสามารถ ความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ในการประสานสิ่งที่พลโทยุทธศักดิ์เรียกว่ารอยร้าวกับกลุ่มพลังฝ่ายทหาร ในประเด็นเหล่านี้คือ ปัญหาในการสร้างสถาบันการเมืองที่ดี รวมทั้งการประสาน

รอยร้าวระหว่างพลังการเมืองฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารก็ตี ล้วนแต่เป็นปัญหาที่วนเวียน อยู่เสมอในระบบชีวิตการเมืองของไทย และเพราะฉะนั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ปรากฏ โดยชัดเจนในการพูดของผมในวันนี้

ในการพูดถึงกระแสการพัฒนาการเมืองไทยซึ่งจัดเอาตัวท่านอาจารย์ปรีดี เป็นตัวละคนนั้นขอแบ่งกระแสการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงการเมืองเป็น 3 ช่วงด้วยกันคือ ในช่วงแรกเป็นกระแสการเมืองก่อน 2475 ช่วงที่สองเป็นช่วงกระแสพัฒนาการเมือง 2475 ถึง 2484 ซึ่งเป็นปีที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และสุดท้ายเป็นกระแสพัฒนาการเมืองระหว่างช่วง 2488 ถึง 2490 จะเห็นได้ว่าการที่เรารู้จักท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์นั้น เรารู้จักท่านในช่วงของการเมืองระหว่าง 2475 ถึง 2490 แต่ผมคิดว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกระแสพัฒนาการเมืองที่ท่านอาจารย์ปรีดีเข้าไปเกี่ยวข้อง มีมิติที่จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจ ซึ่งจะขอเสนอเป็นแง่คิดบางประการโดยสังเขปในที่นี้

ผมคิดว่าท่านอาจารย์ปรีดี ก็เป็นคนหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ หลังช่วงครึ่งศตวรรษหลัง คือในช่วงประมาณพ.ศ. 2450 ขึ้นมา คือเป็นช่วงของการก่อตัวและเติบโตของกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำที่แตกต่างกับกลุ่มผู้นำในช่วงครึ่งศตวรรษแรก ในช่วงครึ่งศตวรรษแรกเราจะเห็นได้ว่า โดยผลกระทบของการเปิดประเทศ และการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ได้ก่อให้เกิดกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ขึ้น แต่ก็ยังเป็นกลุ่มผู้นำที่จำกัดอยู่ในวงเจ้านายของกลุ่มราชวงศ์ ทั้งนี้เพราะปัจจัยหลักโดยผลของการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อระดมกำลังคนเข้ารับราชการ แม้จะเป็นกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ซึ่งก่อตัวขึ้นในกลุ่มราชวงศ์ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นไปตามวิสัยของกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ทั้งหลาย เมื่อมีความรู้ขึ้นได้มีประสบการณ์มากขึ้น สิ่งก็ตามมา สิ่งที่เป็นผลตามมาในทำนองเดียวกันกับกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ทั้งหลายในสมัยต่อมา ก็คือการเรียกร้องของคณะเจ้านาย และข้าราชการกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นข้าราชการในสถานทูต ใน ร.ศ. 103 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2428 เรียกร้องให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนประเพณีการปกครองไทยจากประเพณีที่เรียกว่า “แอบโซลูต โมนาเกีย” (Absolute Monarchy) นี้ผมขอใช้คำซึ่งเป็นคำกราบบังคมทูลใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ขอให้เปลี่ยนมาเป็น “คอนสติติวชันแนล โมนาเกีย” (Constitutional Monarchy) คือเป็นระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐ-

ธรรมเนียม นี่จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เสียงเรียกร้องที่เป็นมาในยุคหลัง ๆ ไม่ใช่เป็นของแปลกประหลาดแต่อย่างใดเลย แต่ว่าโดยสภาวะแวดล้อมในช่วงครึ่งศตวรรษแรกของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยในรัชกาลที่ 4 ที่ 5 นั้น กลุ่มผู้นำคงจำกัอยู่ในวงแคบ แล้วก็โดยเป็นช่วงที่สังคมไทยเพิ่งจะผ่านพ้นการต่อสู้ในทางการเมืองภายในและการปฏิรูป ซึ่งเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถสร้างพระราชอำนาจและทำการปฏิรูประบบข้าราชการ การรวมศูนย์อำนาจ นอกจากนั้นยังเป็นช่วงของการคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก เพราะฉะนั้นสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้การเรียกร้องในครั้งนั้นสามารถลงเอยด้วยการประสานความขัดแย้งลงได้อย่างราบรื่นตามสมควร คณะเจ้านายและข้าราชการสถานทูตที่ทำการเรียกร้องรวม 11 ท่าน เป็นพระบรมวงศานุวงศ์อยู่ 4 ท่าน การกราบบังคมทูลเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองครั้งนั้นก็มิมีผลกระทบตามสมควร กล่าวคือว่าเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องทำการปฏิรูป โดยทรงใช้คำว่า “คอเวนเมนต์รีฟอร์ม” (Government Reform) คือหมายความว่า เป็นการปฏิรูประบบราชการเปลี่ยนจากระบบเดิมจตุสดมภ์ซึ่งมีเสนาบดี 6 ตำแหน่งมาเป็นระบบคณะเสนาบดี 12 ตำแหน่ง ตามแบบของประเทศอังกฤษในสมัยนั้น การตั้งระบบคณะเสนาบดีก็เป็นไปตามเงื่อนไขและข้อเรียกร้องในครั้งนั้น ก็คือว่า การที่สังคมไทยจะปกครองตามประเพณีของการที่มีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับผิดชอบอยู่เพียงพระองค์เดียวนั้นเป็นไปได้ เพราะจะเป็นผลที่ทำให้ประเทศชาติอาจต้องเสี่ยงต่อความผิดพลาดในการรักษาความมั่นคงของประเทศ เพราะฉะนั้น การเรียกร้องในครั้งนั้นจึงเป็นการเรียกร้องที่มีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้ขยายวงความรับผิดชอบซึ่งจำกัอยู่ คือที่พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาสู่คณะบุคคล การจัดตั้งคณะเสนาบดีในปี พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นเวลาไม่กี่ปีหลังจากการเรียกร้องในครั้งนั้น และประการที่สำคัญก็คือรัชกาลที่ 5 ทรงดึงเอาคนที่มีความสามารถในการเรียกร้องเข้าร่วมเป็นเสนาบดีด้วย ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเสนอสนองความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ระดับหนึ่ง

ความตื่นตัวและต้องการสิทธิเสรีทางการเมืองคงปรากฏในรัชกาลต่อมา ดังจะเห็นได้จากกรณีกบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่ รบรัดตัดความมาถึงรัชกาลที่ 7 ทรงมีความจริงใจที่จะทำการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง เพื่อเป็นการ

เสนอสนองเรียกร้องต้องการของกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่ว่าตลอดเวลาของความคิดความพยายามที่จะทำการปฏิรูปนั้น มักจะได้รับการหน่วงเหนี่ยวขัดขวางจากกลุ่มพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มพระบรมวงศ์ในคณะอภิรัฐมนตรี แม้แต่การเสนอครั้งแรกในปี 2469 ประมาณ 6 ปี ก่อนการปฏิวัติ 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีบันทึกเรื่อง Problems of Siam ส่งไปให้พระยาภิรมย์ภักดีศึกษาและเสนอความเห็นเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมืองพร้อมทั้งแนวการเปลี่ยนแปลงด้วย ในบันทึกตอบของพระยาภิรมย์ภักดี นั้น ได้เสนอเป็นร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกก็ได้ ที่เป็นการสะท้อนถึงความคิดอ่าน ความพยายามของรัชกาลที่ 7 ที่จะทรงทำการปฏิรูปการปกครอง ในข้อเสนองานของพระยาภิรมย์ภักดีก็นับว่าเป็นข้อเสนอที่ออกจะเบาบางที่สุด กล่าวคือว่าเป็นเพียงข้อเสนอให้มีการจัดตั้งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อผ่อนภาระความรับผิดชอบทางการเมืองของพระเจ้าแผ่นดิน ข้อเสนอเพียงแค่นี้ก็ยังได้รับการโต้แย้งจากอภิรัฐมนตรีโดยเหตุผลที่ว่า ความคิดในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของคนกลุ่มนิตเดียว ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ไม่สนใจและในประการสำคัญการจัดตั้งตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น จะเป็นการบั่นทอนพระราชอำนาจและเกียรติภูมิของพระเจ้าแผ่นดิน นี่เป็นเหตุผลนะครับ เพราะฉะนั้นความคิดความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขการปกครองเพียงนิตเดียวนั้นก็เป็นอันว่าถูกยับยั้งไป มาในปี 2474-2475 หลังจากทีรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จกลับจากประพาสต่างประเทศ ก็ได้มอบหมายให้กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ในขณะนั้น ได้ศึกษาเสนอแนวการปฏิรูปการปกครอง กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการก็ได้เสนอเป็นแนวร่างรัฐธรรมนูญ แต่แล้วก็ถูกยับยั้งจากคณะอภิรัฐมนตรี รวมทั้งเสียงคัดค้านจากบุคคลสำคัญ 2 คน ซึ่งเท่ากับเป็นที่ปรึกษาในสมัยนั้นคือนายสตีเวน ซึ่งเป็นที่ปรึกษาและพระยาศรีวิสารวาท ปลัดทูลฉลอง กระทรวงการต่างประเทศ เหตุผลในการคัดค้านในครั้งนั้นมีเพียงว่า คือทั้งสองคนเห็นด้วย เห็นด้วยที่ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยมีผู้แทนนั้นคงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นแต่ว่ายังไม่ถึงเวลา นั้นเป็นช่วงสุดท้ายของ 2475 สำหรับเจตนารมณ์ของรัชกาลที่ 7 ที่จะทรงให้มีรัฐธรรมนูญประกาศใช้วันที่ 6 เมษายน 2475 ซึ่งตรงกับวันครบรอบ 150 ปีของราชวงศ์จักรี แต่ด้วยเสียงยับยั้งดังกล่าวมานี้ ความคิดความพยายามของรัชกาลที่ 7 ก็เป็นอันพับไปในทำนองเดียวกับ

การริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ครั้ง 2469 ณ ช่วงรัชกาลที่ 6 และ 7 เป็นช่วงที่มีปัญหาความขัดแย้งมากมายทั้งในแวดวงราชวงศ์เอง และในกลุ่มของสามัญชนที่กำลังก่อตัวขึ้นในช่วงหลังรัชกาลที่ 5 นั้น เป็นกลุ่มผู้นำที่มีพื้นฐานมาจากสังคมที่แตกต่างกัน ก็โดยผลของการขยายการศึกษา และการขยายการรับคนจากสามัญชนเข้ารับราชการ เมื่อเป็นคนที่มีการศึกษา มีประสบการณ์มากขึ้น ก็เริ่มก่อตัวเป็นกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมา ในทำนองเดียวกับกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษ กลุ่มผู้นำรุ่นใหม่เหล่านี้ เป็นกลุ่มคนซึ่งผมจะขอเรียกรวมๆ ว่าเป็นคนชั้นกลาง คือมาจากสามัญชน ในทันทีที่คนกลุ่มนี้เริ่มก่อตัวขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลง การขยายตัวในทางความคิดในเรื่องของสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตย ก็ทำให้เกิดความตื่นตัวในเรื่องของการที่จะต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองในทำนองเดียวกัน แต่ในที่นี้ผมจะขอตั้งเป็นข้อสังเกตว่าเหตุการณ์การเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นการรุนแรง เพราะว่าเป็นการเคลื่อนไหวอยู่ในกลุ่มทหารเป็นหลัก เหตุการณ์นั้นก็คือเหตุการณ์ที่เรียกว่า กบฏ ร.ศ. 130 หรือตรงกับพ.ศ. 2455 ก็แน่นอนการกบฏ ร.ศ. 130 ก็เป็นที่ทราบแน่นอนอยู่แล้วว่าเป็นการกบฏที่ไม่สำเร็จ เพราะถูกจับได้เสียก่อนแล้วก็ถูกลงทัณฑ์ไปตามระเบียบ แต่ว่าจากการขัดแย้งอันนี้มันสะท้อนให้เห็นความตื่นตัวและการเรียกร้องต่างๆ ที่กำลังจะขยายตัวขึ้นตามลำดับ แต่ว่าถ้าจะดูจากกลุ่มคนที่มีอำนาจปกครองในสมัยนั้น ก็จะเห็นได้ว่าตรงกันข้ามกับทัศนคติที่เคยมองกลุ่มผู้นำในช่วงครึ่งศตวรรษแรก ผู้นำที่มาจากสามัญชนนี้มักจะถูกมองการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นการบ่อนทำลาย อันนี้ก็เป็นที่ของธรรมดาเพราะเป็นการกระทบถึงอำนาจและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องที่จะพึงมีพึงได้ ความขัดแย้งในสมัยรัชกาลที่ 6 ประกอบกับความไม่พอใจมากมายหลายประการในรัชกาลที่ 6 นั้นตกทอดมาถึงรัชกาลที่ 7 ถึงจุดนี้ผมมีข้อคิดที่อยากจะเสนอในที่นี้ก็คือว่าในงานเขียนหรือว่าการบอกเล่าต่างๆ เท่าที่มีอยู่ในขณะนี้มักจะมองภาพในปัญหาการเปลี่ยนแปลง 2475 นั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์มีความเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน มักจะมีแนวที่จะสร้างความเห็นและความเชื่อในแนวทางเช่นนั้น ในที่นี้ผมอยากจะเสนอข้อคิดพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่ง เพื่อที่จะให้เราได้เห็นภาพของปัญหาการขัดแย้งและปัญหาการพัฒนาการเมืองไทยในแง่มุมที่กว้างขึ้น ผมอาจจะผิดก็ได้แต่ก็คิดว่านี่เป็นแง่มุมที่น่าจะพูด

ถึงกัน ผมจะไม่พูดมากมายถึงปัญหาความขัดแย้งต่างๆ แล้วก็รวมทั้งปัญหาเรื่องวิกฤตทางเศรษฐกิจ พูดถึงในตอนนี้ก็เพื่ออยากที่จะให้ท่านทั้งหลายได้ลองพิจารณาดูว่า โดยแท้จริงสภาพพฤติกรรมเป็นไปทางประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ จะเห็นได้ว่าแนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกลุ่มคณะผู้ก่อการหรือคณะราษฎรนั้นเป็นแนวความคิดซึ่งตรงกัน แต่แนวการศึกษาและการเขียนในตอนนี้มักจะ เป็นไปในลักษณะที่ว่า กลุ่มคณะราษฎร 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้ช่วงชิงทำการปฏิวัติเสียก่อนที่รัชกาลที่ 7 จะทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ แล้วก็ว่า กันไปตามเพลงนะครับ ว่าเพราะเหตุที่เข้าใจเร็วด่วนได้ออย่างนี้ การบ้านการเมืองถึงได้ ล้มลุกคลุกคลานจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ระบบประชาธิปไตยจึงเป็นระบบที่ขาดเสถียรภาพ นี่เป็นปมที่มักจะเน้นกันอยู่เสมอ แต่ประเด็นที่จะขอพูดแย้งในที่นี้ก็คือว่า โดย แท้จริงนั้นเจตนารมณ์ของท่านรัชกาลที่ 7 กับท่านปรีดี พนมยงค์ นั้นตรงกันแน่ ๆ แต่ว่าข้อถกเถียงที่ว่าท่านปรีดี หรือคณะผู้ก่อการรู้หรือไม่รู้ถึงความดำริที่จะพระราชรัษฎธรรมนูญนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง บางคนก็วินิจฉัยว่ารู้แล้วว่าทำ แต่ว่าประเด็นที่ผมอยากจะ เน้นในที่นี้ก็คือระหว่างคน 2 คนหรือความคิด 2 กระแสที่ตรงกันนั้น ในระบบการเมือง ไทย ซึ่งเรามีแนวโน้มเป็นมาจนถึงทุกวันนี้ คือแนวโน้มที่จะมีกลุ่มอนุรักษ์นิยมขวาจัด ขึ้นมา เป็นกลุ่มที่สร้างช่องว่างขึ้นระหว่างรัชกาลที่ 7 กับกลุ่มคณะราษฎร ในปี 2475 และประเด็นนี้เป็นปัญหาที่มีมาโดยตลอดในชีวิตการเมืองของไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ในจุดนี้ที่ผมอยากจะขอเน้นต่อไปเมื่อพูดถึงกระแสการพัฒนาการเมืองในช่วง หลัง 2475 แต่สิ่งที่ผมอยากจะขอเปรียบเทียบถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการเรียกร้องของ คนรุ่นใหม่ 2 รุ่น คือในรุ่นของกบฏ ร.ศ. 130 และในรุ่นของคณะผู้ก่อการ 2475 ถ้าเราจะลองดูตัวบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวในครั้งนั้น จะเห็นได้ ว่า ในช่วงก่อน 2475 ได้มีการพัฒนาการก่อตัวของกลุ่มชนในลักษณะที่กว้างขวางขึ้น และความกว้างขวางนี้มีความสำคัญไม่ใช่น้อยในแง่ของจำนวนเท่านั้น แต่ในแง่ของพลังใน ทางปัญญาความคิดด้วย ดังจะเปรียบเทียบในรุ่นของ ร.ศ. 130 จะเห็นได้ว่า ใน รุ่นกบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งเราจะนับเอาตัวบุคคลที่ ดร. แดมสุขได้ไปศึกษามาเฉพาะคนที่ถูก ตัดสินลงโทษในฐานะกบฏ ร.ศ. 130 รวม 92 คน จะเห็นได้ว่าเกือบทั้งหมดเป็นทหาร คือเป็นทหารถึง 88 คน อีกเพียง 4 คนเท่านั้นที่เป็นข้าราชการกระทรวงยุติธรรม

ข้อที่อยากจะชี้ให้เห็นในที่นี้ก็คือว่าความไม่พอใจมันปะทุในกลุ่มทหารก่อนเป็นอันดับแรก ความไม่พอใจและความขัดแย้งภายในขุมกำลังของทหาร จะเป็นตัวกุญแจสำคัญของการเปลี่ยนแปลง อันนี้ผมเห็นว่าจะเป็นเรื่องใจเป็นตัวแปรที่เราจะประเมินท่านอาจารย์ปรีดีในปี 2475 ในทางตรงกันข้ามถ้าเราไปดูจำนวนรายชื่อของคณะราษฎร 2475 ซึ่งมีอยู่รวม 99 คนด้วยกัน เป็นพลเรือน 44 คน ร้อยละ 44 ถึง 45 ตรงกันข้ามกับในสมัยกบฏ ร.ศ. 130 เป็นพวกพลเรือนกว่าร้อยละ 4 นิดหน่อย อันนี้แสดงให้เห็นว่าความคิดความอ่านในเรื่องของการเรียกร้องสิทธิเสรีชนนั้นไม่ได้จำกัดภายในกลุ่มขุมพลทหารที่ไม่พอใจภายในวงแคบเท่านั้น แต่ว่าได้ขยายตัวออกไปถึงกลุ่มพลเรือนซึ่งหมายความว่าในกลุ่มของปัญญาชน ซึ่งท่านอาจารย์ปรีดีเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเปลี่ยนแปลงอันนี้ แต่ว่าก็เป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงหรือเป็นพลังที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขอันจำกัด ผมคิดว่าในแง่ที่ท่านั้นที่เราจะเข้าใจ 2475 ได้ดีขึ้นตามสมควร กล่าวคือว่าถ้าเราพิจารณาถึงฐานะบทบาทในทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในกลุ่มคณะผู้ก่อการ 2475 ก็จะเห็นได้ว่า ท่านเป็นเพียงผู้นำในกลุ่มปัญญาชนที่ปราศจากรฐานพลังการเปลี่ยนแปลง อันนี้เป็นเงื่อนไขเป็นตัวแปรที่คุณธรรมเกียรติ กันอริ ได้พูดถึง เพราะฉะนั้นที่คุณประเสริฐ ทรัพย์สุนทรพูดบอกว่า อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ อยู่ในฐานะของผู้นำการเปลี่ยนแปลงของคณะราษฎรนั้น ผมว่าเป็นการพิจารณาที่ค่อนข้างยาก จะเป็นอัตวิสัยมาก ฐานะของอาจารย์ปรีดี เป็นฐานะของมันสมอง ฐานะของปัญญาความคิดภายในกลุ่มคณะก่อการรุ่น 2475 และลักษณะความคิดของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์นั้นก็ก็เป็นลักษณะความคิด เป็นอุดมการณ์และแนวทาง รวมทั้งนโยบายและโครงการที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ อยู่ในลักษณะค่อนข้างจะโดดเดี่ยว กลุ่มคณะผู้ก่อการ 2475 ด้วยกัน ไม่ได้ขึ้นห่มอะไรกับหลักการเหล่านี้ นี่ก็ความเป็นจริง สิ่งที่พิสูจน์ให้เห็นได้ก็คือว่าเมื่อท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการขอร้องให้จัดทำเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้น แล้วก็ถึงกับถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์และถูกเนรเทศออกไปที่ประเทศฝรั่งเศส และเมื่อ 2-3 เดือนหลังกลับเข้ามา ถูกสอบสวนพันข้อหาแต่จะสังเกตเห็นได้ว่าจากนั้นไป คณะผู้ก่อการ 2475 ก็ไม่ได้เคยหยิบยกเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือแนวนโยบายอะไรทั้งสิ้นของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมาพิจารณาอะไร เพราะฉะนั้น อันนี้เป็นตัวแปร เป็นเงื่อนไขที่จะประเมินถึงฐานะการเป็นผู้นำของท่าน

อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในขบวนการปฏิวัติ 2475 ฐานะความโดดเด่นของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก็จะเห็นได้ต่อไปอีกในช่วงของการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กล่าวมาเป็นเรื่องของกระแสการพัฒนาการเมืองในช่วงก่อน 2475

ประเด็นต่อไปผมอยากจะพูดถึงคือ ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนาการเมืองในช่วงหลังปี 2484 ผมถือเอา 2484 เป็นเกณฑ์แบ่ง เพราะว่าเป็นช่วงที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ มีบทบาททางการเมืองภายใต้กรอบของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายใต้กรอบอันนี้ ถึงแม้ท่านจะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงฐานะของผู้ดำเนินนโยบายและปฏิบัติตามนโยบายในขอบข่ายที่จำกัด เฉพาะงานของกระทรวงที่เกี่ยวข้อง บทบาทในช่วงนี้ซึ่งค่อนข้างจำกัดมาก บทบาทที่จะไปมีผลถึงนโยบายของรัฐบาลเป็นส่วนรวมก็คงจะไม่สามารถเป็นไปได้ แต่ว่าช่วงหลัง 2484 ที่ผมถือเป็นเกณฑ์แบ่งแยก เป็นช่วงที่ท่านถูกเตะโด่งไปเป็นผู้สำเร็จราชการแล้ว ก็ดำรงฐานะนั้นในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 และสามารถสร้างฐานะทางการเมืองที่เป็นตัวของตัวเองขึ้น ตั้งแต่เรื่องขบวนการเสรีไทย ไปจนกระทั่งถึงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี 2489 และเกิดรัฐประหารในปี 2490 ในที่สุด ในแง่รัฐธรรมนูญ 2489 ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนหลักการและอุดมการณ์อันแท้จริงของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งต่างกับรัฐธรรมนูญปี 2475 อยากจะตั้งข้อสังเกตไว้นิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญปี 2475 ในที่นี้ผมสันนิษฐานนะครับ ซึ่งก็ไม่ได้มีเอกสารหรือหลักฐานอะไรยืนยันในข้อนี้ คงจะเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นผลเกิดจากการประสานปรองดองกับฝ่ายเจ้านายเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่ามีมาตราหรือหลักการตรงกันกับฉบับที่กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการร่างถวายก่อนหน้าการปฏิวัติมิถุนายน 2475

ในประการแรก ร่างของกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ มีหลักการกำหนดให้มีระบบสภาประกอบด้วยสมาชิกแต่งตั้งและสมาชิกเลือกตั้งในทำนองเดียวกัน รัฐธรรมนูญฉบับถาวร 2475 ก็มีหลักการ บทเฉพาะกาล กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีสมาชิก 2 ประเภท ประเภทแต่งตั้งซึ่งเรียกว่าสมาชิกประเภทที่ 2 กับสมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งเลือกตั้งจากราษฎร ในจังหวัดต่างๆ

นอกจากนั้นยังมีหลักการที่ตรงกันอีกประการหนึ่งก็คือว่าทั้ง 2 ฉบับ กำหนดให้ระบบการเลือกตั้งเป็นระบบการเลือกตั้งแบบ 2 ชั้นเหมือนกัน กล่าวคือว่าเลือกตั้งมา

จากระดับตำบลหรืออำเภอชั้นหนึ่งแล้วก็ไประดับจังหวัดหรือระดับมณฑล ในสมัยก่อน 2475 ผมมีความรู้สึกกว่ารัฐธรรมนูญ 2475 คงเป็นผลมาจากการประสานปรองดองกัน ในแง่นี้ จึงไม่อยากจะคิดว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่สะท้อนอุดมการณ์อันแท้จริงของท่าน อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่ผมได้พูดถึงแง่คิดในความเป็นไปได้ที่จะมีการประสานปรองดองในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2475 นี้ ก็เพื่อจะเน้นเป็นตัวอย่างอีกประการหนึ่งนี้แสดงให้เห็นว่า ฐานะและบทบาททางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์นั้นอยู่ภายใต้เงื่อนไขตัวแปรที่มีความจำกัดเพียงไร อย่างไรก็ตามนี้เป็นข้อสันนิษฐานประการหนึ่งที่ยอยากจะฝากเป็นข้อคิดให้มีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

สำหรับกระแสการพัฒนาการเมืองในช่วง 2475 นั้นก็จะเห็นได้ว่าในช่วง 2 ปีแรก ซึ่งเป็นช่วง ก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ต้องประสบกับภาวะความผันผวนทางการเมืองอย่างไร ตั้งแต่ที่ได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ จนถูกสอบสวนอะไรพวกนี้แล้ว ก็เกิดการปิดสภาโดยพระยามโนปกรณัมฯ ด้วยเหตุผลจากสาเหตุความขัดแย้งในเรื่องของเค้าโครงเศรษฐกิจ ถึงตรงนี้ผมอยากจะเรียนว่ามันก็มีกรณีขึ้นมาอีกกรณีหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความพยายามของกลุ่มอนุรักษนิยมขวาจัดที่จะแบ่งแยกระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎร โดยเฉพาะตัวท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ถ้าสังเกตในลักษณะของถ้อยคำที่ใช้ในพระราชบัญญัตินั้น ผมมีความเห็นตรงกับคุณไสว สุทธิพิทักษ์ ที่เขียนเรื่อง *ดร.ปรีดี พนมยงค์* ที่วางขายที่หน้าหอประชุมนี้ ว่าไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นพระราชบัญญัติที่แท้จริง คิดว่าเป็นอีกกรณีหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะผันผวนทางการเมือง ซึ่งเกิดจากกระแสพลังที่จะพยายามแบ่งแยกพลังก้าวหน้าซึ่งมีมาจากหลายๆ ฝ่ายด้วยกัน และมีผลบั่นทอนอย่างมากต่อโอกาส และความเป็นไปได้ที่การเมืองไทยจะพัฒนาไปโดยราบรื่น เพราะว่าความขัดแย้งเหล่านี้ได้ขยายความรุนแรงออกไปจนกระทั่งรัชกาลที่ 7 ต้องทรงสละราชสมบัติใน 2477 การสละราชสมบัติในปี 2477 นี้เป็นเหตุการณ์ที่ผมเห็นว่าเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่สำหรับอนาคตและความเป็นไปได้ของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย เพราะในความเห็นของผมนั้น ระบอบประชาธิปไตยที่จะเป็นไปได้จะต้องมีคนกลางหรือสถาบันที่อยู่เหนือความขัดแย้งทั้งปวง แต่การเมืองไทยต้องเกิดช่องว่างขาด “คนกลาง” ตั้งแต่ 2477 จนกระทั่ง 10 กว่าปีต่อมา เพราะหลังจากที่สละราชสมบัติแล้ว รัฐบาลและ

สภาผู้แทนราษฎรก็ได้เชิญพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาณันทมหิดล ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 8 แต่ว่าท่านก็ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะและยังทรงมีการะทางการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีผู้สำเร็จราชการ เพราะฉะนั้นการเมืองไทยในช่วงที่ขาดสถาบันกษัตริย์ทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินหรือเป็นคนกลางในความขัดแย้งในทางการเมือง ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนานพอสมควร ที่จะทำให้การเมืองไทยตกอยู่ในความผันผวนสิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดต่อบทบาทฐานะในทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก็คือการประกาศใช้ พ.ร.บ. คอมมิวนิสต์ ถ้าผมจำไม่ผิด ประกาศใช้วันเดียวกับที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เดินทางออกต่างประเทศ การประกาศใช้ พ.ร.บ.คอมมิวนิสต์ และเดี๋ยวนี้ พ.ร.บ. คอมมิวนิสต์ ก็เป็นตัวปัจจัยสำคัญที่กำหนดแนวทางการพัฒนาการเมืองของไทยในปัจจุบัน การประกาศใช้กฎหมายคอมมิวนิสต์นี้เห็นได้ชัดว่าเป็นการตอบโต้แนวทางเก่าโครงการเศรษฐกิจของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เพราะฉะนั้นเมื่ออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ได้รับอนุมัติให้กลับประเทศได้ภายใต้เงื่อนไขจำกัดความคิดก้าวหน้าแบบนี้ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะทำอะไรได้มากนักในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นอีกวาระหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางและฐานะบทบาทของอาจารย์ปรีดีในคณะราษฎร กล่าวคือว่า นอกเหนือไปจากแนวทางประชาธิปไตยและแนวทางเศรษฐกิจที่มุ่งจะยกฐานะของคนส่วนใหญ่แล้ว สิ่งหนึ่งที่น่าจะพูดถึงเกี่ยวกับแนวทางการเมืองของอาจารย์ปรีดี คือแนวทางสันติวิธี แนวทางสันติวิธีของอาจารย์ปรีดีได้แสดงให้เห็นมาแล้วตั้งแต่ครั้งสงครามอินโดจีนในปี 2483 อันนี้ก็ปัญหาขัดแย้งกันแล้ว แล้วก็ในปี 2484 เมื่อหลังจากประเทศไทยได้เข้าร่วมสงครามสัมพันธมิตรกับฝ่ายตะวันตก อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ก็เป็นคนหนึ่งที่มีความเห็นขัดแย้งกับฝ่ายจอมพล ป. ด้วยเหตุนี้ก็เป็นเหตุให้อาจารย์ปรีดี ต้องออกจากคณะรัฐบาลและก็ไปดำรงตำแหน่งในฐานะผู้สำเร็จราชการ แนวทางสันติวิธี แนวทางเศรษฐกิจดี แนวทางการเมืองก็ดี สิ่งเหล่านี้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ซึ่งท่านจะได้เห็นความหมายและความสำคัญในการพัฒนาการเมืองในช่วงต่อ ๆ มา

หลังจากนั้นก็เป็นเรื่องของกระแสการพัฒนาการเมืองในช่วง 2488 จนกระทั่ง 2490 ในช่วงนี้ก็อีกเช่นเดียวกัน ซึ่งผมคิดว่าเป็นช่วงซึ่งอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ก็เท่ากับ

เป็นแพะรับบาปอีก ในสภาวะความผันผวนในทางการเมือง จะเห็นว่าเพียง 7 เดือนหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง อาจารย์ปรีดีก็ต้องมาเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลถึง 3 ชุด ในช่วงระยะเวลาเพียง 5 เดือน เหลือแล้วประมาณ 2 เดือนกว่าชุดที่สองเป็นอยู่เพียงวันเดียว เพราะเกิดกรณีสวรรคต จะเห็นได้ว่าในระยะเวลาเพียงไม่กี่เดือน อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ต้องเข้ามาบริหารในทางการเมือง ในลักษณะที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความสามารถและความเป็นไปได้ที่จะดำเนินงานให้เป็นไปตามหลักอุดมการณ์ต่างๆ ในช่วงการเมืองปี 2488 และ 2489 แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการเมืองบางอย่าง ซึ่งเป็นการยืนยันความเห็นว่า อาจารย์ปรีดีมีฐานะและบทบาทในทางการเมืองที่ค่อนข้างโดดเดี่ยว ท่านโดดเดี่ยวจากกลุ่มฝ่ายตรงกันข้ามคือฝ่ายรัฐบาลในช่วง 2475 และแม้ในคณะราษฎรเองท่านก็โดดเดี่ยว มาในเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปีเศษนี้ พฤติการณ์ที่เป็นไปแสดงให้เห็นถึงความโดดเดี่ยวของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในกลุ่มของผู้ก่อการพลเรือน ดังจะเห็นได้จากในกรณีที่เมื่อเกิดรัฐประหารแล้ว คุณควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นบุคคลผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในคณะผู้ก่อการ 2475 ก็เข้าไปรับตำแหน่งรัฐบาลรัฐประหาร 2490 เสร็จแล้วอยู่ 3-4 เดือนก็ถูกจี้ออกไป ประเด็นก็คือว่า พฤติการณ์ในช่วงปี 2488-2490 นี้แสดงให้เห็นได้ชัด เริ่มต้นจากการที่จอมพลป. ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในคณะผู้ก่อการ 2475 ขึ้นมารับเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลรัฐประหาร จากนั้นก็ได้ผู้ร่วมก่อการฝ่ายพลเรือนขึ้นมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีก ทั้งหมดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าฐานะและบทบาทของอาจารย์ปรีดี ในแง่ของฐานะความเป็นผู้นำในทางการเมืองค่อนข้างจะอยู่ในเงื่อนไขและตัวแปรที่จำกัดมาก

ที่พูดมาทั้งหมดนี้ไม่ใช่ผมจะมาสาธยายปกป้องท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ความผิดพลาด ความอ่อน ความล้มเหลวในส่วนการกระทำของท่านก็มีอยู่มากมายหลายประการเช่น ในช่วงของการเลือกตั้งปี 2489 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การเลือกตั้งในช่วงนั้น ในฐานะที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรี มีการกระทำที่รุนแรงหลายอย่าง อันนี้เป็นเรื่องที่ท่านขาดความสามารถจะควบคุมได้ ในแง่นี้ถ้าบอกว่าอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ต้องรับผิดชอบผมก็เห็นด้วย ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องของสมุนบริวารก็ตาม แต่ก็เป็นข้อจำกัดซึ่งอาจจะมีประเด็นปัญหาที่ผมจะพูดถึงต่อไปอีกสักนิด รวมทั้งโอกาสความสามารถที่จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจซึ่งอยู่ในขั้นวิกฤตหลัง

จากสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ในเรื่องของปัญหาเศรษฐกิจก็เป็นเรื่องที่พอเข้าใจได้ในแง่ของช่วงเวลาหรือโอกาสที่จะทำอะไรได้บ้างก็น้อยเต็มที ก่อนเกิดรัฐประหาร 2490 ก็เป็นเหตุการณ์ที่แสดงอะไรอีกหลายสิ่งหลายอย่าง กล่าวคือว่า เมื่อก่อนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อจอมพล ป. พันอำนาจไป จะเห็นได้ว่าการเมืองไทยเป็นช่วงที่ไม่มีผู้นำทางทหาร อันนี้เป็นประเด็นสำคัญนะครับ ในตอนต้นผมได้พูดถึงแล้วว่าความสำเร็จหรือความล้มเหลวในทางการเมืองนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งก็คือ ความสามารถหรือโอกาสในการประสานรอยร้าวกับกลุ่มทหารที่หมดจากจอมพล ป. ไปแล้ว รัฐบาลพลเรือนภายใต้การนำของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ไม่มีกลุ่มทหารที่จะประสานรอยร้าว ที่พอจะมีอยู่เป็นไปได้อีกมีหลวงอดุลย์เดชจรัส แต่หลวงอดุลย์ฯ ก็ไปเป็นอธิบดีกรมตำรวจเสียเป็นเวลานาน เพิ่งจะมาเข้ามารับเป็นผู้บัญชาการทหารบกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะฉะนั้นความสามารถในการบังคับบัญชาทหาร ถ้าพูดไปแล้วก็อยู่ในระดับต่ำที่สุด ดังจะเห็นได้จากตอนที่เกิดรัฐประหาร พันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยกกำลังออกไปยึดอำนาจ หลวงอดุลย์ฯ ก็เที่ยวขับไล่พวกทหารให้เข้ากรมเข้ากอง แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ แต่ประเด็นที่มีอยู่นิด ซึ่งเราพออนุมานได้จากเอกสารหลักฐานต่างๆ ก็จะได้เห็นว่า ในกลุ่มพลังทางทหารนอกจากจอมพล ป. จริงๆ แล้วหลวงอดุลย์ฯ ก็อาจมีความคิดที่ต้องการเป็นนายกรัฐมนตรีเหมือนกัน เพราะฉะนั้นในขณะที่กลุ่มนักการเมืองพลเรือนขึ้นมาบริหารประเทศในช่วงรัฐบาลปรีดีแล้วก็หลวงธำรงฯ จะเป็นช่วงซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นรัฐบาลที่ถูกทหารกลุ่มก่อการ 2475 ด้วยกัน วิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ถึงกับบอกว่าถ้าขึ้นเหลวแหลกและคอร์รัปชันกันอยู่ต่อไป ถ้าเกิดมีคนมายึดอำนาจแล้วก็จะไม่ปกป้องให้ เพราะฉะนั้นสถานการณ์อย่างนั้นถึงที่สุดผมเข้าใจว่าในกรณีของหลวงอดุลย์ฯ นี้ ก็คงจะมีความพยายามเข้าไปประสานกับกลุ่มพลังของทหารเกือบมากที่สุดท้าย เพราะความตั้งใจเดิมมัน เมื่อรัฐบาลหลวงธำรงฯ ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องความผิดพลาดมากมาย ซึ่งก็เป็นความผิดพลาดจริงๆ และต้องเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลในสมัยนั้น ก็มีความต้องการที่จะมีการเปลี่ยนรัฐบาลกัน จากหลวงธำรงฯ มาเป็นนายกรัฐมนตรีดิเรก ชัยนาม แต่มาในนาที่สุดท้ายเข้าใจว่าคงจะมีการตกลงจะให้หลวงอดุลย์ฯ เป็นนายกรัฐมนตรี ในช่วงนั้นถ้าอ่านเหตุการณ์ไม่ผิด หลวงอดุลย์ฯ ก็คงจะรู้เห็นอยู่กับการก่อการของคณะรัฐประหาร

2490 แล้วก็ไม่ป้องกันด้วย แต่เมื่อมารับรู้ว่าจะขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็มาเปลี่ยนใจเอาหน้าที่สุดท้ายที่จะขัดขวางรัฐประหาร 2490 แต่ไม่เป็นผลสำเร็จดังที่ผมได้กล่าวมาแล้ว และก็ด้วยเหตุนี้เองที่คณะรัฐประหาร ในแถลงการณ์ฉบับแรก จึงได้แถลงการประณามหลวงอดุลฯ อย่างแรง อันนี้เป็นความนัยซึ่งน่าจะศึกษาค้นคว้ากันต่อไปว่าอะไรเป็นอะไร ประเด็นซึ่งผมหยิบยกกรณีนี้ขึ้นมา ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงฐานะของกลุ่มการเมืองฝ่ายอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ไม่สามารถและไม่มีโอกาสที่จะประสานรอยร้าวกับกลุ่มพลัฆทหาร อันนี้ก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ชี้ให้เห็นใจตัวแปรต่าง ๆ คือพอจะหันมาหาทหารก็ปรากฏว่าทหารนั้นดีไม่มีบาร์มีในหมู่ทหาร และอาจเป็นทหารที่ไม่ค่อยแน่ใจด้วยว่าทำอะไร จะอยู่ฝ่ายไหน น่าเห็นใจนะครับ ถ้าท่านไปอ่านหนังสือพิมพ์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเห็นว่าปัญหาบ้านเมืองในขณะนั้นเลอะเทอะ สับสนที่สุด ปัญหาการคอร์รัปชันอะไรต่างๆ มากมาย ชำร่วยยังเกิดกรณีสวรรคตขึ้น เพราะฉะนั้นบรรยากาศในสมัยนั้นจึงเป็นบรรยากาศที่ค่อนข้างจะเครียดและรุนแรง และการที่จะมีใครคิดเอาใจออกห่างจากกลุ่มอาจารย์ปรีดีและหลวงธำรงฯ ก็เป็นความคิดที่ไม่ไรจะขาดเหตุผลเสียทีเดียว ผมออกจะมีความรู้สึกที่เห็นใจในแง่นี้ แต่ก็นั่นแหละผมคิดว่าพูดจากแง่ของอาจารย์ปรีดี ในกระแสด้านการพัฒนาการเมืองในช่วงนี้แล้ว จะเห็นว่ามันเป็นโอกาสที่ค่อนข้างจะเลือนลอมมากในสภาพการณ์ที่ผมได้กล่าวมาโดยสังเขปข้างต้น

ทั้งหมดที่ผมได้พูดถึงกระแสด้านการพัฒนาการเมืองในช่วงต่างๆ เราจะสรุปได้อย่างไรเกี่ยวกับบทบาทและฐานะของอาจารย์ปรีดีในกระแสด้านการพัฒนาการเมืองไทย ผมอยากจะขอสรุป 2-3 ประเด็น ก่อนอื่นผมขอพูดถึงช่วงเวลาบางอย่างซึ่งก็อาจให้คำอธิบายได้ตามสมควรคือ ผมคิดว่าอาจารย์ปรีดี เป็นคนหนึ่งที่ขึ้นมาในฐานะที่เป็นผู้นำในกระแสด้านก่อตัวของกลุ่มที่เกิดขึ้นในระบบข้าราชการ นี่ก็เป็นข้อจำกัดอีกประการหนึ่งเช่นกัน สำหรับบทบาทของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ อาจารย์ปรีดีขึ้นมาอยู่ในฐานะผู้นำในช่วงที่อายุน้อยมาก จะเห็นได้ว่าอายุเพียง 26 เรียนยังไม่จบดีก็เริ่มคิดอ่านเปลี่ยนแปลงการปกครอง เริ่มก่อตั้งคณะผู้ก่อการซึ่งมีการประชุมครั้งแรกปี 2489 ซึ่งเป็นปีที่ตรงกับปีที่พระยาภิรมย์ภักดีเสนอข้อคิดให้มีการปฏิรูประบอบการปกครอง โดยจัดตั้งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ครั้นมาในช่วงกลับมาเมืองไทยอายุเพียง 32 ปีก็เป็นผู้นำคนหนึ่งในคณะผู้ก่อการ 2475 ท่านก็เคยเขียนเคยพูดไว้นะครับว่า ท่านก็คงมีความ

ผิดพลาดมากในเรื่องของความคิดความอ่าน ก็เพราะว่าอายุน้อย อันนี้ก็เป็นความจริง ถ้าท่านทั้งหลายจะไปดูเค้าโครงเศรษฐกิจหรือข้อเขียนอื่นๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความขาดประสบการณ์รอบด้านในบางประการ กระนั้นก็ตามถึงแม้ว่าจะมีข้ออ่อนข้อบกพร่องของความคิดที่มีอายุน้อย แต่ก็มีแก่นของบางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะแนวความคิดนั้น การพัฒนาให้คนไทยส่วนใหญ่สามารถพึ่งตนเองได้ แต่แล้วแนวความคิดเช่นนี้ก็ต้องสะดุดหยุดลงไป พร้อมๆ กับชีวิตการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ท่านอายุ 83 ถึงอสัญกรรม แต่ว่าท่านมีบทบาทในทางการเมืองเพียงช่วง 15 ปี ระหว่างอายุ 32 ถึง 47 อีกถึง 36 ปีเป็นช่วงที่ท่านเป็นคนอยู่นอกเวทีการเมือง มองในแง่หนึ่งผมก็คิดว่าสังคมไทยนั้นสูญเสียอย่างมาก สูญเสียทรัพยากรในแง่ของกำลังปัญญาและความคิดความอ่าน

ในประการต่อไปที่ผมอยากสรุป ก็คือว่า มีอยู่ตอนหนึ่งคุณประเสริฐ ทรัพย์สุนทร พูดถึง และท่านอาจารย์ปรีดีเองก็พูดถึง ว่าโอกาสที่จะทำอะไรได้ก็มีอยู่มากพอสมควร เพราะว่ามีเสียงข้างมากในสภา ไม่ว่าจะเป็นในกรณีช่วง 2475 ก็ดี ถ้าเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจขึ้นมา สมาชิกสภาคงจะเห็นด้วยกับท่านเป็นส่วนใหญ่ แต่มาขัดแย้งในคณะรัฐบาลหรือมาในปี 2489 ท่านก็มีเสียงข้างมากในสภา แต่สภาพของเงื่อนไขการเมืองตัวแปรของไทยนั้น ผมอยากจะเรียนยืนยัน ซึ่งกรณีของอาจารย์ปรีดีเป็นอุทาหรณ์ว่าเสียงข้างมากในสภานั้น เป็นเสียงที่ไม่มีมีความหมาย ถ้าขาดโอกาสและความสามารถที่จะประสานรอยร้าวกับกลุ่มทหาร เพราะฉะนั้นใครจะมาพูดหรือถึงแม้ว่าอาจารย์ปรีดีจะมาพูดเองว่า มีเสียงข้างมากในสภาจะทำอะไรก็ได้ นั่นไม่เป็นความจริงในสภาพทางการเมืองไทย คุณประเสริฐ ทรัพย์สุนทร พูดอยู่อีกตอนหนึ่งซึ่งผมไม่ได้อ่านให้ฟังเมื่อตะกี้ นี่ คือพูดในทำนองว่าจะต้องดำเนินคดีเียนอาจารย์ปรีดี ในความล้มเหลวต่างๆ ที่ทำให้ประชาธิปไตยพังมาโดยตลอด ซึ่งผมก็ได้อธิบายแล้วว่า เราจะมองกันในแง่ไหนได้บ้าง คุณประเสริฐบอกว่า อย่างน้อยที่สุด จากความผิดพลาด ความล้มเหลว ยังมีอะไรเป็นบทเรียนได้ นี่ผมก็เห็นด้วย แต่บทเรียนที่ผมคิดนั้นต่างกับที่คุณประเสริฐ ทรัพย์สุนทรได้พูดถึง ซึ่งในรายละเอียดเล็กๆ ของคุณประเสริฐ ผมจะไม่ขอพูดในที่นี้ เพราะจะนอกเรื่องของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ไป แต่จะขอเน้นในบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับบทเรียนที่เราอาจเรียนรู้ได้จากแนวทางที่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ได้แสดงเอาไว้

และได้พยายามเอาไว้ แต่ก็ด้วยเงื่อนไขสิ่งจำกัดต่างๆ ที่ทำให้เรื่องเหล่านั้นเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการพัฒนาประเทศในเค้าโครงเศรษฐกิจของอาจารย์ปรีดีนั้น ไม่ว่าเราจะมองเห็นถึงจุดอ่อนเท่าไรก็ตาม ผมเห็นว่าอย่างน้อยที่สุดมี 2 ข้อที่ผมคิดว่าน่าจะเป็นบทเรียนสำหรับปัญหาการพัฒนาประเทศในยุคปัจจุบันคือ

ในประเด็นแรกคือหลักและนโยบายที่จะยกฐานะของคนส่วนใหญ่ อันนี้ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังเราจะเห็นได้ว่าในสภาวะของการเมืองไทย ความคิดความพยายามที่จะยกฐานะของคนส่วนใหญ่ มักจะถูกยับยั้งและขัดขวางตลอดมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ประเด็นที่สอง ซึ่งน่าจะเป็นบทเรียนจากการพัฒนาแนวความคิดการพัฒนาของท่านอาจารย์ปรีดี ก็คือ การพัฒนาโดยหลักการพึ่งตัวเอง ผมคิดว่าระบบสหกรณ์ที่พูดถึงนั้นอาจมีอะไรหลายหลายสิ่งหลายอย่าง อาจลอกเลียนมาจากตำราอะไรได้บ้าง แต่อย่างน้อยเจตนารมณ์และหลักการที่จะสร้างระบบสหกรณ์นั้น โดยแท้จริงก็คือการพัฒนาการปกครองท้องถิ่นและการที่จะให้คนในท้องถิ่นชาวชนบทในชนบทนั้นสามารถที่จะรวมพลังพึ่งตัวเองได้ ซึ่งต่างจากแนวการพัฒนาในยุคปัจจุบัน ที่กำหนดแนวทางที่มุ่งให้พึ่งคนอื่นพึ่งทุนต่างประเทศ พึ่งเทคโนโลยีต่างประเทศ

แล้วก็มีอีกประการหนึ่งซึ่งความจริงควรจะพูดถึงเป็นพิเศษคือ แนวทางสันติวิธี อันนี้ก็เป็นในทางที่ผมคิดว่าอาจารย์ปรีดี ก็ได้แสดงอุทราหรรษ์มาแล้วในกรณีสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2483 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี 2484 ถ้าเราหันมาดูแนวทางอันนี้กับสภาวะที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่พึ่งพิงต่างประเทศ ยึดชะตากรรมของประเทศให้อยู่กับปัจจัยภายนอกนี้ เป็นแนวทางที่ดึงประเทศให้เข้าสู่ภาวะสงครามดังที่เราประสบมาแล้วในกรณีของสงครามเกาหลี สงครามเวียดนาม และในสภาวะและแนวทางอย่างนี้ ที่ทำให้ประเทศไทยไม่สามารถปลูกฝังหรือพัฒนาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านอินโดจีน ปัญหาเขมรพวกนี้

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าโดยสรุปแล้ว ผมคิดว่าความล้มเหลวและความผิดพลาดของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ในกระแสนการพัฒนาการเมืองไทยนั้นมีอยู่ หากแต่ นอก

จากเป็นความล้มเหลว ความผิดพลาดในส่วนบุคคลแล้ว ส่วนใหญ่คิดว่าเป็นความล้มเหลวและความผิดพลาดที่เกิดจากเงื่อนไขตัวแปรอันจำกัด ในกรอบสภาวะของการเมืองไทย ทั้งช่วง 2475 และปัจจุบัน และในความล้มเหลวและความผิดพลาดนี้ ไม่ว่าเราจะประณามไปที่ตัวบุคคลอย่างไรก็ตาม แต่ผมคิดว่าเป็นความล้มเหลวและความผิดพลาดที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสถาบันกับกลุ่มการเมืองที่ก้าวหน้า ซึ่งในกรณีของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์นั้นเป็นอุทาหรณ์ที่ดีที่สุด และในประการสำคัญเป็นความล้มเหลวและความผิดพลาดที่ทำให้เราต้องอยู่ในแนวทางพัฒนาที่สร้างความยากจน สร้างความเหลื่อมล้ำ และทำให้คนไม่มีงานทำ ซึ่งเป็นปัญหาที่รัฐบาลต้องเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ผมอยากสันนิษฐานว่า ถ้าเราเริ่มสร้างสรรค์กันมาตั้งแต่ 2475 เมืองไทยคงดีไปจากนี้มากมายหลายประการ เพราะฉะนั้นเรื่องของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ในแง่ที่เป็นมนุษย์ปุถุชน เราอาจรับโดยหน้าชื่นตาบานในข้อขาดตกบกพร่องหรือข้ออ่อนในด้านส่วนตัวของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ แต่ในด้านส่วนรวมซึ่งความคิดก้าวหน้าอย่างเช่นของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ต้องถูกบั่นทอนทำลายเพราะเงื่อนไขและตัวแปรในทางการเมืองไทย ความล้มเหลวของอาจารย์ปรีดี จึงมิใช่ความล้มเหลวของส่วนบุคคลแต่หมายถึงเป็นความล้มเหลวของสังคมไทยและอนาคตสังคมไทยด้วย ขอขอบคุณครับ

มีคำถาม 2-3 คำถามซึ่งผมอยากขอตอบสั้นๆ นะครับ คำถามหนึ่งบอกว่า กลุ่มทหารในช่วง 2475 แตกต่างกับกลุ่มทหารในปัจจุบันอย่างไรในแง่การพัฒนาทางการเมือง

ผมคิดว่ากลุ่มทหารในปี 2475 ผมดูๆ ว่าก็เป็นที่แน่นอนที่มีผลประโยชน์ในแง่ของอาชีพทหารเกี่ยวข้องอยู่ ผลประโยชน์ในแง่นี้เป็นตัวผลักดันให้เกิดความคิดเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังที่ผมได้พูดแล้วว่า ความคิดของท่านปรีดีค่อนข้างโดดเดี่ยว เพราะมุลงใจในการปฏิวัติ 2475 มีมากมายหลายประการ มีความหลากหลายลึกซึ้งกันมาก ความไม่พอใจ ความน้อยอกน้อยใจเมื่อเทียบกับนายทหารที่อยู่ที่เป็นฝ่ายเจ้านายก็ดี หรือความน้อยเนื้อต่ำใจในการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่ง แล้วก็ได้รับผลกระทบจากการคุลข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 7 อะไรพวกนี้ ผมอยากคิดว่าล้วนแล้วแต่เป็นมุลงใจที่ค่อนข้างเป็นส่วนตัวเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรก็ดีทหารในรุ่น 2475 นั้นเป็นรุ่นที่คบกับปัญญาชน อันนี้เป็นข้อแตกต่าง จึงเป็นทหารที่มีความคิดในแง่ของอุดมการณ์ตะวันตก

ผมไม่อยากจะเรียกว่าอุดมการณ์ประชาธิปไตย แต่เรียกว่าอุดมการณ์ตะวันตกซึ่งมีประชาธิปไตยเป็นส่วนหนึ่ง แต่ว่าทหารในยุคปัจจุบัน เป็นยุคที่ไม่คบกับปัญญาชนแต่ใช้ปัญญาชน ใช้ปัญญาชนในการพัฒนาประเทศ และเป็นกลุ่มทหารที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภายนอก แล้วก็มีความสัมพันธ์โยงที่ต่างกับรุ่น 2475 ก็คือความเชื่อมโยงกับธุรกิจ การค้ามากจนเห็นได้ชัด เพราะฉะนั้นท่านก็พิจารณาเอาเองว่าแนวทางจะเป็นไปอย่างไร อย่างในสมัยจอมพล ป. ท่านผู้หญิงละเอียด ภรรยาของท่านเคยให้สัมภาษณ์ว่าอย่างไร ก็แล้วแต่ จอมพล ป. จะไม่ยอมใช้อำนาจปกครองโดยไม่มีสภา ท่านพูดของท่าน ความจริงว่าจอมพล ป. จะเผด็จการอย่างไรก็ตามก็ต้องมีสภาอยู่เสมอ เป็นแต่เพียงว่า ต้องเป็นสภาที่ท่านคุมได้เท่านั้น อันนี้ก็เป็นลักษณะที่แตกต่างกัน

ที่บอกว่า เจตนารมณ์ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัชกาลที่ 7 กับคณะราษฎร นั้นตรงกัน มีความเห็นอยากให้อธิบายมากกว่านี้เพราะเห็นเจตนารมณ์ของทั้ง 2 ฝ่ายแตกต่างกัน โดยขอตั้งข้อสังเกตว่าความคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัชกาลที่ 7 เป็นเพียงวิธีการรักษาสถานการณ์ปกครองของตนให้คงอยู่เท่านั้น

ผมอยากจะเรียนอย่างนี้ ว่าคนที่มีอำนาจการเมืองนั้น ส่วนหนึ่งของความคิด ก็จะต้องการรักษอำนาจ นี่เป็นกฎธรรมชาติ ผมไม่อยากจะคิดว่ามีใครพิเศษไปจากนั้น เพราะฉะนั้น อันนี้ก็เป็นของธรรมดา แต่ในแง่หนึ่งของการรักษาสถานภาพอำนาจในช่วง 2475 ผมคิดว่ามันไม่ใช่เป็นประเด็นของการเห็นแก่ตัวแต่เพียงอย่างเดียวคือผมไม่อยากจะมองในแง่ นั้นมากจนเกินไป แต่ผมอยากให้มองในช่วงของความเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง มันเป็นเรื่องของการที่จะต้องรักษาจุดของการเปลี่ยนแปลง เหมือนกัน เพราะฉะนั้นความคิดความพยายามของรัชกาลที่ 7 จะทรงทำการเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลอยู่ นี่เป็นเหตุผลของผม

บทเรียนของการปฏิบัติที่อาศัยกำลังของทหารมีส่วนจะต้องล้มเหลวมาตลอด การปฏิบัติที่จะสำเร็จนั้น ต้องอาศัยพลังประชาชนเป็นกำลังหลัก จึงจะทำให้การปฏิบัติประชาธิปไตยให้เป็นอำนาจของประชาชนโดยสมบูรณ์ เป็นความจริงหรือไม่

ความจริงก็คือประชาชนไม่ได้มีพลัง ไม่ได้มีอำนาจ ผมว่าพูดกันตามความจริงดีกว่า ไม่ว่าเราอยากจะให้ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดินอย่างไรก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงในสังคมไทยมีอยู่ว่าประชาชนไม่มีพลัง ไม่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยน

แปลงที่เป็นมาโดยตลอดในสังคมไทยนั้น และยังเป็นในอนาคตเท่าที่ผมมองเห็น ยังจะต้องมาจากกลุ่มผู้นำ ผมคิดอย่างนั้น แต่แน่นอนที่จะบอกว่าการปฏิวัติต้องอาศัยประชาชนจึงจะสำเร็จได้ตลอด ผมยังไม่ขอโต้เถียงในแง่นี้ เพราะว่ามันทั้งเป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ผมคิดว่าเราน่าจะมองความเป็นจริงของสังคมไทยที่เป็นอยู่มากกว่า

กลุ่มอนุรักษ์นิยมในสมัยก่อนจนมาถึงปัจจุบันนี้ โดยรูปแบบและเนื้อหาแล้วมีอะไรเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร และขัดขวางการพัฒนาทางการเมืองอย่างไร นอกจากกลุ่มนี้แล้วยังมีกลุ่มอะไรอีกหรือไม่ ที่เป็นตัวขัดขวางที่สำคัญต่อการพัฒนาทางการเมืองของไทย

ผมคิดว่า กลุ่มอนุรักษ์นิยมขวจัดในสมัยก่อนต่างกับสมัยนี้ ผมคิดว่าที่เห็นได้เด่นชัดก็คือว่า กลุ่มในสมัยก่อนเป็นกลุ่มที่จำกัดตัวอยู่ในกลุ่มของผู้นำ แต่ว่าอนุรักษ์ขวจัดในปัจจุบันพยายามมีการจัดตั้งในหมู่มวลชนมากขึ้น นี่คือความหลากหลาย ผมขอตั้งข้อสังเกตไว้เพียงแค่นี้ครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เล่าวัตรปฏิบัติบนปลายชีวิต ของรัฐบาลบุรุษอาวุโส*

สุวัฒน์ ทองธนากุล

การถึงแก่อนิจกรรมของท่านปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม นับเป็นข่าวสำคัญที่ยังความสลดใจเสียใจ ต่อญาติมิตรของท่าน และผู้สนใจทางการเมืองอย่างมาก ถึงขนาดมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่งเสนอให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลเพื่อแสดงความรำลึกถึงผู้สร้างคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างสำคัญท่านนี้

ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่าท่านปรีดีเป็นผู้ประกาศนการ “มหาวิทยาลัยวิชาธรรม-ศาสตร์และการเมือง” ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตคนระดับคุณภาพให้แก่ชาติบ้านเมืองมากมาย แม้ปัจจุบันคำว่า “และการเมือง” จะถูกตัดทิ้งไปแล้วด้วยเหตุผลทางการเมือง แต่อุดมคติและวิญญานแห่งการรักความเป็นธรรมที่ได้สั่งสมมาแต่อดีต ก็ได้สืบทอดกันมาทุกยุคทุกสมัยสู่คนรุ่นปัจจุบันและจะสานต่อไปอย่างไม่รู้จบ

ไม่เพียงแต่บทบาทการเป็นผู้นำขบวนการ “เสรีไทย” ที่ได้ช่วยผลักดันให้ประเทศไทยผ่านพ้นภัยสงครามโลกด้วยความเป็นเอกราชมาได้ ท่านยังได้สร้างผลงาน

*คัดจาก สุวัฒน์ ทองธนากุล, “ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เล่าวัตรปฏิบัติบนปลายชีวิตของรัฐบาลบุรุษอาวุโส”, มติชนสุดสัปดาห์ (22-28 พฤษภาคม 2526), หน้า 26-28.

แก่ประเทศชาติมากมาย จนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มีฐานะเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” โดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2488 เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการดังนี้

“โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และปรากฏว่าตลอดเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะ “รัฐบุรุษอาวุโส” และให้มีหน้าที่รับบริหารราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป”

แม้มีเกียรติประวัติอันดีงามและมีตำแหน่งอันสูงทางการเมืองในอดีต แต่ก็มิวายถูกเล่นงานจากความผันผวนทางการเมือง และผู้ประสงคร้ายจนท่านต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส และจบชีวิตอันมีค่าด้วยโรคหัวใจวายในต่างแดนดังที่เป็นข่าวเมื่อเร็วๆ นี้

ตลอดระยะเวลาของชีวิตในต่างแดนของท่านปรีดี ท่านก็ยังติดตามเรื่องราวของเมืองไทย และแสดงความห่วงใยเสมอมา ขณะเดียวกัน ลูกศิษย์และผู้เคารพนับถือ รวมทั้งบุคคลสำคัญหลายวงการที่ผ่านไปทางยุโรปก็มักแวะไปเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ

ผู้เขียนเองเมื่อครั้งที่ได้รับทุนจากรัฐบาลสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ให้ไปศึกษาวิชาการหนังสือพิมพ์ ณ International Institute for Journalism กรุงเบอร์ลิน เมื่อกลางปี 2518 หลังจากจบหลักสูตรแล้วก็ยังได้แวะไปเยี่ยมเคารพ และได้มีโอกาสสัมภาษณ์พิเศษมาตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติไทย” ซึ่งเป็นต้นสังกัดที่ทำงานอยู่สมัยนั้น

สภาพความเป็นอยู่ที่ได้ไปพบนั้น ก็เหมือนอย่างที่ท่านปัญญานันทะภิกขุ กล่าวไว้ตอนหนึ่งในปาฐกถาธรรม ซึ่งแสดงในพิธีไว้อาลัยนายปาล พนมยงค์ ณ สมาคมธรรมศาสตร์ที่ว่า

“ได้ทราบจากลูกศิษย์ลูกหาว่า สมัยที่ท่านเป็นผู้ประสานการมหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์และการเมืองในสมัยโน้น เงินเดือนที่ท่านในตำแหน่งนั้นท่านไม่ได้เอาแต่ว่ามอบ
ให้มหาวิทยาลัย เพื่อเอาไปใช้ปรับปรุงกิจกรรมในมหาวิทยาลัยให้เจริญก้าวหน้า
นับว่าเป็นผู้มีความเสียสละไม่เห็นแก่ได้ ไม่กอบโกยผลประโยชน์ในเมื่อมีช่องทางที่จะ
กอบโกยได้ จึงเป็นบุคคลที่อยู่อย่างมกน้อยสันโดษ

แม้จะไปอยู่เมืองนอก ก็ไม่ได้อยู่อย่างคนมั่งคั่งอะไร อยู่บ้านหลังเล็กๆ ชานกรุง
ปารีส ถ้าไปเห็นบ้านแล้วก็นึกสงสัยเจ้าของบ้านว่าเคยเป็นคนใหญ่ในประเทศไทย
เป็นรัฐบุรุษอาวุโส เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยหนึ่ง แต่ว่าไปอยู่บ้านน้อยๆ
แต่ดูชีวิตก็เป็นสุขดี.....”

เมื่อครั้งที่พบท่านที่บ้านพักในฝรั่งเศสเมื่อ 8 ปีก่อนนั้น ก็ได้รับการต้อนรับ
อย่างเป็นกันเอง ท่านผู้หญิงพูนสุขยังได้ทำข้าวต้มเครื่องรสดีให้รับประทาน รู้สึกระ-
ทึกใจและขอบพระคุณอยู่ไม่กลาย

ครั้นเมื่อกลางเดือนมีนาคมศกนี้ ท่านผู้หญิงพูนสุขได้เดินทางมาเมืองไทยเพื่อ
เยี่ยมลูกที่กรุงเทพฯ ผู้เขียนจึงได้มีโอกาสดำเนินตามท่านที่บ้านพักในซอยสวนพลู และได้
ถามถึงชีวิตและความเป็นอยู่ล่าสุดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ก็ได้รับคำตอบดังนี้

สุขภาพของท่านปรีดีเป็นอย่างไรบ้าง

ก็ตามวัย 83 แลละคะ อายุปานนี้แล้วสังขารย่อมเสื่อมเป็นธรรมดา ในระยะ
10 ปีที่ผ่านมาท่านต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล 2 ครั้ง

เห็นท่านเขียนจดหมายมาฉบับล่าสุดบอกว่าตาช้ำมัวๆ จึงสั่งให้ทำแว่นจาก
กรุงเทพฯ ส่งไปให้ เพราะทางโน้นราคาแพงมาก

ความเป็นอยู่ที่นั่นเป็นอย่างไรบ้าง

ในฐานะผู้รับบำนาญจากเมืองไทย เขาก็ให้เบิกค่ารักษาพยาบาลได้ครึ่งหนึ่ง
แต่ที่นั่นเราอยู่ที่โน้นก็เลยยังไม่ได้เบิกเลย เรามั่นแก่แล้วเจ็บป่วยบ่อยครั้ง แต่ก็อาศัยว่าได้
ทำประกันสังคมที่ฝรั่งเศส ซึ่งเป็นโดยความสมัครใจ เราก็เสียพรีเมียมให้เขาที่โน้น
เมื่อเวลาเจ็บไข้เขาก็จ่ายให้เรา 75% ของค่ารักษาพยาบาล เราจ่ายเองเพียง 25%

บ้านพักที่ชอยสวนพลูนี้เป็นของใคร

เราซื้อโดยเอาเงินจากการขายบ้านที่ดินนสีลมและถนนสาทรซึ่งเป็นกองมรดก แล้วไปซื้อบ้านเล็กๆ ที่ซานกรุงปารีสและที่ชอยสวนพลู ซึ่งมีส่วนหนึ่งทำเป็นหอพักให้เช่าด้วย

ช่วยกรุณาเล่างานในชีวิตประจำวันของท่านปรีดี

ขณะนี้ท่านกำลังเขียนประวัติฯ เป็นการเขียนถึงงานที่ท่านทำ แต่ไม่ได้เขียนแบบโอ้อวดนะ เพราะเขียนจากหลักฐานจริงๆ จึงต้องมีการค้นคว้าเอกสารประกอบ

ท่านยังทำงานหนักมาก ห้ามเท่าไรก็ไม่เชื่อ เช้าขึ้นพอกทานอาหารเช้าเสร็จก็ลงมือเขียนหนังสือ เคยแนะนำให้ใช้ทปก็ไม่ชอบ ท่านเขียนตัวเล็กๆ แล้วก็ให้หลานช่วยพิมพ์

พอเที่ยงก็หยุดพักทานอาหาร คนพิมพ์ก็ได้พัก นวดกันใหม่ 4 โมงเย็น แต่ตัวท่านเองก็นั่งดูโทรทัศน์รายการข่าวแล้วถึงไปสักหน่อย แต่ท่านไม่ชอบนอนกลางวัน

เวลาที่มิเชกไปขอพบนั่นจะต้องนัดเวลา แต่ปกติแล้วตอนเช้าท่านอยากทำงาน เพราะปลอดโปร่ง แต่ท่านเอาใจใส่กันเรื่องการเขียนบันทึกประวัติมาก บางครั้งนึกอะไรขึ้นมาได้ ขนาดเป็นเวลาตี 4 ท่านก็ยังลุกขึ้นมาเปิดไฟเขียนบันทึก เพราะเกรงจะลืม

ท่านยังติดตามข่าวสารต่างๆ ขนาดไหน

ท่านก็ยังติดตามข่าวสารต่างๆ ตลอดเวลา ทั้งจากโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ต่างๆ อย่างหนังสือพิมพ์จากเมืองไทยเราก็รับหลายฉบับ มีการส่งจากเมืองไทยไปให้อาতিดยะ 2 ครั้ง

ขณะที่อยู่ทางฝรั่งเศสนั้นได้รับความสะดวกหรือเปล่า

เขาก็ไม่ได้มายุ่งเกี่ยวกับเรานะ แต่ว่าเกี่ยวกับวิชานันเราก็ได้รับความสะดวกดี อยู่ที่นั่นเขาให้บัตรประจำตัวครั้งละ 10 ปี

วันครบรอบวันเกิดของท่านปรีดีมีการทำกิจกรรมอะไรเป็นพิเศษหรือเปล่า

ท่านเกิดวันที่ 11 พฤษภาคม ทุกปีก็ไม่ได้ทำอะไรเป็นพิเศษ ใครจำได้มาอวยพรเราก็ยินดีต้อนรับ แต่ไม่เคยจัดงานใหญ่โต นอกจากปีที่ครบรอบ 72 ครั้งหนึ่ง กับครบรอบ 80 ปีอีกครั้งหนึ่ง

แต่เราก็ได้ให้ลูกหลานไปทำบุญที่วัดพนมยงค์ ที่จังหวัดอยุธยาทุกปี

ท่านอาจารย์วางแผนสำหรับชีวิตบั้นปลายอย่างไรบ้าง

ท่านก็คิดอยู่เสมอว่าบั้นปลายก็อยากจะมาตายในบ้านเกิดแต่ก็อย่างที่รู้ๆ กันอยู่ว่าสถานการณ์วันๆ เอาแน่อะไรไม่ได้ บ้านเมืองเราไม่มีอะไรแน่นอน

ความจริงแล้วอยู่ที่ไหนจะสบายเหมือนบ้านเรา ถึงแม้จะขาดตกบกพร่อง น้ำไม่ไหลไฟดับบ้างก็ทนได้

เคยมีการคุยกันไหมว่าภาวะอย่างไรจึงเหมาะที่ท่านจะได้กลับมาเมืองไทย

เราไม่เคยมีการคุยกันประเด็นนี้ แต่ก็รู้ว่าอะไรมันไม่แน่นอน บ้านเมืองเรายังไม่เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์

ภยิตเขามิว่า คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ ไม่ว่าใครทั้งนั้น ไม่มีข้อยกเว้น คนเขาเห็นคุณงามความดีก็มี คนที่ตั้งตัวเป็นศัตรูไม่ยอมให้เราได้พูดได้เกิดมันก็มี มันมีก้ำกึ่งกันจะให้ 100% มันเป็นไปได้ไหม

แต่อย่างน้อยขอให้บ้านเมืองเป็นประชาธิปไตย ผู้แทนราษฎรเป็นตัวของตัวเอง รัฐบาลไม่ได้อยู่ได้อำណาธิปไตย อย่างในต่างประเทศถึงแม้เขาจะเปลี่ยนรัฐบาล เช่นในฝรั่งเศส แต่เขาก็มีเสถียรภาพ เขาไม่มีเปลี่ยนหลักการ

อย่างไรก็ตามแม้ทุกวันนี้คนจำนวนมากชื่นชมในผลงานสร้างสรรค์เพื่อประเทศชาติของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ข้อกล่าวหาที่ให้ร้ายไม่อาจเปิดเผยของท่าน ผู้กล่าวร้ายถูกศาลพิพากษาให้เป็นฝ่ายแพ้ทุกคดีตลอดมา แต่ภาวการณ์โดยสรุปก็ยังไม่เอื้ออำนวยให้ท่านกลับมายังบ้านเกิดได้

ในที่สุดชีวิตของผู้ทำคุณประโยชน์อย่างมากต่อชาติบ้านเมืองก็ต้องมาถึงวาระสุดท้ายในต่างแดน ยังความสลดใจต่อผู้รักความเป็นธรรมทั้งมวล.....อนิจจา

หลวงปราชญ์ประชาชน จากนั้นย้ายไปเรียนอยู่ที่วัดรวกจนจบชั้นมัธยมปีที่ 2 ขณะนั้นมีอายุ 9 ขวบ (พ.ศ. 2452) ซึ่งนับว่าเป็นเด็กที่เรียนดีมากคนหนึ่ง

เนื่องจากโรงเรียนวัดรวกล้มเลิกไปเพราะครูที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงเกิดตายลง เด็กชายปรีดี จึงกลับมาอยู่บ้านเดิมที่อำเภอกรุงเก่า และเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนวัดศาลาปูนจนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2453 อายุตอนนั้น 10 ขวบ บิดามารดาได้ส่งให้เข้ามาเรียนที่กรุงเทพเมื่อปี พ.ศ. 2454 โดยอาศัยอยู่กับท่านมหาบางที่วัดเบญจมบพิตร จนกระทั่งจบชั้นมัธยมเตรียมฯ ขณะนั้นที่วัดสนามสนราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมตัวอย่างขึ้น เด็กชายปรีดีจึงกลับไปเรียนต่อที่บ้านเกิดจนจบชั้นมัธยม 6 เมื่อปี พ.ศ. 2457 อายุได้ 14 ปี

หลังจากนั้น บิดามารดาได้นำเข้ามาในกรุงเทพอีกครั้งหนึ่งเพื่อศึกษาเล่าเรียนในชั้นสูงต่อไป โดยได้พักอยู่กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายแม่ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเสาชิงช้าง และได้เข้าเรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบ เรียนอยู่ได้ 6 เดือนจึงได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม เมื่อต้นปี พ.ศ. 2460 ขณะนั้นอายุ 17 ปี ใช้เวลาเรียนกฎหมาย 2 ปีเศษ ก็สอบไล่ได้เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 ในปี พ.ศ. 2462 มีอายุเพียง 19 ปีเท่านั้น นับว่าเป็นเนติบัณฑิตที่มีอายุน้อยที่สุดคนหนึ่งในขณะนั้น เมื่อจบกฎหมายใหม่ๆ ท่านได้ขออนุญาตเป็นทนายความได้ว่าความคดีเรือสำเภา ของนายลิ้ม ชุ่นห่วน ซึ่งเป็นคดีที่สร้างชื่อเสียงให้ท่านเป็นอย่างมาก ต่อมาได้เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล ในตำแหน่งเสมียนโทจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2463 คัดเลือกได้ทุนนักเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายที่ฝรั่งเศส

เมื่อท่านไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส ในชั้นต้นได้ศึกษาภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ และภาษาละติน ใช้เวลาไม่ถึงปีก็สามารถสอบเข้าคณะนิติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเมืองกอง (Caen) ใช้เวลาเรียนที่นั่น 3 ปี และสอบได้ปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ (Licencié en droit) ตามลำดับ หลังจากนั้นได้ย้ายไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยปารีสในระดับปริญญาโทและเอก

ท่านปรีดีจบการศึกษาระดับปริญญาโททั้งทางด้านกฎหมายแพ่งและเศรษฐศาสตร์และได้ทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก หรือที่เรียกว่า Docteur en droit (Sciences Juridiques) เรื่อง Du sort des sociétés de personnes en cas de décès

d'un associé (Etude de droit français et de droit comparé) แปลเป็นภาษาไทยว่า “ในกรณีที่หุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตายฐานะของหุ้นส่วนส่วนบุคคลจะเป็นอย่างไร (ศึกษาตามกฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ)” สอบได้ระดับเกียรตินิยมดีมาก (très bien) จัดได้ว่าเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ปริญญาเอกของรัฐ (Docteur d'Etat) ซึ่งคนไทยโดยทั่วไปจะได้คุณวุฒิจัดของมหาวิทยาลัย (Docteur de l'Université) นอกจากนี้ท่านยังสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d'Etudes Supérieures d'Economie Politique)

ระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้นกลุ่มนักเรียนไทยในยุโรปได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมนักเรียนไทยภาคพื้นยุโรป (ยกเว้นอังกฤษ) ขึ้นโดยชื่อว่า สามัคยานุเคราะห์สมาคม (มีอักษรย่อว่า ส.ย.ว.ม. อักษรย่อภาษาอังกฤษว่า SIAM) ส่วนชื่อเต็มในภาษาฝรั่งเศสคือ Association Siamoise d'intellectualité et d'assistance mutuelle ท่านปรีดีได้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมใน พ.ศ. 2468 สมาคมนีกล่าว่าได้ว่าเป็นแหล่งสำคัญของการรวบรวมแนวความคิดของผู้นำรุ่นใหม่อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ได้มีการประชุมกลุ่มผู้ก่อการ 2475 ขึ้นเป็นครั้งแรกที่บ้านเลขที่ 9 Rue du Sommerard ณ กรุงปารีส

หลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วก็ได้เดินทางกลับสยาม และถึงกรุงเทพในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2470

3. ชีวิตการทำงาน

เมื่อกลับมาถึงกรุงเทพ ท่านได้รับตำแหน่งผู้พิพากษาชั้น 6 กระทรวงยุติธรรม ได้ทำการฝึกหัดเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา และต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2470

ต่อมาได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐมนูธรรม เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471 และได้รับการเลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรีในปีต่อมา

ในช่วงที่รับราชการในกระทรวงยุติธรรมนี้ ท่านปรีดีได้รวบรวมกฎหมายไทยตั้งแต่แรกจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในสภาพกระจัดกระจายให้มารวมเป็นเล่มเดียว ใช้ชื่อว่า

“ประชุมกฎหมายไทย” หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์นิติสาส์นซึ่งเป็นโรงพิมพ์ส่วนตัวของท่านเอง

นอกจากงานที่กรมร่างกฎหมายแล้ว ท่านยังเป็นอาจารย์ผู้บรรยายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมอีกด้วย โดยเริ่มสอนเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 ในชั้นแรกได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ว่าด้วยลักษณะหุ้นส่วนบริษัท และสมาคม ต่อมาได้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคลอีกด้วย ลูกศิษย์ของท่านในช่วงดังกล่าวนี้ได้แก่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายจิตติ ดิงสะภักดิ์ นายดิเรก ชัยนาม นายเสริม วินิจฉัยกุล นายเสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ นายไพโรจน์ ชัยนาม นายจินดา ชัยรัตน์ นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี และนายศิริ สันตะบุตร

ในพ.ศ. 2474 โรงเรียนกฎหมายได้เปลี่ยนหลักสูตรการสอน มีการเพิ่มเติมวิชาใหม่ๆ เข้าไปในหลักสูตร เช่น วิชากฎหมายปกครองซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรก และท่านปรีดีเป็นผู้บรรยายวิชาดังกล่าว ลูกศิษย์ของท่านในช่วงนี้ ได้แก่ นายทองเปลว ชลภูมิ นายยวด เลิศฤทธิ นายประยูร กาญจนดุล นายชัย เรืองศิลป์ นายฟอง สิทธิธรรม นายมาลัย หุวะนันทน์ เป็นต้น

กล่าวกันว่าวิชากฎหมายปกครองนี้ เป็นวิชาที่สร้างชื่อเสียงเป็นอย่างมากทั้งนี้ เพราะสาระของวิชานี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิชากฎหมายมหาชน ซึ่งอธิบายถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยอันเป็นหัวใจของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในการสอนวิชาดังกล่าวนี้ต้องอาศัยความกล้าหาญและความมุ่งมั่นทางการเมืองอยู่ไม่น้อย เมื่อคำนึงถึงว่าในขณะนั้นประเทศไทยยังปกครองอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

จากการสัมภาษณ์นักเรียนกฎหมายในช่วงนั้น ได้รับคำบอกเล่าว่าอาจารย์ปรีดีได้อนุญาตให้นักเรียนเข้าพบเพื่อปรึกษาปัญหาการเรียนที่บ้านป้อมเพชรอันเป็นบ้านพักของท่าน ถนนสีลมได้ ซึ่งทำให้มีลูกศิษย์ไปพบปะที่บ้านอยู่เนืองๆ จึงทำให้อาจารย์คุ้นเคยและมีความสัมพันธ์กับนักเรียนกฎหมายอย่างดี

4. ท่านปรีดีกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ภายหลังการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย คณะราษฎรได้ตระหนักถึงความจำเป็นในอันที่จะปูพื้นฐานความคิดทางการเมือง ให้สิทธิและโอกาสกับประชาชนส่วนใหญ่ที่จะได้รับการศึกษา

ท่านปรีดีได้เสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองพุทธศักราช 2476 ต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 8 ก.พ. 2476 สภาผู้แทนราษฎรได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวดังปรากฏใน พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 ว่า

“โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้วก็เป็นสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยประเทศ และให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้ง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ”

เมื่อพิจารณาถึงคำกราบบังคมทูลของท่านปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยต่อสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในวันเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ก็จะได้เห็นได้ชัดถึงจุดหมายของการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ที่ว่า

“การตั้งสถานศึกษา ตามลักษณะของมหาวิทยาลัยย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดีตั้งแต่ชั้นต่ำตลอดถึงการศึกษาชั้นสูง เพราะฉะนั้นในการที่จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้ จึงต้องมีสถานการศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจอ่นน้ำบำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น”

ท่านปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย เป็นผู้วางหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย จัดหาบุคลากร สถานที่ ผู้บรรยาย เป็นผู้ให้ความคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย

หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในระยะเริ่มแรกเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องด้วยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่สำคัญๆ คือกฎหมาย รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการทูต ซึ่งจะแบ่งการสอนในมหาวิทยาลัยออกเป็น 3 ระดับ คือ ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก รวมถึงการศึกษาในระดับเตรียม

ปริญญา ที่เรียกว่าเตรียม ม.ธ.ก. รวมทั้งจัดการศึกษาในระดับประกาศนียบัตร คือ หลักสูตรการศึกษาวิชาการบัญชี

เมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นนั้น ท่านไม่ได้ทำหน้าที่ผู้บรรยายวิชากฎหมาย แต่ได้ทำหน้าที่ทางด้านบริหารมหาวิทยาลัย เป็นผู้ประสานการมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2495 ตำแหน่งนี้ได้ถูกยกเลิกโดยคำแนะนำของรัฐบาลจอมพลป. และได้มีตำแหน่งอธิการบดีแทนซึ่งจอมพลป.เป็นอธิการบดีคนแรก ตลอดระยะเวลาที่เป็นผู้ประสานการท่านดำรงตำแหน่งอุปนายกของ “คณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” ซึ่งกรรมการชุดนี้ทำหน้าที่พิจารณานโยบายของมหาวิทยาลัยรวมถึงกำหนดระเบียบข้อบังคับต่างๆ การผลิตตำรา ฯลฯ ดังนั้นท่านจึงมีความใกล้ชิดกับมหาวิทยาลัยแห่งนี้อย่างมาก

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากที่สุดได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาหาความรู้ ดังปรากฏว่าในปีแรกที่มีการเปิดสอนมีผู้มาสมัครเข้าเป็นนักศึกษาเป็นจำนวนถึง 7,094 คน ที่อยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดทั่วประเทศ การที่มีคนจำนวนมากสนใจสมัครเรียนเป็นผลสืบเนื่องมาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้สิทธิข้าราชการเข้าเรียนได้ในฐานะที่เป็นตลาดวิชา อีกทั้งเนื่องจากค่าเล่าเรียนต่ำมากเพียงปีละ 20 บาท (ซึ่งในขณะนั้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเก็บปีละ 80 บาท)

5. ชีวิตทางการเมือง

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ท่านปรีดีเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนร่วมกับคณะราษฎรทำการยึดอำนาจเปลี่ยนมูลฐานระบอบการปกครอง ท่านปรีดีเป็นผู้ร่างแถลงการณ์ และร่างรัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดินสยาม 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นหนึ่งในเจ็ดคนของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นหนึ่งในสมาชิกผู้แทนราษฎรชั่วคราวในจำนวน 70 คน

การจัดตั้งรัฐบาลภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญชุดแรก (28 มิ.ย. 2475 - 10 ธ.ค. 2475) ประกอบด้วยคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) 15 คน ในจำนวนนี้ ท่านปรีดีได้ร่วมเป็นกรรมการด้วย

ท่านได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการราษฎรให้เป็นผู้ร่างหลักการเศรษฐกิจประจำชาติ “เค้าโครงเศรษฐกิจ” และได้เสนอต่อคณะกรรมการราษฎรในวันที่ 12 มีนาคม 2475 (พ.ศ. 2476 ตามปฏิทินใหม่) หลักการสำคัญของ “เค้าโครงเศรษฐกิจ” ได้แก่การที่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมให้ราษฎรทุกคน (ยกเว้นในกรณีต่างๆ ที่ปรากฏในร่าง พ.ร.บ.) เป็น “ข้าราชการ” หรือลูกจ้างของรัฐบาล ให้รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรให้รัฐบาลเป็นผู้วางแผนการพัฒนาประเทศหลังจากที่ได้มีการเสนอ “เค้าโครงเศรษฐกิจ” พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงมีข้อวินิจฉัยว่า เป็นแนวความคิดที่ล่อเลียนแบบ “บอลเชวิค” ของโซเวียต

ในที่สุดท่านจำต้องเดินทางออกไปประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งตามคำขอรับรองของรัฐบาลในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476 โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ตลอดระยะเวลาที่ออกไปนอกประเทศโดยให้ปีละ 1,000 ปอนด์

วันที่ท่านปรีดีออกเดินทางไปฝรั่งเศสนั้นมีผู้คนได้ไปส่งที่ท่าเรือ บีไอ. เป็นจำนวนมาก เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี เช่น พระยาพหลฯ พระยามานวราช หลวงสุขุบลลาสัย หลวงพิบูลสงคราม นายควั ลพานุกรม พ่อค้า ประชาชน ข้าราชการที่เคารพนับถือท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระยาพหลพลพยุหเสนาได้กอดจูบเป็นการอาลัยต่อหน้าประชาชนเป็นเวลานาน

หลังจากนั้นได้เกิดการรัฐประหารซึ่งนำโดย พ.อ.พระยาพหลฯ ท่านปรีดีได้เดินทางกลับประเทศสยาม และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นพิสูจน์แนวความคิดและการกระทำของท่านซึ่งคณะกรรมการมีมติเอกฉันท์ว่า “หลวงประดิษฐไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์ดังที่ถูกกล่าวหา” ท่านปรีดีได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2476 (2477 ตามปฏิทินใหม่) และเป็นติดต่อกัน 2 สมัย จนกระทั่งมีการปรับปรุงคณะรัฐบาลเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองของโลกกำลังเข้าสู่ภาวะตึงเครียดที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงนี้เองที่ท่านได้พยายามเจรจากับชาติมหาอำนาจตะวันตกเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ประเทศเสียเปรียบ โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจนเป็น

ผลสำเร็จ (ซึ่งสัญญาไม่เสมอภาคที่สยามทำกับประเทศต่างๆ เหล่านี้ได้กระทำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา) ในการตั้งรัฐบาลชุดใหม่เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 โดยมี พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรี ท่านปรีดีได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ในช่วงที่เกิดสงครามดินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2483 สถานการณ์ภายในประเทศมีความสับสนมาก เนื่องจากรัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนเดินขบวนเรียกร้องดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงจากฝรั่งเศส ท่านปรีดีกลับมีแนวนโยบายที่เรียกร้องให้มีการใช้สันติวิธีโดยการเจรจาทางการทูตแทนการทำสงคราม) นักเรียนเตรียม ม.ช.ก.ในช่วงนั้นได้ให้สัมภาษณ์ว่า อาจารย์ปรีดีไม่เห็นด้วยกับการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืนมาซึ่งก็เห็นว่าท่านมีสายคาที่ยาวไกล

ในปี พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นยatraทัพผ่านไทยไปยังพม่าและสิงคโปร์ และรัฐบาลไทยประกาศเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น และได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษในต้นปี พ.ศ. 2485 นโยบายเข้าร่วมสงครามดังกล่าวขัดแย้งกับแนวทางของท่านปรีดี ดังนั้นหลังจากประกาศสงครามเพียง 9 วัน ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งมีผลให้ท่านพ้นไปจากตำแหน่งทางการเมือง ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ นั้น ท่านปรีดีได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นภายในประเทศ ซึ่งภายหลังได้ร่วมมือกับขบวนการเสรีไทยที่ก่อตั้งขึ้นก่อนหน้านี้ในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ โดยท่านได้ใช้รหัสว่า “รูธ” (Ruth) ในการติดต่อกับขบวนการเสรีไทย ความสำคัญของขบวนการเสรีไทยอยู่ที่เมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยไม่ได้ถูกปรับให้เป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ซึ่งทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจไปได้

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2488 ท่านได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น รัฐบุรุษอาวุโส เพื่อเป็นการยกย่องและตอบแทนคุณความดีของท่านปรีดีและได้รับพระราชทานตราหน้าพระรัตนจักรวราภรณ์ซึ่งเป็นตราสูงสุดที่บุคคลธรรมดาได้รับเพียงไม่กี่ท่าน

24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ท่านปรีดีได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกโดยเฉพาะปัญหาภาวะเงินเฟ้อ เมื่อมีการ

ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2489 คณะรัฐบาลชุดนี้จึงหมดวาระลง เนื่องจากการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ท่านปรีดีก็ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2489 แต่ยังไม่ทันจะมีการประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ก็ได้เกิดกรณีสวรรคตขึ้น ท่านปรีดีจึงได้กราบบังคมทูลลาออก และได้รับแต่งตั้งให้กลับมาเป็นนายกฯ อีกครั้งในวันที่ 13 มิถุนายนปีเดียวกันและดำรงตำแหน่งอยู่เพียง 2 เดือน ก็ลาออกอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เกิดการรัฐประหารโดยกลุ่มทหารบก ซึ่งนำโดยพ.อ.ผิน พงษ์พานิช และ พ.ท.หลวงกาจสงคราม ท่านปรีดีจึงได้ลี้ภัยไปพำนักยังสิงคโปร์ โดยได้รับความช่วยเหลือจากทั้งสถานทูตอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ท่านปรีดีลงเรือบรรทุกน้ำมันของบริษัทเชลล์ชื่อ เอ็ม วี เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ด้วยความลำบากยิ่ง หลังจากนั้นได้มีการเลือกตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2491 แต่คณะรัฐมนตรีได้ถูกคณะรัฐประหารบีบบังคับให้ลาออกเมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2491 ฉะนั้นพอถึงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ท่านปรีดีจึงได้ลอบกลับเข้ามา ท่ามกลางสถานการณ์ที่กลุ่มทหารเรือและผู้รักประชาธิปไตยต้องการที่จะยึดอำนาจคืนจากคณะรัฐประหาร 2490 หรือที่เรียกกันว่า “กบฏวังหลวง” ความพยายามครั้งนี้ล้มเหลว ท่านปรีดีเดินทางออกจากประเทศไทยไปยังสิงคโปร์เพื่อจะไปสู่สหรัฐอเมริกา แต่โดยเหตุที่มีปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเดินทาง ท่านจึงต้องเดินทางไปยังประเทศจีนซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้รัฐบาลก๊กมินตั๋งแทน ต่อเมื่อพ.ศ. 2513 จึงได้เดินทางต่อไปยังกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และได้พำนักอยู่ที่นั่นตลอดมา

ตลอดเวลาที่พำนักต่างประเทศนี้ ท่านได้เขียนบทความและหนังสือต่างๆ เสนอแนวคิด คำแนะนำทางการเมืองให้กับสังคมไทยอยู่ตลอดเวลาเช่น

ความเป็นเอกภาพกับปัญหาสามจังหวัดภาคใต้ (2517)

ท่านปรีดีชี้แนวทางประชาธิปไตย (2517)

ระบบสังคมนิยมและระบบคอมมิวนิสต์จะเหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่ (2518)

อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน (2518)

นอกจากนี้ยังได้ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยเช่น

ความเป็นมาของชื่อประเทศสยามกับประเทศไทย (2517)

มหาราชและรัตนโกสินทร์ (2525)

6. ชีวิตครอบครัว

จากการที่มีชีวิตพัวพันกับปัญหาสำคัญๆ ของประเทศเสมอมา การดำเนินชีวิตในครอบครัวของท่านจึงได้รับผลกระทบจากการเมืองไปด้วย ครอบครัวของท่านมีบุตรชายคนแรก คือ ปาล พนมยงค์ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเพียง 6 เดือนเท่านั้น และเมื่อท่านได้รับการขอร้องให้เดินทางออกนอกประเทศไปยังฝรั่งเศสด้วยกรณี “เค้าโครงเศรษฐกิจ” ใน พ.ศ. 2476 ท่านจึงต้องพลัดพรากจากครอบครัวเป็นครั้งแรกในขณะที่บุตรยังเล็กมาก

ความกระทบกระเทือนที่ใหญ่หลวงมากสำหรับครอบครัวของท่านคือ กรณีรัฐประหารในปีพ.ศ. 2490 ตัวท่าน ต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่สิงคโปร์ส่วนครอบครัวของท่านนั้น ก็ได้รับการคุกคามจากคณะรัฐประหาร ท่านผู้หญิงพูนศุข และลูกๆ ต้องลี้ภัยไปอยู่สัตหีบชั่วคราว ความยุ่งยากที่ตามมาก็คือท่านถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคตซึ่งมีผลให้ถูกจับจำคุก นับตั้งแต่วันขึ้นฟ้องคดีประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทำให้ครอบครัวขาดรายได้ที่สำคัญไป บ้านพักต้องถูกเอาไปให้เช่าเพื่อหารายได้มาจุนเจือแก่ครอบครัว ท่านผู้หญิงต้องกลับไปอยู่บ้านเดิมกับพ่อแม่ และหารายได้เพิ่มด้วยการทำขนมขาย

ในปี พ.ศ. 2495 ท่านผู้หญิง และปาล พนมยงค์ ถูกจับในกรณีกบฏสันติภาพ ซึ่งการจับกุมครั้งนี้ได้มีผู้ถูกจับกุมคุมขังเป็นจำนวนมาก เช่น นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหนังสือพิมพ์ ปัญญาชน นักสันติภาพ เป็นต้น ท่านผู้หญิงถูกคุมขังอยู่ 84 วัน แต่เนื่องด้วยกรมอัยการได้พิจารณาแล้วเห็นว่าไม่มีหลักฐานพอที่จะฟ้องฐานกบฏ จึงได้รับการปล่อยตัว ในขณะที่ ปาล พนมยงค์ ถูกส่งฟ้องศาล และพิพากษาจำคุกในข้อหากบฏเป็นเวลา 20 ปี และได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษ เหลือ 13 ปี 4 เดือน แต่ก็ได้รับนิรโทษกรรมใน พ.ศ. 2500 หลังจากถูกจำคุกเป็นเวลา 4 ปีเศษ

หลังจากที่ท่านผู้หญิงได้รับอิสรภาพจึงได้เดินทางไปสมทบกับท่านปรีดีที่ประเทศจีน โดยนำบุตรเล็กๆ ไปด้วย

ท่านปรีดีและครอบครัวพำนักอยู่ที่ประเทศจีนจนถึง พ.ศ. 2513 จึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านหลังเล็กเลขที่ 173 ถนน Aristide Briand ชานกรุงปารีสประเทศฝรั่งเศส เวลาส่วนใหญ่ของท่านอุทิศให้กับการเขียนหนังสือ โดยเฉพาะการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทย เป็นครั้งคราวท่านจะตอบรับเชิญจากคนไทยกลุ่มต่างๆ ในประเทศฝรั่งเศส เพื่อแสดงปาฐกถาในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมไทย ดังที่จะปรากฏในสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ในระยะเวลาต่อมา

วันพฤหัสบดีที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 เวลาประมาณเที่ยงวันตามเวลาท้องถิ่น หลังจากที่ท่านทำภารกิจประจำวันเช่นเคย ท่านก็ได้ถึงแก่อสัญกรรมเนื่องจากหัวใจวาย ณ ที่บ้านพักของท่านนั่นเอง

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน

พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี

พ่อของข้า ฯ นามระบือชื่อ “ปรีดี”

แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

“ครั้นเกิดรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ประมุขของมหาวิทยาลัย
ต้องลี้ภัยการเมืองไปยังต่างประเทศ อาจารย์ถูกจับกุมคุมขัง การสอบไล่ของนักศึกษาในบาง
ลักษณะวิชาต้องทำการสอบกันใหม่ เนื่องจากกระดาษคำตอบของนักศึกษาถูกใช้เป็นเป้าสำหรับ
ประลองความคมของดาบปลายปืน ขณะนั้นเป็นเวลาปิดสมัยการศึกษาประจำปี ซึ่งโดย
ปกติมหาวิทยาลัยก็เจียบเหงาอยู่แล้ว แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนั้น บรรยาการเต็มไปด้วย
ความเศร้าและทึบหม่น แม้ดวงอาทิตย์จะแจ่มกระจ่างปานใดก็ตาม แต่นักศึกษาที่ย่างเท้าเข้า
ไปในมหาวิทยาลัยในขณะนั้น ก็รู้สึกประหนึ่งว่าดวงอาทิตย์นั้นไร้แสง เพราะยอดโดมที่เคย
ตระหง่านท้าทายเมฆดูคล้ายประหนึ่งว่าจะพลอยเศร้าไปกับนักศึกษาด้วย เพราะเขาเหล่านั้น
รู้สึกโดยสัญชาตญาณว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป วาระที่เขาจะต้องก่ดฟันเผชิญกับมรสุมและพายุ
ร้ายได้มาถึงแล้ว”

โดย “14559” จากหนังสือ *ธรรมจักร* ฉบับวันที่ 11 พฤษภาคม 2493